

ДЕРЖАВНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ЗІНЧЕНКО-ТУЛУБ ЯРОСЛАВ СЕРГІЙОВИЧ

УДК 341.171

ДИСЕРТАЦІЯ

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ
ВИКРИВАЧІВ В СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ**

Спеціальність 293 «Міжнародне право»
Галузь знань 29 «Міжнародні відносини»
Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ **Я. С. Зінченко-Тулуб**

Науковий керівник: **Островська Богдана Василівна**, доктор юридичних
наук, старший дослідник

Київ – 2026

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	4
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	13
ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ВИКРИВАННЯ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	30
1.1. Поняття, сутність та основні функції викривання у сфері екологічної безпеки	30
1.1.1. Історична еволюція інституту викривання: від античності до сучасності..38	
1.1.2. Концептуально-теоретичні засади визначення поняття викривача.....	42
1.1.3. Розмежування понять: інформатор, викривач та свідок.....	50
1.2. Викривання як прояв правосвідомості громадянського суспільства	55
Висновки до розділу 1.....	60
РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКРИВАННЯ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	63
2.1. Формування міжнародно-правових стандартів екологічного викривання: універсальний та регіональний виміри.....	63
2.2. Порівняльно-правові аспекти національного та міжнародного регіонального регулювання викривання у сфері екологічної безпеки в рамках права ЄС	70
2.2.1. Законодавство Австрії у сфері викривання.....	94
2.2.2. Захист прав викривачів у законодавстві Угорщини.....	98
2.2.3. Правовий захист викривачів у Франції.....	101
2.3. Стандарти країн НАТО з екологічного викривання.....	107
2.3.1. Правовий механізм захисту викривачів у Великій Британії.....	113
2.3.2. Особливості регулювання інституту викривання в США.....	121
Висновки до розділу 2.....	133
РОЗДІЛ 3. СУДОВА ПРАКТИКА ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ ЩОДО ВИКРИВАННЯ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	137

3.1. Судова практика США та Великої Британії	137
3.2. Європейська судова практика (СЄС, ЄСПЛ)	150
Висновки до розділу 3.....	162
РОЗДІЛ 4. НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ	
ВИКРИВАННЯ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ.....	164
4.1. Співвідношення національно-правового регулювання викривання в Україні з міжнародним правом, правом ЄС та національним законодавством країн ЄС...164	
4.2. Імплементация стандартів викривання в національне законодавство України в контексті її євроінтеграційних та євроатлантичних процесів.....	183
4.3. Прогалини правового регулювання у законодавстві України з питань викривання та правові підстави їх усунення.....	190
Висновки до розділу 4.....	203
ВИСНОВКИ.....	205
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	213

АНОТАЦІЯ

Зінченко-Тулуб Я. С., Міжнародно-правове регулювання інституту викривачів в сфері екологічної безпеки. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 Міжнародне право. – Державний торговельно-економічний університет, Київ, 2026.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню правового регулювання інституту викривачів у сфері екологічної безпеки в умовах розвитку міжнародного, європейського та національного права.

У науковій роботі здійснено комплексний доктринальний аналіз становлення та еволюції інституту викривання, його концептуальних засад, функцій та значення для забезпечення екологічної безпеки, прозорості державного управління і захисту суспільного інтересу. Розкрито історичний розвиток інституту викривачів від античності до сучасності, обґрунтовано концептуально-теоретичне визначення понять «викривач» і «викривання», а також здійснено правове розмежування категорій «інформатор», «викривач» та «свідок». Доведено, що викривання у сфері екологічної безпеки виконує не лише контрольну, а й превентивну функцію, виступаючи проявом правосвідомості громадянського суспільства та сприяючи запобіганню екологічній шкоді, захисту довкілля, здоров'я населення і забезпеченню сталого розвитку.

Досліджено міжнародно-правові та європейські стандарти захисту викривачів. Простежено, що центральне значення у формуванні європейської моделі має Директива (ЄС) 2019/1937, яка визначає матеріальну та персональну сферу захисту, канали повідомлення та гарантії від репресій.

Проаналізовано також положення Директиви (ЄС) 2024/1203 про захист довкілля за допомогою кримінального права, яка розширює роль повідомлень про екологічні правопорушення у механізмі забезпечення екологічної безпеки та уніфікує підходи до криміналізації найбільш небезпечних посягань на довкілля в

межах Європейського Союзу. Окремо досліджено положення Директиви (ЄС) 2016/943, що регулює співвідношення між захистом комерційної та конфіденційної інформації і повідомленнями про порушення, що мають суспільне значення, визначаючи межі допустимого розкриття такої інформації та умови звільнення викривачів від відповідальності.

Виявлено зв'язок інституту викривання зі стандартами ESG (Environmental, Social and Governance) та положеннями Регламенту (ЄС) 2016/679 (GDPR), які визначають правові засади обробки персональних даних у процедурах подання та розгляду повідомлень викривачів.

Проаналізовано імплементацію Директиви (ЄС) 2019/1937 у державах-членах ЄС, зокрема Австрії, Франції та Угорщині. Виявлено відмінності у підходах до організації каналів повідомлення, обсягу гарантій захисту та інституційної автономії уповноважених органів, що свідчить про неоднорідність імплементації європейських стандартів.

Окрему увагу приділено підходам НАТО щодо формування культури доброчесності та підзвітності, а також моделям правового регулювання країн-учасниць НАТО - Сполучених Штатів Америки та Великої Британії, які є орієнтирами розвитку інституту викривання та вплинули на становлення європейських стандартів.

Встановлено, що у Сполучених Штатах Америки система захисту викривачів є фрагментованою та базується на комплексі спеціальних нормативно-правових актів, які регулюють окремі сфери суспільних відносин (зокрема екологічну, фінансову та сферу державної служби), що забезпечує диференційований, але водночас розгалужений механізм правового захисту викривачів. Натомість у Великій Британії ключову роль відіграє Public Interest Disclosure Act 1998 (PIDA), який запровадив цілісну модель захисту осіб, що здійснюють розкриття інформації в суспільних інтересах, визначивши єдині стандарти захисту від репресій, порядок здійснення захищених розкриттів та відповідальність за їх порушення.

Здійснено порівняльно-правовий аналіз законодавства України та *acquis* Європейського Союзу у сфері захисту викривачів, що дало змогу оцінити ступінь відповідності національного законодавства вимогам Директиви (ЄС) 2019/1937 та сформулювати пропозиції щодо його подальшої адаптації.

З'ясовано, що українська модель поступово наближується до європейського підходу, однак характеризується обмеженою сферою застосування гарантій, переважно у межах антикорупційного регулювання, та наявністю термінологічних і системних розбіжностей.

Досліджено цифрові аспекти функціонування інституту викривання, зокрема використання Єдиного порталу повідомлень викривачів. Виявлено наявність ризиків, пов'язаних із захистом персональних даних, інформаційною безпекою та технічною анонімністю. Визначено перспективи використання цифрових технологій штучного інтелекту для підвищення ефективності обробки повідомлень, а також розширення функцій адвоката як професійного посередника у процедурі викривання з метою забезпечення гарантій захисту викривача.

Окреслено перспективи запровадження та розвитку механізмів транскордонного викривання як елементу забезпечення екологічної та національної безпеки в умовах транснаціонального характеру екологічних правопорушень.

Проаналізовано судову практику Європейського суду з прав людини, Суду Європейського Союзу, а також судів Сполучених Штатів Америки та Великої Британії. Національні суди США та Великої Британії мають значний практичний вплив на формування захисту викривачів у різних сферах. Показано, що судова практика США сприяла розширенню поняття «захищеної діяльності», визнанню внутрішніх та усних повідомлень формами викривання, а також формуванню підходів до оцінки репресивних заходів щодо викривачів. Практика Великої Британії забезпечила розвиток критеріїв визначення захищеного розкриття інформації та тесту суспільного інтересу.

На підставі аналізу практики ЄСПЛ (*Guja v. Moldova*, *Heinisch v. Germany*, *Matúz v. Hungary*, *Bucur and Toma v. Romania* та ін.) встановлено, що Суд сформував систему критеріїв оцінки правомірності викривання, яка охоплює суспільний інтерес, добросовісність викривача та принцип пропорційності.

Підтверджено, що Суд ЄС забезпечує уніфікацію та обов'язковість стандартів у межах права ЄС, здійснюючи притягнення до відповідальності країни-члени ЄС, які порушують зобов'язання щодо імплементації положень Директиви 2019/1937 (наприклад, справи *Commission v Hungary*, *Commission v Czech Republic*). Окремо розглянуто практику Загального суду у складі Суду ЄС, який здійснює внутрішньоінституційний захист викривачів, підтверджуючи автоматичне набуття статусу викривача за фактом розкриття інформації.

Доведено, що судова практика є ключовим механізмом формування стандартів захисту викривачів, зокрема щодо визначення суспільного інтересу, добросовісності, меж захищеної діяльності та оцінки репресивних заходів. Узагальнено, що взаємодія міжнародних, європейських та національних підходів формує багаторівневу систему захисту викривачів, яка забезпечує поєднання нормативного регулювання, судового тлумачення та інституційної взаємодії.

У результаті дослідження сформульовано висновок про необхідність удосконалення національної моделі шляхом розширення сфери захисту викривачів, підвищення ефективності каналів повідомлення, посилення гарантій конфіденційності та гармонізації законодавства України з міжнародними та європейськими стандартами.

Ключові слова: екологічні викривачі, екологічна безпека, екологічні правопорушення, право Європейського Союзу, Директива ЄС 2019/1937, міжнародне право навколишнього середовища, недискримінація, захист викривачів, захист інформації, SLAPP-позови, євроінтеграція України, цифрові інструменти, безоплатна правнича допомога, Європейський суд з прав людини, Суд справедливості Європейського Союзу.

Zinchenko-Tulub Y. S., International Legal Regulation of the Whistleblower Institution in the Field of Environmental Security. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in specialty 293 International Law. – State University of Trade and Economics, Kyiv, 2026.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of the legal regulation of the whistleblower institution in the sphere of environmental security in the context of the development of international, European, and national law.

The scientific work carries out a comprehensive doctrinal analysis of the formation and evolution of the whistleblowing institution, its conceptual foundations, functions, and significance for ensuring environmental security, transparency of public administration, and the protection of the public interest. The historical development of the whistleblower institution from antiquity to modern times is revealed, the conceptual and theoretical definition of the concepts of 'whistleblower' and 'whistleblowing' is substantiated, and a legal demarcation of the categories of 'informant', 'whistleblower', and 'witness' is carried out. It is argued that whistleblowing in the sphere of environmental security performs not only a control function but also a preventive one, acting as a manifestation of the legal consciousness of civil society and contributing to the prevention of environmental damage, the protection of the environment and public health, and the achievement of sustainable development.

International legal and European standards for whistleblower protection have been investigated. It is observed that Directive (EU) 2019/1937, which defines the material and personal scope of protection, reporting channels, and guarantees against retaliation, is of central importance in the formation of the European model. The provisions of Directive (EU) 2024/1203 on the protection of the environment through criminal law, which expands the role of reporting environmental offenses in the mechanism of ensuring environmental security and harmonises approaches to the criminalisation of the most serious environmental crimes within the European Union, are also analysed. Separately, the provisions of Directive (EU) 2016/943, which regulates the relationship between the protection of trade secrets and confidential

information and the reporting of breaches of public interest, are examined, defining the limits of permissible disclosure of such information and the conditions for exempting whistleblowers from liability.

The connection of the whistleblowing institution with ESG (Environmental, Social, and Governance) standards and the provisions of Regulation (EU) 2016/679 (GDPR), which define the legal basis for the processing of personal data in the procedures for submitting and reviewing whistleblower reports, has been identified.

The implementation of Directive (EU) 2019/1937 in EU Member States, in particular Austria, France, and Hungary, is analysed. Differences in approaches to the organisation of reporting channels, the scope of protection guarantees, and the institutional autonomy of competent authorities are identified, which indicates the heterogeneity of the implementation of European standards.

Special attention is paid to NATO's approaches to building a culture of integrity and accountability, as well as to the models of legal regulation of NATO member states - the United States of America and the United Kingdom, which serve as benchmarks for the development of the whistleblowing institution and have influenced the formation of European standards. It has been established that in the United States of America, the whistleblower protection system is fragmented and based on a complex of special regulatory acts that govern specific spheres of public relations (in particular, environmental, financial, and civil service sectors), providing a differentiated yet extensive mechanism of legal protection. In contrast, in the United Kingdom, a key role is played by the Public Interest Disclosure Act 1998 (PIDA), which introduced a holistic model of protection for individuals making public interest disclosures, establishing uniform standards of protection against retaliation, the procedure for making protected disclosures, and liability for their violation.

A comparative legal analysis of the legislation of Ukraine and the *acquis* of the European Union in the field of whistleblower protection has been carried out, which made it possible to assess the degree of compliance of national legislation with the requirements of Directive (EU) 2019/1937 and to formulate proposals for its further adaptation. It has been found that the Ukrainian model is gradually approaching the

European approach, but it is characterised by a limited scope of guarantees, mainly within the framework of anti-corruption regulation, and the presence of terminological and systemic discrepancies.

The digital aspects of the functioning of the whistleblowing institution, in particular the use of the Unified Whistleblower Reporting Portal, have been investigated. Risks associated with personal data protection, information security, and technical anonymity have been identified. The prospects for the use of artificial intelligence digital technologies to increase the efficiency of report processing, as well as the expansion of the functions of a lawyer as a professional intermediary in the whistleblowing procedure to ensure guarantees of whistleblower protection, are determined.

The prospects for the introduction and development of cross-border whistleblowing mechanisms as an element of ensuring environmental and national security in the context of the transnational nature of environmental offenses are outlined.

The case law of the European Court of Human Rights, the Court of Justice of the European Union, as well as the courts of the United States of America and the United Kingdom is analysed. National courts in the USA and the UK have a significant practical impact on shaping whistleblower protection in various spheres. It is shown that the jurisprudence of the USA facilitated the expansion of the concept of 'protected activity', the recognition of internal and oral reports as forms of whistleblowing, and the formation of approaches to assessing retaliatory measures against whistleblowers. The UK practice provided the development of criteria for defining a protected disclosure of information and the public interest test.

Based on the analysis of ECtHR case law (*Guja v. Moldova*, *Heinisch v. Germany*, *Matúz v. Hungary*, *Bucur and Toma v. Romania*, etc.), it is established that the Court has formed a system of criteria for assessing the lawfulness of whistleblowing, which encompasses the public interest, the good faith of the whistleblower, and the principle of proportionality.

It is confirmed that the CJEU ensures the unification and binding nature of standards within EU law by holding EU Member States accountable for violating their obligations to implement the provisions of Directive 2019/1937 (for example, cases *Commission v Hungary*, *Commission v Czech Republic*). Separately, the practice of the General Court within the CJEU is considered, which exercises internal institutional protection of whistleblowers, confirming the automatic acquisition of whistleblower status upon the fact of information disclosure.

It is proven that case law is a key mechanism for shaping whistleblower protection standards, particularly regarding the definition of public interest, good faith, the limits of protected activity, and the assessment of retaliatory measures. It is generalised that the interaction of international, European, and national approaches forms a multi-level system of whistleblower protection, which ensures a combination of normative regulation, judicial interpretation, and institutional interaction.

As a result of the study, a conclusion was formulated on the need to improve the national model by expanding the scope of whistleblower protection, increasing the effectiveness of reporting channels, strengthening confidentiality guarantees, and harmonising the legislation of Ukraine with international and European standards.

Key words: environmental whistleblowers, environmental security, environmental offenses, European Union law, EU Directive 2019/1937, international environmental law, non-discrimination, whistleblower protection, information protection, SLAPP lawsuits, European integration of Ukraine, digital tools, free legal aid, European Court of Human Rights, Court of Justice of the European Union.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Зінченко-Тулуб Я. С., Островська, Б. В. Європейські стандарти захисту викривачів. Держава та регіони. Серія: Право, 2024 (4). с. 149-154.

2. Yaroslaw Zinchenko-Tulub, Bogdana Ostrovska. Whistleblower protection reforms in ukraine: international experience and implementation prospects. *Scientific Journal of Public and Private Law*. P. 221-228.
3. Зінченко-Тулуб Я. С., Островська, Б. В. 2025. Трансатлантичний вплив: роль США та Великої Британії у створенні загальноєвропейської системи захисту викривачів. *Аналітично-порівняльне правознавство*, 3 (5). с. 360-366.
4. Зінченко-Тулуб Я.С. 2026. Ключові критерії судового захисту викривачів: суспільний інтерес, пропорційність та добросовісність. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2026. № 3 (1). с. 216-222.
5. Я. Зінченко-Тулуб, Б. Островська. Роль викривачів у добу штучного інтелекту: баланс між захистом і ризиками. *Матеріали конференцій МЦНД*, 2025, 28.03. 2025; Умань, Україна: с. 87-89.
6. Я. Зінченко-Тулуб. Співвідношення понять «викривач» та «інформатор». *Правове регулювання цифрової економіки: правові інструменти, можливості та виклики [Електронне видання]: Матеріали круглого столу (21 листопада 2023 року)/відп. ред. НА Мазаракі.—Київ: Держ. торг.-екон. ун-т, 2023. с. 56-59*
7. Я. Зінченко-Тулуб , Б. Островська. Межі конфіденційності в сучасному бізнесі. *Матеріали конференцій МЦНД*, 2024, 20.09.2024; Одеса, Україна: с. 138-140.
8. Я. Зінченко-Тулуб, Б. Островська. Тягар доказування у справах про захист викривачів: англосаксонський та європейський підходи. *Матеріали конференцій МЦНД*, 19.09.2025, Тернопіль, Україна, с. 79-81.
9. Я. Зінченко-Тулуб , Б. Островська. Екологічні викривачі як інструмент забезпечення екологічної безпеки: національні виклики та європейські орієнтири. *Правові аспекти агроєкологічного розвитку України*, м. Київ, 23.05.2025, с. 123-126.
10. Я. Зінченко-Тулуб , Б. Островська. Інституційний вимір реалізації екологічної політики в контексті цілей сталого розвитку : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 12.03.2026, Одеса. Видавництво «Юридика», 2026. с. 117-120.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВРУ	- Верховна Рада України
ДФЄС	- Договір про функціонування Європейського Союзу
ЄКПЛ	- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
ЄППВ	- Єдиний портал повідомлень викривачів
ЄС	- Європейський Союз
ЄСПЛ	- Європейський суд з прав людини
ЗС	- Загальний суд (у складі Суду справедливості Європейського Союзу)
Інтерпол	- Міжнародна організація кримінальної поліції – INTERPOL
КПК України	- Кримінальний процесуальний кодекс України
КУпАП	- Кодекс України про адміністративні правопорушення
МОП	- Міжнародна організація праці
НАЗК	- Національне агентство з питань запобігання корупції
НАТО	- Організація Північноатлантичного договору – North Atlantic Treaty Organization
НУО	- неурядові організації
ООН	- Організація Об'єднаних Націй
ПАРЕ	- Парламентська асамблея Ради Європи
СЄС	- Суд справедливості Європейського Союзу
США	- Сполучені Штати Америки
УНЗ	- Управління ООН з наркотиків і злочинності – United Nations
ООН	Office on Drugs and Crime
ІІІ	- штучний інтелект
АССС	- Комітет з дотримання Орхуської конвенції – Aarhus Convention Compliance Committee
Acquis ЄС	- сукупність норм та принципів, що становлять правову, інституційну та політичну основу функціонування ЄС – Acquis communautaire
CAA	- Закон США про чисте повітря – Clean Air Act
CERCLA	- Закон США про комплексне екологічне реагування, компенсації та відповідальність – Comprehensive Environmental Response, Compensation, and Liability Act
CSRD	- Корпоративна директива щодо звітності зі сталого розвитку – Corporate Sustainability Reporting Directive
CWA	- Закон США про чисту воду – Clean Water Act

ESG	- екологічне, соціальне та корпоративне управління – Environmental, Social, Governance
ESRS	- Європейські стандарти звітності зі сталого розвитку – European Sustainability Reporting Standards
FCA	- Закон США про неправдиві заяви – False Claims Act
GDPR	- Загальний регламент про захист даних – General Data Protection Regulation
NDA	- угоди про нерозголошення – Non-Disclosure Agreements
OSHA	- Управління з охорони праці та здоров'я США – Occupational Safety and Health Administration
PIDA	- Закон Великої Британії про розкриття інформації у суспільних інтересах – Public Interest Disclosure Act
RCRA	- Закон США про збереження та відновлення ресурсів – Resource Conservation and Recovery Act
SDWA	- Закон США про безпечну питну воду – Safe Drinking Water Act
SEC	- Комісія з цінних паперів та бірж США – Securities and Exchange Commission
SLAPP	- стратегічні судові позови проти участі громадськості – Strategic Lawsuits Against Public Participation
TOR	- система анонімного обміну даними та приховування цифрових слідів користувача – The Onion Router
TSCA	- Закон США про контроль токсичних речовин – Toxic Substances Control Act
WIN	- Міжнародна мережа викривачів – Whistleblowing International Network

ВСТУП

Обґрунтування актуальності теми. Сучасний етап розвитку міжнародного екологічного права характеризується фундаментальним зсувом у розумінні концепції екологічної безпеки та правових механізмів її забезпечення. Традиційна логіка, за якої вітчизняний законодавець розглядав екологічну безпеку виключно крізь призму вузькогалузевої превентивної функції охорони довкілля (зокрема, у статті 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»), свідчить про відсутність ефективного правового регулювання. В умовах глобалізації відбувся перехід до системного підходу: екологічна безпека розглядається як невід'ємна складова середовища існування людства, що глибоко інтегрована із соціально-економічними, техногенними та військовими аспектами розвитку суспільства.

Теоретичним підґрунтям для пошуку нових інституційних інструментів (зокрема, інституту викривачів) стала саме ця доктринальна трансформація, яка остаточно вивела екологічну проблематику на найвищий рівень структури національної та міжнародної безпеки. Розширення меж екологічної безпеки за межі суто природоохоронного підходу відбулося завдяки комплексним дослідженням провідних вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких *І. Варламова, О. Гнатюк, О. Задорожній, Ю. Краснова, М. Медведєва, Г. Поліщук та J. Kostić*.

Нагальна потреба у докорінному перегляді правових інструментів об'єктивно зумовлена глибокою системною кризою класичної моделі державного нагляду (*ex post*), яка виявилася інституційно неспроможною ефективно протидіяти сучасним екологічним викликам. Ключовим фактором таких змін стала стрімка транснаціоналізація екологічної злочинності та її безпрецедентна конвергенція з іншими формами тяжких правопорушень. Сучасні екологічні злочини наразі органічно переплітаються із корупційними практиками, фальсифікацією корпоративної звітності (даних екологічного, соціального та корпоративного управління) (*Environmental, Social, Governance*,

далі – ESG) та ухиленням від сплати податків, що не лише формує транснаціональну тіньову економіку, а й прямо порушує базовий міжнародно-правовий принцип сталого розвитку «забруднювач платить». У цій системі корупція виступає головним каталізатором, здатним повністю блокувати дію навіть найбільш досконалого природоохоронного законодавства, уможливлуючи приховування правопорушень та викривлення результатів офіційних перевірок.

Відтак, системна неспроможність традиційного правозастосування об'єктивно зумовила інституціоналізацію принципово нової, превентивної регуляторної парадигми (*ex ante*) – як системи раннього виявлення екологічних загроз через розкриття інсайдерської інформації. У цій архітектурі викривачі (*whistleblowers*) трансформуються з пасивних спостерігачів у ключовий структурний інструмент забезпечення екологічного правопорядку, що дозволяє ідентифікувати порушення до моменту настання незворотних наслідків, тим самим мінімізуючи суспільні витрати та забезпечуючи своєчасне втручання регуляторів для застосування відповідних заходів реагування та притягнення винних до відповідальності.

Проблематика легітимізації інституту викривання пройшла складну еволюцію в межах філософської та юридичної доктрини, що сформувало теоретичне підґрунтя для переходу від реактивного нагляду до нової правової парадигми. Її розвиток бере початок від концепції активного морального обов'язку громадянина щодо протидії несправедливості, закладеної М. Цицероном, та сягає сучасного нормативно-ціннісного розуміння, розробленого R. Nader, який концептуалізував пріоритет публічного інтересу над імперативом корпоративної лояльності. Подальші доктринальні розвідки (R. Nader, D. Lewis, P. Jubb, S. Bok, C. Delmas) поглибили розуміння цього підходу, виокремивши його структурні елементи та обґрунтувавши викривання як інституціоналізовану форму громадянської відповідальності. Вирішальним етапом теоретичної ідентифікації інституту викривачів стало розмежування правових статусів викривача, інформатора та свідка (здійснене у працях A. Natapoff, K. Kramer). Це

дозволило визначити самотійну публічно-правову природу викривання, діяльність викривачів як орієнтовану на запобігання шкоді загальному благу, а не на одержання індивідуальних процесуальних вигод, що принципово відрізняє його від кримінально-правової моделі «інформація в обмін на прощення».

Ця доктринальна трансформація зумовила перехід від теоретичного осмислення до інституціоналізації захисту викривачів на міжнародній площині, де поступово сформувалася багаторівнева система нормативно-правового регулювання. Її концептуальним фундаментом стали універсальні стандарти свободи вираження поглядів, закріплені Загальною декларацією прав людини та Міжнародним пактом про громадянські і політичні права. Водночас перехід до дієвого регулювання відбувся через галузеву деталізацію цих базових прав: в екологічній сфері таким нормативним орієнтиром стала Орхуська конвенція 1998 року, яка *de facto* закріпила міжнародно-правовий прототип захисту екологічних викривачів. Паралельно, у відповідь на конвергенцію злочинів («*convergence*»), Конвенція ООН проти корупції 2003 року сформувала інструментарій гарантій безпеки для осіб, які добросовісно повідомляють про зловживання. Сукупно ці міжнародні акти створили нормативний фундамент, на основі якого згодом відбулася розробка більш жорстких і деталізованих стандартів на європейському регіональному рівні.

Разом із тим, прийняття Директиви (ЄС) 2019/1937 Європейського Парламенту та Ради від 23 жовтня 2019 року про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства Союзу (далі – Директива 2019/1937) та Директиви (ЄС) 2024/1203 Європейського Парламенту та Ради від 11 квітня 2024 року про охорону довкілля за допомогою кримінального права та про заміну директив 2008/99/ЄС і 2009/123/ЄС (далі – Директива 2024/1203) започаткувало принципово новий етап нормативного забезпечення європейського правопорядку. Якщо попередні акти Ради Європи (зокрема, Резолюції ПАРЕ 1729, 1954 та Рекомендація CM/Rec(2014)7) мали характер «м'якого права» і сформували базові ціннісні орієнтири, то новітнє законодавство ЄС впроваджує спеціалізований регуляторний режим із превентивним характером (*ex ante*).

Замість фрагментарного правозастосування Директива 2019/1937 запровадила секторальний, але нормативно уніфікований підхід, встановивши обов'язкову трирівневу структуру каналів повідомлення (внутрішні, зовнішні та публічне розкриття) та комплексну систему гарантій від помсти і переслідування. Європейський законодавець прямо визнав, що захист інсайдерів є інституційно необхідною умовою ефективного виконання екологічного *acquis* ЄС, оскільки екологічні ризики мають транскордонний характер. Логічним продовженням цієї стратегії стала Директива 2024/1203 яка імперативно зобов'язала держави-члени гарантувати особам, що повідомляють про екологічні правопорушення, безперешкодний доступ до заходів підтримки та захисту, тим самим імплементуючи превентивний елемент всередину кримінально-правового механізму. Своєю чергою, ухвалення нової редакції Конвенції Ради Європи про захист довкілля засобами кримінального права у 2025 році остаточно закріпило гарантії захисту осіб, які повідомляють про екологічні правопорушення, як невід'ємний елемент загальноєвропейського кримінально-правового механізму.

Формування цієї європейської нормативної моделі відбувалося у тісній взаємодії з розвитком судової практики, яка слугує джерелом нових міжнародних стандартів. Досвід англосаксонської правової сім'ї (США та Великої Британії), де суди першими розширили межі «захищеної діяльності» та застосували фінансово-правові механізми *qui tam* (Закон про неправдиві заяви 1863 року, *False Claims Act of 1863*, далі – *FCA*) в екологічних справах, справив відчутний вплив на формування європейських підходів. На європейському регіональному рівні практика Європейського суду з прав людини (зокрема, справа *Guja v. Moldova* 2008 року та її розвиток у справах *Halet v. Luxembourg* 2023 року і *Gawlik v. Liechtenstein* 2021 року) визначила обов'язкові критерії балансу між суспільним інтересом, об'єктивною добросовісністю та захистом репутації роботодавця чи держави через розробку тесту пропорційності. Водночас СЄС забезпечує жорсткий інституційний контроль за повною та своєчасною імплементациєю Директиви 2019/1937, не допускаючи фрагментації

європейського правового простору через часткове чи неналежне виконання державами-членами своїх зобов'язань.

Для України, яка в умовах збройної агресії РФ реалізує стратегічний курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію, імплементація цих стандартів набуває статусу пріоритетного завдання. Вітчизняне законодавство (насамперед Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року із концептуальними змінами 2019 року) заклало первинні нормативні основи, запровадивши базові гарантії захисту та Єдиний портал повідомлень викривачів (далі – ЄППВ). Проте чинна національна модель характеризується суттєвою нормативною фрагментарністю, штучно звужуючи матеріальну сферу захисту виключно до корупційних правопорушень. Дискусію щодо необхідності ухвалення комплексного спеціалізованого законодавства, яке б виходило за межі суто антикорупційного фокусу та охоплювало екологічну безпеку, ініціювали вітчизняні вчені *О. Нестеренко, Є. Баранова, О. Шостко та І. Мосюк*.

Зазначена проблематика додатково ускладнюється сучасними викликами цифровізації: застосування централізованих електронних платформ без глибокої технічної анонімізації (наприклад, інтеграції системи анонімного обміну даними та приховування цифрових слідів користувача, The Onion Router, далі – TOR) створює ризики деанонімізації викривачів через накопичення метаданих. Крім того, стрімкий розвиток систем штучного інтелекту, алгоритмічне викривання та транскордонний характер екоциду актуалізують потребу в розробці сучасних інноваційних підходів до правового регулювання цієї сфери.

Ключовим, але водночас відносно недостатньо дослідженим аспектом у контексті імплементації міжнародних стандартів, постає питання концептуальних засад та міжнародно-правового регулювання інституту викривачів саме у сфері екологічної безпеки. Якщо кримінологічна та екологічна науки вже виробили ґрунтовні пояснення природи транснаціональної екологічної злочинності та її конвергенції з корупцією, то юридичне осмислення нормативної системи захисту екологічних викривачів як самостійного міжгалузевого інституту залишається фрагментарним. Питання про те, яким

чином взаємодіють механізми міжнародного екологічного, антикорупційного та інформаційного права, і як саме європейські стандарти (зокрема, Директив ЄС 2019/1937 та 2024/1203) мають бути інтегровані у національний правопорядок України з урахуванням викликів цифровізації, транскордонної юрисдикції та інституційної ролі адвокатури, що потребує комплексної правової оцінки.

У зв'язку з цим, **метою дисертаційного дослідження** є комплексне з'ясування теоретико-правових засад формування міжнародно-правового регулювання інституту викривачів у сфері екологічної безпеки, аналіз його розвитку в контексті сучасних європейських та євроатлантичних стандартів, а також розроблення науково-обґрунтованої концептуальної моделі вдосконалення національного законодавства України в умовах її інтеграції до європейського правового простору та її євроатлантичного курсу, що передбачає гармонізацію національного законодавства з відповідними міжнародними стандартами. Реалізація такої мети дозволяє не лише дослідити догматичну конструкцію механізмів викривання в координатах права ЄС, політик НАТО та прецедентної практики, але й сформувати дієві правові відповіді на виклики цифровізації, транскордонної взаємодії та необхідності розбудови доброчесних інституцій.

Відповідно, **об'єктом дисертаційного дослідження** є суспільні відносини, що формуються та розвиваються у процесі еволюції міжнародно-правового регулювання інституту викривачів у сфері екологічної безпеки.

Предметом дослідження є міжнародно-правові та європейські стандарти захисту викривачів, механізми їх імплементації у праві ЄС (зокрема, Директиви (ЄС) 2019/1937 та (ЄС) 2024/1203), а також концептуальні засади адаптації національного законодавства України до цих стандартів у сфері забезпечення екологічної безпеки.

Виходячи з мети, об'єкта та предмета дослідження, для її досягнення у дисертації передбачено розв'язання таких основних **завдань**:

– з'ясувати історико-правову генезу та концептуально-теоретичні засади становлення інституту викривачів у сфері екологічної безпеки (від античних

філософських концепцій до сучасного нормативного виміру), здійснивши доктринальне розмежування правового статусу «викривача» від суміжних категорій («інформатор», «свідок»);

– розкрити філософсько-правову природу викривання як морально виправданої форми громадянської відповідальності та інституціоналізованого прояву активної правосвідомості громадянського суспільства в умовах розбудови правової держави;

– проаналізувати еволюцію та систему міжнародно-правового регулювання захисту викривачів, дослідивши перехід від загальних декларацій прав людини, інструментів «м'якого права» Ради Європи, спеціалізованих екологічних інструментів (Орхуська конвенція, Конвенція Ради Європи про захист довкілля засобами кримінального права) до імперативної превентивної моделі (*ex ante*) регулювання у праві ЄС;

– здійснити порівняльно-правовий аналіз механізмів імплементації європейських стандартів захисту екологічних викривачів у національні правопорядки держав-членів ЄС (на прикладі Австрії, Угорщини та Франції), виявивши їх структурні проблеми та регуляторні особливості;

– дослідити підходи держав англосаксонської правової традиції (США та Великої Британії) до регулювання діяльності викривачів як референтної моделі, акцентувавши увагу на ролі фінансово-правових механізмів стимулювання (зокрема системи *qui tam*) у протидії транснаціональній екологічній злочинності;

– розкрити програмні підходи та політики Північноатлантичного альянсу (НАТО) у сфері інституційної доброчесності (*Building Integrity*) та обґрунтувати їх вплив на формування механізмів підзвітності у секторі безпеки й оборони;

– виявити системні колізії та нормативні прогалини чинного вітчизняного антикорупційного і кримінального процесуального законодавства у сфері захисту викривачів (зокрема, щодо звуженої матеріальної сфери дії Закону України «Про запобігання корупції», недоліків механізму матеріального стимулювання та відсутності інституту анонімного представництва);

- обґрунтувати напрями адаптації національного законодавства України до стандартів ЄС в умовах євроінтеграції, виявити ризики та окреслити правові відповіді на виклики цифровізації (зокрема щодо використання систем штучного інтелекту та інструментів технічної анонімності, як-от TOR-мережі);
- узагальнити еволюцію судової (прецедентної) практики вирішення спорів щодо викривання на національному (США, Велика Британія) та наднаціональному (ЄСПЛ, СЄС) рівнях, виокремивши ключові стандарти правомірності викривання, зокрема застосування багатoelementного «тесту пропорційності» при балансуванні публічних і приватних інтересів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження узгоджується з положеннями Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС, затвердженої Законом України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV, а також із стратегічними нормативними актами, що визначають пріоритети екологічної безпеки та антикорупційної політики України. Зокрема, дослідження корелює із Цілями сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019), а також стратегічними засадами розбудови інституту викривачів як елемента євроатлантичної інтеграції. Дисертаційна робота виконана в межах тем науково-дослідних робіт кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Державного торговельно-економічного університету «Україна в координатах перебудови міжнародного права і європейської інтеграції» (номер державної реєстрації 0124U004479).

Методи дослідження. Методологічна база дисертаційного дослідження побудована на комплексі загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання, використання яких забезпечило всебічне, об'єктивне та концептуально цілісне дослідження міжнародно-правового регулювання інституту викривачів у сфері екологічної безпеки. Насамперед, концептуальна основа дослідження ґрунтується на застосуванні системного та безпекового методологічних підходів, які дозволяють розглядати екологічну безпеку як цілісну багаторівневу систему

у структурі національної безпеки, а інститут викривачів – як структурний інструмент превентивного забезпечення екологічного правопорядку та захисту публічного інтересу.

У **першому розділі** дисертації, який присвячений теоретико-правовим засадам становлення інституту викривачів, його місцю у системі забезпечення екологічної безпеки та взаємозв'язку з розвитком громадянського суспільства, використано діалектичний, історико-правовий, системно-структурний та ціннісний методи, а також метод доктринального аналізу. Діалектичний та історико-правовий методи застосовано для дослідження еволюції інституту викривання від античних філософських концепцій (М. Цицерон) та зародження механізмів *qui tam* в англосаксонському праві до сучасної публічно-правової парадигми захисту. З допомогою методу концептуального та доктринального аналізу здійснено відмежування правового статусу викривача від суміжних категорій («інформатор», «свідок»), довівши пріоритетність мотивації захисту суспільного блага над одержанням процесуальних вигод за моделлю «інформація в обмін на прощення». Ціннісний підхід використано для дослідження викривання як інституціоналізованої форми реалізації правосвідомості громадянського суспільства.

У **другому розділі** дисертації, присвяченому міжнародно-правовим, європейським та євроатлантичним стандартам захисту викривачів, а також законодавству провідних держав, ключовими інструментами виступили формально-юридичний, системно-структурний методи, а також метод наукового синтезу у поєднанні з порівняльно-правовим методом. Формально-юридичний метод застосовано для ґрунтовного аналізу текстів актів первинного та вторинного права ЄС (зокрема, Директив 2019/1937 та 2024/1203). Метод наукового синтезу у поєднанні з порівняльно-правовим методом дозволив концептуалізувати захист екологічних викривачів як єдиний міжгалузевий інститут, зіставити нормативну архітектуру європейської континентальної моделі з англосаксонською правовою традицією (США, Велика Британія) та

виявити структурні особливості імплементації наднаціональних стандартів на рівні окремих держав-членів ЄС (Австрія, Угорщина, Франція). У свою чергу, системно-структурний метод став визначальним для дослідження стандартів НАТО (зокрема програми *Building Integrity*), що дозволило проаналізувати механізми викривання як невід’ємний структурний елемент загальної системи забезпечення підзвітності та екологічної безпеки в оборонному секторі.

У **третьому розділі** дисертації для дослідження еволюції правозастосовних стандартів застосовано метод аналізу та узагальнення судової практики у поєднанні з порівняльно-правовим методом. Метод аналізу судової практики дозволив виокремити ключові критерії оцінки правомірності викривання на наднаціональному рівні. Зокрема, на основі практики ЄСПЛ (справи *Guja v. Moldova*, *Halet v. Luxembourg*, *Bucur and Toma v. Romania*) концептуалізовано застосування багатоелементного «тесту пропорційності» як інструмента досягнення балансу між правом на свободу вираження поглядів в інтересах суспільства та захистом приватних і державних інтересів. Водночас аналіз рішень СЄС дозволив розкрити механізми жорсткого інституційного контролю за імплементацією Директиви (ЄС) 2019/1937. Застосування порівняльно-правового методу до судової практики дало змогу зіставити підходи судів англосаксонської традиції (США, Велика Британія) з європейською моделлю, виявивши принципові відмінності у процесуальних стандартах, зокрема щодо розподілу тягаря доказування.

У **четвертому розділі** дисертації, присвяченому стану національного правового регулювання та перспективам його вдосконалення, застосовано системно-логічний, формально-юридичний (догматичний) та порівняльно-правовий методи. Системно-логічний метод використовувався для конструювання внутрішньої логіки дослідження: від виявлення системних колізій і прогалин вітчизняного законодавства (зокрема, щодо звуженої матеріальної сфери дії Закону України «Про запобігання корупції» та недоліків механізму матеріального стимулювання) до побудови несуперечливої

аргументації щодо необхідності впровадження превентивної правової парадигми. Порівняльно-правовий метод використано для оцінки відповідності національного законодавства європейським стандартам.

Під час формування підсумкових пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства України було використано метод правового та інституційного моделювання. З його допомогою обґрунтовано концептуальні напрями адаптації права України до стандартів ЄС, зокрема запропоновано правові підходи до реагування на новітні цифрові виклики (мінімізація ризиків застосування *TOR*-мереж, інтеграція алгоритмічного викривання через штучний інтелект) та аргументовано доцільність нормативного закріплення інституту «анонімного представництва» через адвоката. Застосування зазначених методів у їхній нерозривній сукупності забезпечило комплексний характер дослідження та високу вірогідність отриманих наукових результатів.

Новизна дослідження та отриманих результатів полягає у формуванні цілісної теоретико-правової концепції викривання у сфері екологічної безпеки як самостійного правового інституту та розробленні науково обґрунтованих підходів до його правового забезпечення в умовах європейського та євроатлантичного курсу України, зокрема:

вперше:

- здійснено комплексне обґрунтування викривання у сфері екологічної безпеки як самостійного міжгалузевого правового інституту, що інтегрує норми міжнародного екологічного, антикорупційного та інформаційного права. У межах цієї концепції сформульовано авторське визначення «екологічного викривання» як систематичного процесу повідомлення про порушення, що створюють загрозу довкіллю та життю і здоров'ю людини, через внутрішні, зовнішні або публічні канали з метою захисту суспільного інтересу;

- обґрунтовано концепцію міжнародного транскордонного захисту викривачів у сфері екологічної безпеки як самостійного напрямку розвитку

міжнародно-правових механізмів. Доведено, що екстериторіальний характер екологічної шкоди вимагає визнання за викривачем особливого міжнародно-правового статусу, що дозволяє йому претендувати на захист з боку іноземних юрисдикцій та міжнародних інституцій незалежно від місця вчинення правопорушення;

- аргументовано необхідність розширеного матеріального підходу до визначення сфери екологічного викривання, яка, крім безпосередніх порушень природоохоронних норм, охоплює суміжні корупційні, фінансові та адміністративні правопорушення (зокрема фальсифікацію *ESG*-даних та порушення принципу «забруднювач платить»), що дозволяє визначити місце інституту у системі досягнення Цілей сталого розвитку ООН;

- доведено визначальну роль судової практики як ключового інструмента формування міжнародних стандартів захисту викривачів. На основі аналізу еталонних рішень судів США та Велика Британії виокремлено та систематизовано критерії «захищеної діяльності», які історично випередили кодифікаційні процеси та згодом лягли в концептуальну основу Директиви (ЄС) 2019/1937;

- доведено трансформацію міжнародно-правового статусу викривача із національного явища у складову міжнародних стандартів захисту прав людини, заснованих на синтезі норм Загальної декларації прав людини (ст. 19), Орхуської конвенції (ст. 3(8)) та прецедентної практики ЄСПЛ щодо права на поширення суспільно значущої інформації;

- сформульовано правову рамку використання сучасних цифрових засобів анонімізації (зокрема TOR-технологій) та систем на основі штучного інтелекту як інструменту реалізації міжнародних стандартів конфіденційності, що є критично важливим для забезпечення безпеки викривачів у випадках повідомлення про транскордонні екологічні порушення.

удосконалено:

- наукові підходи до розмежування понять «викривач», «інформатор», «свідок», що дозволило уточнити правову природу інституту та специфіку захисту викривачів саме у трудових відносинах у порівнянні з оперативно-розшуковими механізмами;
- доктринальне розуміння критерію добросовісності викривача, який пропонується розглядати не лише як суб'єктивне переконання особи у достовірності інформації, а як поєднання мотиваційної спрямованості на захист публічного інтересу з об'єктивним стандартом «обґрунтованих підстав»;
- підходи до оцінки ефективності трирівневої моделі каналів повідомлення, зокрема обґрунтовано переваги та недоліки відмови від жорсткої ієрархії на користь вільного вибору каналу викривачем, що відповідає сучасним тенденціям дискусії у праві ЄС, практики ЄСПЛ та СЄС.
- підходи до оцінки доказового стандарту у справах про викривання. Обґрунтовано переваги європейської моделі «презумпції незаконності репресій» над американською моделлю «поділеного тягара доказування» (*burden-shifting framework*), що дозволяє мінімізувати процесуальні бар'єри для викривачів у спорах із великими корпоративними суб'єктами.

набули подальшого розвитку:

- теоретичні засади імплементації стандартів НАТО з розбудови доброчесності (*Building Integrity*) в секторі безпеки України як чинника мінімізації екологічних корупційних ризиків;
- правові позиції щодо захисту викривачів від стратегічних позовів проти участі громадськості (*Strategic Lawsuits Against Public Participation*, далі – *SLAPP*), які в екологічній сфері розглядаються як форма недобросовісного перешкоджання реалізації екологічних прав громадян;
- наукові положення про інституційну роль адвоката як незалежного посередника («анонімного представництва») за прикладом моделі Комісії цінних паперів та бірж (*Securities and Exchange Commission*, далі – *SEC*) США, що

дозволяє забезпечити баланс між анонімністю повідомлення та його процесуальною достовірністю;

– рекомендації щодо гармонізації законодавства України із правом ЄС, зокрема щодо розширення персональної сфери захисту на «фасилітаторів», колишніх працівників та юридичних осіб, пов'язаних із викривачем.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконане здобувачем самостійно, усі сформульовані в ньому положення та висновки обґрунтовані на основі власних досліджень автора. Нові наукові результати дисертації отримані дисертантом особисто.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення дисертації оприлюднено на шести міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях і круглих столах: науково-практичний круглий стіл «Правове регулювання цифрової економіки: правові інструменти, можливості та виклики» (м. Київ, 21 листопада 2023 р.); міжнародна наукова конференція «Розвиток наук в умовах нової реальності: проблеми та перспективи» (м. Умань, 28 березня 2025 р.); міжнародна наукова конференція «Інтелектуальний ресурс сьогодення: наукові задачі, розвиток та запитання» (м. Одеса, 20 вересня 2024 р.); Міжнародна наукова конференція «Розвиток наук в умовах нової реальності: проблеми та перспективи» (м. Тернопіль, 19 вересня 2025 р.); міжнародна наукова конференція «Правові аспекти агроєкологічного розвитку України» (м. Київ, 23 травня 2025 р.); міжнародна науково-практична конференція «Інституційна спроможність органів публічної влади у забезпеченні сталого розвитку України» (м. Київ, 12 березня 2026 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження відображені у 10 наукових працях, з них: 4 наукові статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, зареєстрованих та проіндексованих у міжнародних наукометричних базах даних (*Index Copernicus*); 6 тез доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів науково-практичних міжнародних, всеукраїнських конференцій і круглих столів.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, які містять десять підрозділів, вісім підпунктів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 270 сторінок, з яких основний текст – на 198 сторінках. Список використаних джерел складається із 323 найменувань і займає 58 сторінок.

РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ВИКРИВАННЯ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Поняття, сутність та основні функції викривання у сфері екологічної безпеки

У сучасному європейському правовому просторі інститут викривачів відіграє ключову роль у забезпеченні належного функціонування механізмів екологічної безпеки, прозорості та підзвітності органів влади, а також запобіганні порушенням, які створюють загрозу довкіллю та здоров'ю населення. Особливої вагомості цей інститут набуває у сфері екологічної безпеки, де своєчасне розкриття інформації про незаконні дії або бездіяльність може попередити масштабну шкоду довкіллю, здоров'ю населення та сталому розвитку суспільства.

Сутність поняття «екологічна безпека» розкривається у статті 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991 р.): «Екологічна безпека - стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей» [1].

Як видно з визначення, український законодавець насамперед пов'язує екологічну безпеку з превентивною функцією охорони довкілля та захистом життя та здоров'я людей.

Водночас у науковій літературі, І. Варламова, аналізуючи зміст поняття «екологічна безпека» доходить висновку, що воно є більш ширшим і глибоким, оскільки охоплює не тільки навколишнє середовище, а й середовище існування людства загалом [2, с. 162]. Зазначений підхід дозволяє розглядати екологічну безпеку не лише в рамках її екологічної складової, а як комплексну категорію, що додатково охоплює соціальні, економічні, техногенні аспекти розвитку суспільства.

Слід зазначити, екологічна безпека є складовою національної безпеки країни, її важливим компонентом, а тому порушення екологічних норм та стандартів може призвести до серйозних наслідків для життя та здоров'я людей, біорізноманіття та економічного розвитку. Як зазначає О. Гнатюк, «всі ці аспекти забезпечення інтегральної безпеки в процесі соціально-економічного розвитку суспільства глибоко взаємопов'язані: при слабкій економіці не можна забезпечити військову безпеку; етнічні та релігійні конфлікти в суспільстві підривають основи національної безпеки, не може бути ніякої ефективної економіки, коли деградує навколишнє природне середовище і виснажуються природні ресурси» [3, с. 2].

У зв'язку з цим, питання захисту довкілля стає актуальним і вимагає комплексного підходу з боку законодавців. Усі аспекти національної безпеки міцно пов'язані між собою, а розв'язання переважної більшості проблем екологічної безпеки можливе тільки в комплексі з іншими аспектами національної безпеки. Комплексний підхід дозволяє враховувати взаємозв'язки між різними аспектами безпеки. Наприклад, екологічна безпека може бути пов'язана з економічною діяльністю, забезпеченням громадського здоров'я та іншими факторами. Розглядаючи ці аспекти разом, стає реальною розробка та реалізація дієвіших та ефективніших стратегій протидії загрозам.

У 2016 році ООН було прийнято резолюцію, яка визнає екологічні злочини частиною організованої транснаціональної злочинності [4]. Дана резолюція Генеральної Асамблеї ООН вперше у ширшому міжнародному контексті впровадила формулювання, що розглядає екологічні злочини як частину інших серйозних транснаціональних організованих злочинів, а це підкреслює їх взаємозв'язок із глобальною злочинністю та визначає необхідність координації міжнародної співпраці у даному напрямку.

На той час у 2016 році наслідки екологічної злочинності оцінювалися в 258 мільярдів доларів США, що робило її четвертою за величиною злочинною

діяльністю у світі відразу після контрабанди наркотиків, підробок і торгівлі людьми [5].

Водночас, за оцінками звіту Всесвітнього фонду дикої природи (World Wide Fund for Nature, WWF) - міжнародної незалежної природоохоронної організації, що спеціалізується на збереженні біорізноманіття та протидії екологічним злочинам, підготовленого спільно з компанією **Themis** (провайдером аналітичних і програмних рішень у сфері управління ризиками фінансових та пов'язаних із ними злочинів)(2025) [6], ринок екологічних злочинів щороку приносить від 275 млрд до 481 млрд доларів США незаконних прибутків, зокрема, внаслідок незаконної торгівлі дикою природою, нелегальної заготовки лісу та незаконного видобутку корисних копалин, що свідчить про суттєве зростання масштабів цього явища порівняно з попередніми оцінками.

Як наслідок, зазначається у звіті Управління ООН з наркотиків і злочинності (далі – УНЗ ООН) під назвою «Світовий звіт про злочинність у сфері дикої природи 2020» (World Wildlife Crime Report 2020) [7], «злочинність дикої природи впливає на всі країни через її вплив на біорізноманіття, здоров'я людини, безпеку та соціально-економічний розвиток».

При цьому кількісні показники відображають лише загальний масштаб проблеми, тоді як реальна суспільна небезпека екологічних злочинів полягає у багатовимірних соціально-економічних збитках, яких вони завдають суспільству в довгостроковій перспективі.

З огляду на це, виникає необхідність у розробці дієвого механізму захисту та охорони навколишнього середовища від потенційних та наявних загроз, як на міжнародному, так і на національному рівні.

Ефективна боротьба з екологічними злочинами вимагає раннього виявлення, а люди, які повідомляють про порушення екологічного законодавства є ключовими у викритті та запобіганні таким порушенням і, таким чином, у захисті добробуту суспільства [8, с. 168].

Водночас екологічна безпека не існує у вакуумі: наприклад, практики *корупції, зловживання у сфері державного управління, порушення*

податкового законодавства формально належать до інших галузей права, проте безпосередньо впливають на якість екологічного врядування.

Г. Поліщук зазначає, що «сучасне поглиблення екологічної кризи в Україні значною мірою зумовлене небезпечними тенденціями екологічних правопорушень і злочинності, зокрема поширення корупції у сфері природокористування та охорони довкілля» [9, с. 4].

Тобто, одним з каталізаторів негативного антропогенного впливу, що може мати серйозні наслідки для навколишнього середовища, на нашу думку, виступає *корупція*.

По-перше, корупція може призводити до неправомірного використання природних ресурсів та забруднення довкілля в обмін на особисту вигоду. Як приклад, коли посадовці або представники компаній отримують хабарі в обмін на дозволи на експлуатацію природних ресурсів без врахування впливу на навколишнє середовище.

По-друге, корупція може призводити до недостатнього контролю за виробництвом та викидами шкідливих речовин у навколишнє середовище. Недостатня регуляторна діяльність або непрозорість у прийнятті рішень може дозволити підприємствам незаконно забруднювати довкілля або уникати відповідальності за свої дії.

Цілком слушною є позиція Інтерполу, що традиційний підхід розуміння екологічної злочинності «більше не підходить для боротьби зі зростаючою складністю екологічних злочинів та їх зближенням з іншими злочинами» [10, с. 11], а тому необхідний міждисциплінарний підхід з одночасним співробітництвом різних установ як на національному, так і на міжнародному рівні.

На нашу думку, корупція здатна блокувати ефективний контроль за дотриманням природоохоронних норм, сприяти приховуванню екологічних правопорушень або викривленню результатів екологічних перевірок. У таких умовах навіть формально досконале екологічне законодавство втрачає свою регулятивну та превентивну функцію.

Порушення у сфері оподаткування, у свою чергу, зменшують фінансові ресурси держави для екологічного моніторингу, управління відходами, модернізації промислових потужностей та реалізації природоохоронних програм. Зокрема, ухилення від сплати екологічного податку що є «важливим ресурсом для фінансування заходів із захисту навколишнього середовища та раціонального природокористування» [11] не лише зменшує фінансові можливості держави у сфері охорони довкілля, а й підриває економічні основи сталого розвитку, оскільки суперечить базовому міжнародному принципу - «забруднювач платить». Зазначений принцип був концептуально сформульований Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у 1972 р. [12] і вперше схвалений на міжнародному рівні Рекомендацією Ради ОЕСР C(74)223 від 14 листопада 1974 року р. [13, с. 5], а згодом закріплений у праві ЄС.

Ігнорування цього принципу фактично призводить до перекладання екологічних витрат на суспільство та майбутні покоління, що є несумісним з цілями сталого розвитку та унеможливлює ефективне державне реагування на сучасні екологічні загрози. Хоча зазначений принцип прямо не сформульований в тексті Генеральної Асамблеї ООН A/RES/70/1 «Перетворюючи наш світ: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року»[14], якою було затверджено 17 Цілей сталого розвитку, тим не менш його змістовне наповнення простежується у низці екологічних цілей. Зокрема, Ціль 12 спрямована на забезпечення переходу до моделей відповідального споживання і виробництва, Ціль 13 спрямована на вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату, а також Ціль 16, що передбачає формування ефективних, підзвітних та прозорих інституцій. Логічно припустити, що реалізація вищезазначених цілей передбачає внутрішнє врахування екологічних витрат суб'єктами господарювання та недопущення їх перекладання на державу чи суспільство, що повністю відповідає економічній логіці принципу «забруднювач платить».

Крім того, як впливає зі змісту Цілі 16 Порядку денного, особливу роль у забезпеченні сталого розвитку відіграє ефективність діяльності національних

інституцій. Т. Кагановська зазначає, «інституції повинні допомагати громадянам досягти стійкості, зокрема, надаючи рівні можливості та забезпечуючи соціальний, економічний і політичний доступ до ресурсів» [15, с.7].

Враховуючи наведене, варто погодитись з позицією Ю. Краснової, що дотримання екологічної безпеки є неможливим виключно завдяки засадам міжнародного права та потребує належного регулювання на національному рівні [16, с.185].

Для України, як держави-засновника та повноправного члена ООН, реалізація Цілей сталого розвитку становить міжнародне політичне та програмне зобов'язання, інтегроване у систему національного стратегічного планування. На національному рівні це підтверджується Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019 « Про Цілі сталого розвитку на період до 2030 року», яким було підтримано міжнародні, глобальні Цілі сталого розвитку та визначено необхідність їх «адаптації з урахуванням специфіки розвитку України» [17].

Зазначений документ пояснює особливу роль державних інституцій, наділених повноваженнями у сфері охорони довкілля, екологічного контролю та природокористування, у забезпеченні реалізації цілей сталого розвитку та екологічної відповідальності. Водночас недостатня ефективність їхньої діяльності або наявність порушень в контексті екологічного управління, фінансового адміністрування чи контролю можуть суттєво ускладнювати досягнення відповідних результатів. А також, можна стверджувати, що належне функціонування таких інституцій, зокрема, їхня підзвітність та спроможність належним чином виявляти і реагувати на правопорушення, є ключовими передумовами для реалізації принципу «забруднювач платить» та досягнення сталого розвитку[18, с. 117-118].

Екологічні правопорушення можуть виникнути в будь-якому секторі чи галузі від фізичних актів забруднення, як-от розливи нафти чи забруднення води, до корпоративних проступків з глобальними наслідками, таких як «greenwashing» - фальсифікація даних ESG [19].

ESG (Environmental, Social, Governance) - це концепція оцінювання діяльності компаній за екологічними (E), соціальними (S) та управлінськими (G) критеріями, яка використовується інвесторами, регуляторами та міжнародними організаціями для визначення рівня сталості, доброчесності та довгострокової надійності бізнесу.

Саме тому в сучасному праві забезпечення екологічної безпеки розглядається крізь призму комплексного підходу, який охоплює не лише традиційно екологічні правопорушення, а й суміжні сфери, що опосередковано формують екологічні ризики. Діяльність органів екологічного контролю, антикорупційних інституцій та правоохоронних органів набуває важливого значення, оскільки від їх взаємодії залежить своєчасне виявлення, припинення та попередження правопорушень, які становлять загрозу довкіллю, здоров'ю населення та сталому розвитку.

У цьому контексті обґрунтованою є позиція Є. Костіч, яка наголошує, що, незважаючи на тенденцію розглядати екологічні правопорушення ізольовано, вони є невіддільними від інших серйозних кримінальних правопорушень, насамперед корупційних, і мають аналізуватися у взаємозв'язку з ними [20, с. 218].

У своїй дисертації ми свідомо використовуємо саме такий інтегрований підхід, розглядаючи захист викривачів як інструмент забезпечення екологічної безпеки у широкому розумінні - включно з превенцією корупції, недоброчесних адміністративних практик та фінансових порушень, що здатні істотно впливати на стан довкілля.

Викривачі є цінним джерелом інформації, яке може допомогти викрити корупційні акти, що завдають шкоди довкіллю та природним ресурсам [21, с.29]. Вони допомагають виявляти правопорушення, які могли б ніколи не бути помічені правоохоронними органами та іншими регуляторами, або навіть у тих випадках, коли порушення врешті-решт було б виявлено, вони сприяють його ранньому виявленню, що знижує витрати на розслідування та забезпечує більш своєчасне втручання [22].

Водночас ефективність цього інструменту безпосередньо залежить не лише від наявності правових гарантій захисту, а й від чіткості та однозначності понятійного апарату, яким оперує законодавець і правозастосовча практика. Саме тому особливої актуальності набуває питання термінологічного визначення осіб, які повідомляють про порушення, що становлять суспільний інтерес. Як зазначається у звіті всесвітньо відомої міжнародної антикорупційної організації Transparency International, термін «*whistleblower*» («викривач») не є загальновизнаним і не має усталених відповідників у багатьох мовах, що ускладнює його однозначний переклад. Окрім цього, у країнах ЄС громадяни, медіа та навіть окремі інституції й досі широко використовують альтернативні позначення, значна частина яких має негативне або неоднозначне суспільне сприйняття [23, с. 19-20]. Своєю чергою, це додатково ускладнює формування уніфікованого, юридично коректного та нейтрального сприйняття поняття викривача не лише в громадському просторі, а й у діяльності органів влади та у взаємодії з інституціями ЄС.

Узагальнюючи викладене, слід підкреслити, що термінологічна чіткість набуває особливого значення для наукового аналізу інституту захисту викривачів. Саме тому у даному дослідженні використовується розмежування між «викриванням» як процесом та «викривачем» як суб'єктом правовідносин, що дозволяє уникнути лінгвістичної неоднозначності та забезпечити відповідність національним і європейським правовим стандартам.

Таким чином, у дисертаційному дослідженні використовується чітке термінологічне розмежування:

- «викривання» - для позначення процесу та явища повідомлення інформації про порушення, що становлять суспільний інтерес;
- «викривач» - для визначення особи, яка здійснює таке повідомлення та набуває правового захисту.

Тому **екологічне викривання** можна визначити як систематичний процес виявлення та повідомлення про екологічні порушення через внутрішні або зовнішні канали, з метою запобігання шкоді та захисту суспільного інтересу,

включно з ризиками, що виникають у суміжних сферах та можуть опосередковано впливати на стан довкілля.

1.1.1. Історична еволюція інституту викривання: від античності до сучасності

Інститут викривання має глибоке цивілізаційне коріння, еволюціонуючи від механізмів державного контролю до сучасного інструменту захисту суспільного інтересу. Історико-правовий аналіз свідчить, що первинні інституціоналізовані форми повідомлення про правопорушення зародилися ще у давніх цивілізаціях.

У Стародавній Греції громадяни мали право пред'являти звинувачення проти інших громадян або корумпованих посадовців через інститут, відомий як **«graphe paranomon»**. Термін перекладається як «обвинувальний акт за незаконні пропозиції» і позначав форму державного переслідування, яку будь-який афінський громадянин міг ініціювати проти автора нового закону чи указу, що, на його думку, був незаконним або неконституційним [24].

У Римському кримінальному праві існувала практика переслідування приватними громадянами, відомими як **delatores** (*особи, що переслідують за винагороду*). Починаючи з **Lex Pedia** (*закон Педії*), який ретроактивно оголосив злочинцями вбивць Цезаря, римські кримінальні статuti передбачали можливість отримання частини майна підсудного як винагороду за успішне судове переслідування [25, с. 566].

Подібні процеси проходили і в Стародавньому Китаї (в межах вчення легізму та реформ Шан Яна) викривання стимулювалося системою державних посад і матеріальних заохочень [26, с.137].

Як і у випадку зі Стародавнім Римом, ті процеси що не охоплюються оком центральної (вищої) влади, цілком під силу звичайним громадянам. А застосовуючи систему обліку, на нашу думку, можна попередити шкідливі для суспільства і влади процеси.

Таким чином, на ранніх історичних етапах участь приватних осіб у виявленні правопорушень розглядалася переважно через призму лояльності до держави.

Водночас перші спроби філософського обґрунтування викривання як активного морального обов'язку громадянина щодо протидії несправедливості були сформульовані на європейському континенті ще у працях М. Цицерона [27, с.64-66].

Отже, у Цицерона справедливість - це не пасивне «не робити зла», а активна зобов'язаність до правди, чесності, загального блага, навіть коли це вимагає сміливості або протидії владним інтересам.

У контексті сучасного розуміння екологічної безпеки ці принципи набувають особливої ваги. Екологічні правопорушення нерідко приховані від суспільства, а їхні наслідки - довгострокові та незворотні. Саме тому філософська теза Цицерона про обов'язок діяти, коли бачиш несправедливість, знаходить природне продовження у сучасному інституті екологічних викривачів, які запобігають шкоді, що може торкнутися не лише теперішнього, а й майбутніх поколінь.

Подальшого розвитку ідеї протидії неправомірним діям набули в англійському середньовічному праві у формі **системи Qui Tam**, що походить від латинської фрази «qui tam pro domino rege quam pro se ipso in hac parte sequitur», що означає «хто подає до суду як від імені короля, так і від себе» [28]. Одним із найдавніших прикладів застосування цього підходу є декларація короля Кентського Вітреда 695 року [29].

Подальший розвиток ідеї заохочення повідомлень про зловживання владою простежується в англійському праві пізнього середньовіччя. Так, у 1360 році англійський монарх Едуард III вдався до законів за зразком Qui Tam, щоб заохотити повідомлення про присяжних та державних службовців, які брали хабарі [30]. Особи, які успішно ініціювали судове переслідування, отримували матеріальну винагороду у вигляді частини конфіскованого майна

правопорушника [31]. Така модель закріпила ідею приватної ініціативи у захисті суспільного інтересу та стала важливою передумовою для подальшого розвитку.

Ця правова традиція була перенесена та адаптована у правопорядку Північної Америки. Ранні записи США свідчать про те, що в 1773 році Бенджамін Франклін надав докази того, що губернатор Массачусетсу ввів парламент в оману щодо збільшення військової сили в новому світі [32, с.3].

Перший задокументований випадок викривачів у сучасному правовому розумінні датується 1777 роком, під час війни за незалежність США, і пов'язаний не лише з фактом розкриття неправомірних дій, а й із застосуванням інституційного механізму їх захисту: офіцери Річард Марвен і Семюел Шоу повідомили про тортури британських військовополонених, здійснені їхнім командиром Есеком Гопкінсом. Вони подали петицію до Континентального конгресу, стверджуючи, що Гопкінс «поводився з в'язнями найнелюдянішим та найбільш варварським чином» [33, с. 6]. Після цього їх звільнили, а командир подав на них позов за наклеп. Шоу та Марвен попросили допомоги у Конгресу США, пояснивши, що їх заарештували за виконання того, що вони вважали своїм обов'язком. Тоді Конгрес одноголосно ухвалив перший у державі закон про захист викривачів 1778 року, виділив кошти на захист Шоу та Марвена [34]. Зрештою, вони обидва виграли суд.

Фактично, у 1778 році, ще до того, як Конституція США була написана, Континентальний конгрес прийняв перший у світі закон про захист викривачів, закріпивши викривання (whistleblowing) як фундаментальне право в американському правовому експерименті.

Показовим є формулювання першого американського закону про викривачів, одноголосно ухваленого 30 липня 1778 року, відповідно до якого «обов'язком усіх осіб Сполучених Штатів [...] є надання до Конгресу або будь-якого іншого належного органу інформації про будь-які проступки, шахрайство або зловживання, вчинені особами на службі цих Штатів, які можуть стати їм відомими» [35].

Подальший злет у розвитку інституту викриття в США відбувся у 1863 році під час Громадянської війни з прийняттям False Claims Act, відомого як «Закон Лінкольна». Спочатку цей акт був спрямований на боротьбу зі зловживаннями у сфері військових поставок, однак згодом його положення поширилися на всі категорії державних підрядників і заклали основу механізму **qui tam**, що передбачає матеріальне заохочення викривачів і діє донині [36].

Таким чином, в історичній ретроспективі на прикладі англосаксонських країн, інститут викриття розвивався двома основними шляхами: через систему *qui tam*, засновану на фінансовому стимулюванні викривачів (1863), та через нематеріальну модель, орієнтовану передусім на захист суспільного інтересу без винагороди (1778). Хоча обидві моделі мають спільну мету - повідомлення про суспільно небезпечні правопорушення, їх концептуальні підходи до мотивації та правового статусу викривача істотно відрізняються.

Наведені історичні приклади заклали фундаментальний принцип: держава зобов'язана захищати осіб, які розкривають інформацію про дії, що становлять загрозу суспільному інтересу. У подальшому саме екологічні викривачі стали однією з перших категорій, які об'єктивно потребували спеціального правового захисту, зважаючи на масштаб потенційної шкоди довкіллю та складність виявлення таких порушень. А вже у XX столітті у ключові екологічні закони США було включено спеціальні положення щодо захисту викривачів.

З огляду на ці факти, закономірно стверджувати, що саме в країнах англосаксонської правової сім'ї інститут викривачів отримав раннє й системне законодавче закріплення та згодом зазнав інтенсивного розвитку. Англосаксонська модель справила відчутний вплив на формування сучасних міжнародних стандартів, зокрема на підходи Ради Європи та ЄС, які поступово інтегрували ключові принципи захисту викривачів у власні нормативні системи.

1.1.2. Концептуально-теоретичні засади визначення поняття викривача

Терміни «викриття» та «викривач» тривалий час залишалися недостатньо розробленими у вітчизняній юридичній науці. Однією з ключових причин цього, на нашу думку, є стійкі негативні історичні асоціації, сформовані внаслідок досвіду російської імперської та радянської систем, у межах яких інформування державних органів часто мало репресивний характер і використовувалося як інструмент політичного та соціального контролю. Такі історичні практики сприяли формуванню суспільної недовіри до будь-яких форм повідомлення про правопорушення та суттєво ускладнили сприйняття інституту викривачів у правовій системі незалежної України.

Водночас історія права переконливо свідчить, що жоден правовий інструмент не є за своєю природою ані репресивним, ані визвольним - його функціональне навантаження визначається політичним режимом, інституційним контекстом і цілями правового регулювання.

У європейській та міжнародній правовій доктрині інститут викривачів розглядається як інструмент забезпечення прозорості, підзвітності та захисту суспільного інтересу. Актуалізація понятійного апарату та деполяризація термінів «викривач» і «викривання» є необхідною передумовою формування в Україні сучасної, європейсько орієнтованої моделі захисту осіб, які повідомляють про правопорушення, зокрема у сфері екологічної безпеки.

А тому в цьому підпункті пояснюється, як значення терміну «викривач» або «whistleblower», як його називають англійською мовою, розвивалося протягом багатьох років.

Термін «whistleblowing» у доктринальному та судовому розумінні пов'язується з метафорою «свистка», яким суддя зупиняє нечесну або незаконну гру, а також із практикою англійських поліцейських подавати сигнал свистком у разі виявлення правопорушення. Саме таке тлумачення було відображене, зокрема, у судовій практиці США [37], де зазначено, що *whistleblower* - це особа,

яка «б'є на сполох», привертаючи увагу до неправомірної поведінки з метою її припинення

Уже на етимологічному рівні це поняття закріплює ідею активного втручання, спрямованого на припинення порушення та інформування суспільства про наявну загрозу суспільному інтересу.

Подальше концептуальне наповнення поняття *whistleblowing* у правовій доктрині пов'язується з працями *R. Nader*, американського адвоката та політичного активіста, відомого своєю діяльністю на захист прав споживачів, охорони навколишнього середовища та принципів демократичного уряду, якого обґрунтовано вважають одним із засновників сучасного теоретичного розуміння інституту викривачів. За *R. Nader*, викривання є «діянням особи, яка, вважаючи, що суспільний інтерес переважає над інтересами організації, якій вона служить, повідомляє про корупційну, незаконну, шахрайську або шкідливу діяльність цієї організації» [38, с. 5]. Таким чином, у центрі його концепції перебуває пріоритет публічного інтересу, який виправдовує порушення організаційної лояльності та пояснює моральну легітимність дій викривача.

У своєму визначенні *R. Nader* уточнює, що викривачем виступає не будь-яка особа, що надає інформацію, а конкретна особа, працівник, службовець, «інсайдер». З одного боку, такі особи (викривачі) стають джерелом «інсайдерської» інформації, з іншого, потенційно можуть стати жертвами репресій та помсти з боку керівництва організації.

Однак відносини між працівником (викривачем) та організацією, на яку він працює не завжди можуть бути конфліктними. Викривачі можуть повідомляти про порушення або його ризик роботодавцю, а не в органи державної влади.

Як зазначає британський професор *D. Lewis* у своїй експертній заяві до Бюджетного контрольного Комітету Європейського парламенту (Європарламенту), *internal whistleblowing* (внутрішнє повідомлення про порушення) є важливим, оскільки дозволяє оперативно виправляти виявлені неправомірні дії. Натомість *external disclosures* (зовнішнє розкриття інформації) служить суспільному інтересу, оскільки створює тиск на ті органи чи посадових

осіб, які відмовляються визнавати факт порушення або виправляти його наслідки, що сприяє забезпеченню прозорості та підзвітності в суспільних інституціях [39, с.2].

І те, і інше допомагає виявити наявність системних проблем, на які їхній роботодавець зможе реагувати та вжити заходів до того, як вони стануть серйозними.

З огляду на це, можна говорити про існування двох механізмів викривання:

- **Внутрішнє викривання** - це акт повідомлення про правопорушення через внутрішні канали організації, що, з одного боку, дозволяє організації вирішити та виправити проблему всередині організації з меншою шкодою для її репутації, але, з іншого боку, ефективність залежить від готовності організації розглядати та реагувати. У сфері екологічної безпеки внутрішній канал має вирішальне значення, оскільки саме співробітники промислових підприємств, лабораторій, виробничих підрозділів або екологічних служб першими стикаються з прихованими шкідливими викидами, маніпуляціями з даними моніторингу чи порушеннями технологічних процесів. Внутрішнє викривання дозволяє оперативно усунути проблему до того, як вона призведе до реальної екологічної катастрофи.
- **Зовнішнє викривання** передбачає повідомлення сторонніх осіб або органів влади за межами організації про проблеми або порушення. Це можуть бути регуляторні органи, правоохоронні органи, засоби масової інформації або громадські групи. Проте це може завдати шкоди репутації організації та призвести до судових позовів, які можуть бути дорогими та тривалими.

Як зазначає *E. Becker*, специфіка екологічного сектору створює додаткові виклики:

- По-перше, внутрішнє повідомлення про порушення часто виявляється недостатнім через практику «револьверних дверей» (також відомої як «карусельні» або «обертові двері»), яка передбачає ситуацію, коли одна

й та ж особа протягом своєї професійної кар'єри послідовно працює як у регуляторних або наглядових органах, так і у приватних компаніях, що підлягають регулюванню з боку цих органів;

- По-друге, екологічні порушення мають тривалий вплив на третіх осіб та створюють збитки, яких компанія може уникнути, якщо повідомлення залишиться внутрішнім. Відповідно, викривачі у сфері охорони довкілля часто змушені звертатися до зовнішніх органів влади або публічно розкривати порушення, щоб забезпечити ефективне усунення шкоди та відшкодування завданих збитків [40, с.79-80].

У багатьох випадках зовнішнє викривання є єдиним механізмом запобігання екологічній шкоді, особливо коли керівництво підприємства або організація свідомо приховують порушення. Саме завдяки зовнішнім викривачам стають відомими факти незаконного скидання відходів, забруднення ґрунтів чи фальсифікації екологічних звітів. У таких випадках екологічна небезпека набуває масштабу суспільного інтересу, що виправдовує вихід інформації назовні.

Загалом, викривачі стикаються з важким вибором, між внутрішнім і зовнішнім викриттям. Вибір залежить від таких факторів, як серйозність правопорушення, здатність організації реагувати на повідомлення викривача, правовий захист, доступний викривачам, а також особисті цінності викривача та терпимість до ризику.

Як слушно зазначає *M. Vaucus*, рівень освіти та професійної підготовки працівника безпосередньо впливає на вибір внутрішніх або зовнішніх каналів повідомлення, оскільки більш кваліфіковані особи краще орієнтуються в доступних механізмах розкриття інформації та можливих альтернативних шляхах у разі блокування стандартних процедур [41, с. 1284].

J. Nier і *M. Miceli* визначили викривання (whistleblowing) як «розкриття членами організації (колишніми чи нинішніми) незаконних, аморальних або нелегітимних дій членів організації, які можуть вплинути на дії» [42, с. 1]. Йдеться про те, що колишні працівники теж можуть виступати викривачами,

оскільки вони володіють знаннями про внутрішні процеси організації та можуть розкрити порушення, які залишилися непоміченими під час їхньої роботи. Таким чином, викривання охоплює як активних членів організації, здатних діяти оперативно, так і тих, хто залишив компанію, але має інформацію про системні або тривалі порушення.

Подальшого розвитку доктринальне розуміння викривання набуло у працях *P. Jubb*, який у своєму фундаментальному аналізі виокремлює шість базових елементів цього явища:

- (1) акт розголошення (умисне розголошення інформації),
- (2) суб'єкт (викривач) - особа з поточним або колишнім привілейованим доступом до даних або інформації організації.
- (3) предмет розкриття (інформація про протиправні дії)
- (4) ціль (організація, роботодавець),
- (5) одержувач розкриття інформації (зовнішній суб'єкт, який має потенціал для реагування на правопорушення)
- (6) результат, а саме, оприлюднення інформації [43, с. 3].

Зазначена концепція є методологічно важливою для цього дослідження, оскільки дозволяє відмежувати викривання від суміжних явищ (зокрема, доносів або анонімних скарг) та підкреслити його інституційний і публічно-правовий характер.

Подібного підходу дотримується і *S. Bok*, яка розглядає викривання не як форму лояльної або нелояльної поведінки щодо організації, а як **морально виправдану форму незгоди**, що включає висунення звинувачень у зв'язку з порушенням суспільно значущих норм [44, с. 99]. У такому розумінні викривання постає не як «донос», а як прояв громадянської відповідальності та публічного інтересу, що має особливе значення у сферах підвищеного ризику, зокрема в галузі екологічної безпеки.

З цієї позиції викривач може бути охарактеризований як особа, що перебуває у стані принципової опозиції до неправомірних практик, зумовленої прагненням захисту суспільного блага. Саме цим викривач (whistleblower)

відрізняється від інформатора у кримінально-процесуальному або оперативно-розшуковому розумінні, діяльність якого, як правило, спрямована на досягнення особистої вигоди (наприклад, пом'якшення покарання) та здійснюється в межах контрольованої взаємодії з правоохоронними органами. Таке розмежування має принципове значення для коректного розуміння правової та етичної природи інституту викривачів.

Концептуалізацію ролі викривачів пропонує *C. Delmas* у своїй роботі виділяє три типи викривачів: корпоративні, публічні та державні [45, с. 82].

Корпоративні (corporate) та публічні (public) викривачі, за підходом *C. Delmas*, зазвичай діють у межах правового поля, використовуючи передбачені законом внутрішні або зовнішні канали повідомлення та звертаючись до компетентних органів. Натомість державні викривачі (government), на думку авторки, в окремих випадках виходять за межі законних процедур і в кінцевому підсумку здійснюють розкриття інформації, що має режим обмеженого доступу, безпосередньо громадськості - прямо або опосередковано через засоби масової інформації.

У цьому контексті класичним прикладом державного викривача є Едвард Сноуден, колишній співробітник спецслужб США, який передав виданням *The Guardian* та *The Washington Post* секретні матеріали щодо масштабних програм збору даних і стеження, здійснюваних Агентством національної безпеки США (АНБ) [46]. Ці викриття спричинили значний міжнародний резонанс та породили гостру правову й етичну дискусію щодо співвідношення державної таємниці, національної безпеки та суспільного інтересу.

Водночас слід зауважити, що приклади державного викривання, подібні до справи Едварда Сноудена, демонструють потенційно негативний вплив таких дій на державу, зокрема, у вигляді загроз національній безпеці, погіршення міжнародних відносин та підриву довіри до державних інституцій. Саме тому діяльність державних викривачів є найбільш дискусійною з правової та етичної точок зору.

На нашу думку, поява державного викривача часто зумовлена ідеологічним усвідомленням неефективності або формального характеру офіційних каналів повідомлення, а також переконанням у тому, що звернення до них не призведе до реального реагування. У низці випадків таке рішення є наслідком ігнорування попередніх звернень або відсутності дієвих механізмів внутрішнього контролю, що спонукає особу вдаватися до публічного розкриття інформації як крайнього засобу захисту суспільного інтересу.

З цих причин державне викривання постає не як первинний або бажаний механізм реагування на порушення, а як вимушена форма громадянського протесту, що виникає у ситуаціях системної неспроможності держави забезпечити належне функціонування правових і контрольних інструментів. Це ще раз підкреслює необхідність чіткого розмежування між корпоративними, публічними та державними викривачами не лише за інституційною ознакою, а й за характером мотивації, каналами розкриття інформації та можливими наслідками для суспільства і держави.

Що стосується корпоративних та публічних викривачів, то їх виокремлення у класифікації *C. Delmas* ґрунтується насамперед на інституційному середовищі порушення та характері правовідносин, у межах яких особа отримує доступ до відповідної інформації [45, с. 81].

Корпоративні викривачі діють у межах приватноправових організацій і розкривають інформацію про порушення, допущені суб'єктами господарювання, з якими вони перебувають або перебували у трудових чи договірних відносинах. Вирішальним критерієм у цьому випадку є не статус адресата повідомлення, а походження інформації з внутрішніх процесів приватної організації та спрямованість викриття на залучення державних регуляторних або правоохоронних органів до реагування. Саме тому корпоративне викривання, як правило, розглядається як механізм забезпечення дотримання законодавства у сфері конкуренції, фінансів, охорони здоров'я, екології та інших регульованих галузях.

Прикладом корпоративних викривачів є випадок, де Томас Герахті, колишній старший менеджер з маркетингового розвитку Glaxo, і Метью Берк, колишній регіональний віце-президент Glaxo оприлюднили інсайдерську інформацію про те, що лондонська фармацевтична компанія бере участь у корупційних загальнонаціональних схемах, щоб стимулювати продажі Advair, Wellbutrin, Imitrex та інші популярні ліки, що випускаються за рецептом для «незазначених» (несанкціонованих) застосувань [47]. Незаконні дії Glaxo призвели до величезних збитків Medicare, Tricare (програми охорони здоров'я для військових) і Medicaid.

Публічні викривачі, зі свого боку, діють у сфері публічної служби та повідомляють про порушення, вчинені органами державної влади, органами місцевого самоврядування або їх посадовими особами. У цьому сенсі публічний викривач залишається суб'єктом публічного права, який, незважаючи на конфлікт із власною інституцією, діє в межах правопорядку та очікує на інституційне реагування з боку держави. Такий підхід до викривання має глибоке історичне підґрунтя, що підтверджується ранніми прикладами інституціоналізованого захисту осіб, які повідомляли про зловживання у публічній сфері, зокрема, актами 1773 та 1777 років, розглянутими у підпункті 1.1.1. цієї роботи, які закріплювали обов'язок посадових осіб інформувати про неправомірні дії та передбачали елементи правового захисту таких повідомлень.

В умовах сучасних екологічних викликів - зміни клімату, техногенних аварій, забруднення повітря та води, ведення воєнних дій, зокрема, на території України - роль викривачів зростає лавиноподібно. Екологічний викривач у цьому контексті - це особа, яка, діючи у межах професійної діяльності та громадянської позиції, своєчасно розкриває інформацію про дії чи бездіяльність, що становлять загрозу довкіллю, здоров'ю населення та сталому розвитку суспільства. Ю. Панфілова, адаптуючи загальну концепцію викривання до екологічної сфери, пропонує визначати **екологічного викривача** як спеціального суб'єкта забезпечення екологічної безпеки, який шляхом повідомлення або розкриття інформації про порушення у сфері охорони довкілля

сприяє реалізації права людини на безпечне довкілля, виконує превентивну функцію щодо екологічних правопорушень та є складовим елементом механізму міжнародного екологічного контролю [48, с. 9].

Водночас у вітчизняній науковій думці зміст поняття «викривач» може трактуватися ширше в контексті відсутності трудових зв'язків між особою, що розкриває інформацію про правопорушення, та суб'єктом правопорушення, або більш галузево спеціалізовано. Зокрема, за визначенням М. Медведєвої викривачі - «це представники громадськості, які активно реалізують екологічні чи інші права і у зв'язку з цим потребують захисту від судового переслідування і покарання за свою діяльність» [49, с.97-99].

Зазначений підхід вважаємо цілком доцільним у теоретичному осмисленні та подальшому концептуальному оформленні з огляду на масштаб і суспільну значущість екологічних правопорушень. Варто зазначити, що екологічні порушення мають прихований характер, а їхні наслідки можуть проявитися через десятиліття. Це свідчить, що викривання у сфері екологічної безпеки виконує не лише функцію контролю за дотриманням закону, а й превентивну, запобігаючи шкоді, яка часто є незворотною, що зумовлює залучення не лише викривачів у трудовому розумінні, а й представників громадськості, які реалізують екологічні права та повідомляють про порушення у сфері охорони довкілля.

1.1.3. Правове розмежування понять: інформатор, викривач та свідок

Для ефективного функціонування інституту викривання важливо розуміти різницю між особами, які беруть участь у розкритті правопорушень. Такими особами є інформатори, викривачі та свідки. І хоча їхні ролі можуть перетинатися, вони виконують різні функції у процесі виявлення та документування порушень. Чітке визначення цих категорій дозволяє коректно застосовувати правові механізми захисту, визначати повноваження та

відповідальність учасників, а також забезпечувати належну доказову базу для судових і адміністративних процедур.

Дуже часто терміни «викривач» та «інформатор» вживають як синоніми. В україномовних публікаціях до ухвалення Закону України «Про запобігання корупції» окрім терміна «викривач» також використовували слова «інформатор» та «добросчесний інформатор» [50, с. 13].

Ця термінологічна неоднорідність створила практичні труднощі під час розроблення, гармонізації та застосування законодавства про захист викривачів. Так, не зважаючи на наявність у статті 1 вищезазначеного Закону [38] чітко закріпленого та юридично визначеного терміна «викривач», у публічному та професійному дискурсі продовжує активно використовуватися термін «інформатор». Проблема поглиблюється тим, що в **офіційних документах ЄС також трапляється термінологічна варіативність**. Зокрема, у *Рамковій Угоді між Україною та ЄС щодо спеціальних механізмів реалізації фінансування Союзу для України згідно з інструментом Ukraine Facility*, у пункті 5(с) статті 7 використано саме термін «інформатор» [51].

Водночас між цими поняттями існують принципові відмінності, які необхідно враховувати для оцінки їхньої ролі в суспільстві. Інформатор переважно пов'язаний із оперативно-розшуковою діяльністю правоохоронних органів. Слід зауважити, що у науковій та практичній літературі відсутнє єдине визначення цього поняття, а підходи до його трактування значно різняться. Так, з одного боку, інформатором може бути негласний співробітник поліції чи іншого правоохоронного органу, який здобуває і передає інформацію, що має оперативний інтерес [52, с. 209], а з іншого боку, інформатором може бути особа, залучена до незаконної діяльності, яка надає відомості в обмін на певні преференції, наприклад зменшення терміну покарання.

Найсуттєвішою різницею є відповідальність особи, яка розкриває інформацію. Як зазначила А. Natapoff, принципова відмінність між викривачем та інформатором полягає у характері їхніх відносин із державою. Якщо викривач діє з метою захисту публічного інтересу, то інформатор у кримінальному

провадженні нерідко надає інформацію в обмін на процесуальні переваги, зокрема пом'якшення або уникнення відповідальності за власні правопорушення. Саме така модель взаємодії відрізняє кримінальне інформаторство від викривальної діяльності [53, с.651].

Інформатори часто залучені в незаконну діяльність і використовують розголошення інформації як засіб для зменшення своєї відповідальності, незалежно від того чи це було зроблено добровільно, чи під примусом. Вони перебувають у підпорядкованому становищі відносно суб'єкта, якому вони надають інформацію, і зазвичай повинні виконувати його директиви, інакше підлягають санкціям.

Як підкреслює *K. Kramer*, старший експерт УНЗ ООН, на відміну від інформаторів, більшість викривачів розкривають інформацію з міркувань публічного інтересу, керуючись прагненням запобігти шкоді для ширшої спільноти [54, с. 28]. Саме орієнтація на суспільне благо та відсутність інструментального обміну «інформація в обмін на прощення» дозволяють розглядати викривачів як самостійний правовий інститут, відмінний від інституту інформаторів у кримінально-правовому розумінні.

Загалом, хоча і викривачі, і інформатори надають інформацію, яка може бути цінною для викриття правопорушень, їхні мотивації, правовий статус та суспільне сприйняття істотно різняться. Викривачі, як правило, діють із почуття морального обов'язку та громадянської відповідальності, викриваючи системні та суспільно значущі правопорушення, і не очікують матеріальних переваг за розкриття інформації. Водночас у межах окремих антикорупційних правових режимів (зокрема, *qui tam* у праві США), де законодавство допускає можливість грошової винагороди для осіб, які повідомляють про порушення, що зазвичай становить частку коштів, повернутих державі за результатами судового розгляду. Наявність таких механізмів, однак, не змінює публічно-правової природи викривальної діяльності.

Важливо зазначити, що як викривачі, так і інформатори можуть зазнавати **значних ризиків** у зв'язку з розкриттям інформації, зокрема помсти,

негативних правових наслідків та репутаційної шкоди. Проте, як зазначає у своєму звіті *Transparency International*, з огляду на стійкі негативні асоціації, пов'язані з використанням терміну «інформатор» у більшості країн світу, доцільним видається застосування або впровадження терміну «**викривач**» (**whistleblower**) або відповідного національного аналога з нейтральним чи позитивним семантичним навантаженням для позначення осіб, які добросовісно повідомляють про порушення в інтересах суспільства [38, с. 7].

Водночас у науковій літературі та правозастосовній практиці досить поширеним є ототожнення викривачів зі свідками, що зумовлює необхідність окремого аналізу співвідношення цих понять. Незважаючи на певні точки перетину, правовий статус викривача та свідка, підстави їхнього залучення, а також механізми правового захисту мають принципово різний характер, що потребує чіткого доктринального розмежування.

По-перше, у контексті **судового провадження** викривач у більшості правових систем, як правило, виступає у **ролі свідка**, надаючи інформацію або докази, необхідні для розслідування чи судового переслідування правопорушень. Разом з тим, з цього правила існують винятки. Зокрема, у межах **позовів *qui tam*** у праві США викривач може виступати в **ролі позивача**, подаючи позов від імені держави з метою захисту публічного інтересу та відшкодування шкоди, завданої публічним фінансам. Однак така модель є спеціальним правовим механізмом і не змінює загального підходу, відповідно до якого в більшості країн викривачі залучені до судового процесу саме як свідки.

У судово-процесуальному розумінні викривач може набувати статусу свідка і лише в цьому випадку їх доцільно ототожнювати, але у концептуальному вимірі ці категорії залишаються принципово різними через відмінності у мотивації, правовому статусі та ролі в процесі.

Як зазначає *M. Worth*, співкоординатор Коаліції із захисту викривачів у Південно-Східній Європі (*Southeast Europe Coalition on Whistleblower Protection*), захист свідків призначений для осіб, які стають офіційними свідками у кримінальному провадженні, тоді як більшість викривачів не набувають такого

статусу. Основними ризиками для викривачів є не фізична загроза, а репресії у сфері трудових відносин, зокрема звільнення, переслідування, ізоляція або примусове переведення. За його оцінками, у переважній більшості випадків (до 90%) викривачі зазнають негативних наслідків саме на робочому місці, що принципово відрізняє інститут захисту викривачів від класичних програм захисту свідків у кримінальному процесі [55].

По-друге, у концептуальному контексті свідок розглядається як самостійний учасник провадження, правовий статус якого не пов'язаний із трудовими чи інституційними відносинами з організацією, в межах діяльності якої було вчинено правопорушення. Свідком може бути будь-яка особа, яка бачила, чула або іншим чином отримала докази протиправних дій. Це можуть бути як працівники або інсайдери організації, так і сторонні особи, наприклад, перехожі, які стали свідками події [38, с. 6].

По-третє, викривачі, повідомляючи про правопорушення, фактично ініціюють процес, який у подальшому може призвести до судового провадження. Вони діють з міркувань публічного інтересу, керуючись прагненням запобігти шкоді для суспільства, захистити права та інтереси громадськості, а також сприяти зміцненню законності та прозорості в організаціях. Така ініціатива має етичний і системний характер і відрізняє викривачів від інформаторів, які можуть діяти переважно з власної вигоди або під тиском, а також від свідків, які, як правило, беруть участь у процесі на підставі обов'язку або запрошення державних органів.

Таким чином, можемо погодитись з тезою «Викривач може бути свідком, але не кожен викривач є свідком» [38, с. 6]. Відмінність полягає в тому, що викривач розкриває інформацію про неправомірні дії або порушення з метою захисту суспільного інтересу, тоді як свідок надає свідчення безпосередньо у рамках судового процесу.

1.2. Викривання як прояв правосвідомості громадянського суспільства

Функціонування демократичної, правової держави є неможливим без розвиненого громадянського суспільства, яке виступає ключовим середовищем реалізації прав і свобод людини, формування публічних інтересів та здійснення суспільного контролю за діяльністю органів публічної влади. Інституційна спроможність громадянського суспільства дедалі частіше розглядається як один із базових критеріїв якості демократії, оскільки саме воно забезпечує баланс між владою і суспільством, мінімізує зловживання та сприяє утвердженню принципів верховенства права і підзвітності публічної влади.

Ідея громадянського суспільства має глибоке філософсько-правове коріння. Ще Арістотель, аналізуючи природу держави, наголошував на необхідності передусім з'ясувати, хто є громадянином, адже держава, за його твердженням, є не чим іншим, як сукупністю громадян [56, с. 149].

У сучасній правовій доктрині громадянське суспільство обґрунтовано розглядається як фундамент правової держави, в межах якого суб'єкти соціальних відносин формують механізми самоорганізації та самореалізації на основі права. Як зазначає О. Соколовський, саме у просторі громадянського суспільства виникають умови для саморегуляції соціальних процесів і розвитку правових форм взаємодії між особою та державою [57, с. 116].

Вирішальну роль у функціонуванні громадянського суспільства відіграє правосвідомість його учасників. Я. Богів підкреслює, що формування громадянського суспільства прямо залежить від глибини усвідомлення його цінностей та прагнення до їх практичної реалізації з боку самих громадян [58, с. 201]. У цьому контексті правосвідомість виступає не лише формою знання права, а внутрішнім механізмом правової мотивації, який визначає готовність особи діяти відповідально у правовому полі. Розвиваючи цю тезу, Г. Попадинець зазначає, що високий рівень правосвідомості забезпечує регуляцію відносин у громадянському суспільстві через усвідомлення особою необхідності співвідносити власні дії з інтересами інших членів суспільства, неписаними

соціальними нормами та приписами правової держави. Така правосвідомість виходить за межі формального знання права й охоплює систему внутрішніх переконань, ціннісних орієнтирів і мотивації до правомірної поведінки [59, с. 426].

С. Максимов, зі свого боку, акцентує увагу на тому, що однією з ключових умов існування громадянського суспільства є можливість самореалізації особистості. Саме здатність людини вільно формувати й виражати власну волю відрізняє «громадянина» від «підданого», який перебуває у пасивній залежності від державної влади [60, с. 29]. У цьому сенсі громадянське суспільство постає як простір, у якому індивід усвідомлює себе не об'єктом державного впливу, а автономним суб'єктом правових і соціальних відносин.

Як слушно зазначає М. Бичков, держава має відмовитися від практики директивного «керування» добровільними об'єднаннями громадян, зосередивши зусилля на їх підтримці та інституційному залученні до процесів формування й реалізації державної політики [61, с. 136]. Такий підхід відповідає концепції соціально орієнтованої держави, у якій пріоритет надається партнерським відносинам із громадянами, здатними до самостійної ініціативи та активної участі у публічному житті [62, с. 97]. Завдяки розвиненій правосвідомості людина в межах громадянського суспільства здатна критично осмислювати правову дійсність, приймати самостійні рішення та вчиняти дії, що мають правові наслідки. Особливістю такої правосвідомості є орієнтація не на очікування дій з боку держави, а на власну ініціативу у сфері законної реалізації прав і свобод [59, с. 426].

Однією з ключових засад правового суспільства є справедливість, яку доцільно розуміти як орієнтацію на дотримання прав і обов'язків, забезпечення належної міри кожному та створення умов для повноцінної реалізації потенціалу особи. Універсальне прагнення до справедливості й готовність багатьох людей жертвувати власним благополуччям в ім'я «справедливості» свідчать про її фундаментальне значення як моральної та правової категорії, що лежить в основі суспільної довіри до права та легітимності державної влади [60, с. 30]. Саме це

прагнення пояснює мотивацію осіб, які, усвідомлюючи можливі негативні наслідки для себе, наважуються повідомляти про правопорушення задля захисту публічного інтересу.

Таким чином, громадянське суспільство слід розглядати передусім як правове суспільство, у якому дотримання правових норм зумовлюється не страхом перед санкціями, а внутрішніми переконаннями, цінностями та правовою мотивацією. Правосвідомість громадян проявляється як у пасивній формі - через добровільне дотримання правових вимог, так і в активній - через вчинення дій, спрямованих на захист власних прав, прав інших осіб або суспільства в цілому. Пріоритетною цінністю такого суспільства виступає справедливість, яка розуміється як прагнення діяти відповідно до прав і обов'язків, забезпечуючи кожному належне та створюючи умови для реалізації здібностей особи.

У цьому контексті особливої уваги потребує постать викривача як носія активної правосвідомості, відповідальності та практичного втілення ідеї справедливості у правовому суспільстві.

У сучасній науковій доктрині викривання (*whistleblowing*) дедалі частіше розглядається саме крізь призму активної правосвідомості та громадянської відповідальності. Воно постає не лише як юридичний або організаційний механізм повідомлення про правопорушення, а як соціально-політична практика, що інституціоналізує активну участь громадян у публічному житті та здатна кидати виклик владним і корпоративним структурам [63, с. 677-689]. У цьому розумінні діяльність викривача виходить за межі суто процедурного інституту і набуває значення форми реалізації публічного інтересу.

Водночас діяльність викривача не є виключно індивідуальним актом моральної або правової сміливості. Важливу роль у його розвитку, інституціоналізації та забезпеченні ефективного захисту відіграє громадянське суспільство через неурядові організації (далі - НУО). Саме через діяльність таких організацій індивідуальні прояви активної правосвідомості отримують системну підтримку та набувають сталого характеру.

Громадські ініціативи та різноманітні соціальні рухи слід розглядати не як автономні інститути, а як форми кооперації політичних партій, громадських організацій та інших учасників громадянського суспільства. Вони виконують роль інструментів впливу на публічну владу, сприяючи формуванню, коригуванню та контролю державної політики у сфері захисту прав і свобод людини [64, с. 157].

У контексті діяльності викривачів НУО виконують низку важливих функцій, серед яких ключовими є адвокація законодавчих реформ, спрямованих на посилення гарантій захисту викривачів, надання правової та консультативної допомоги, сприяння збереженню конфіденційності та анонімності особи, а також супровід викривачів на всіх етапах процедур повідомлення про правопорушення - від первинного розкриття інформації до судового або адміністративного захисту [65].

З точки зору практичної реалізації заслуговує на увагу досвід британської НУО *Protect* (колишня *Public Concern at Work*), яка надає безкоштовну та конфіденційну правову допомогу викривачам і щороку супроводжує тисячі випадків розголошення інформації про порушення на робочому місці. На офіційному сайті організації опубліковано реальні судові справи, в яких викривачі, звернувшись за підтримкою, отримали професійний правовий супровід, допомогу у вирішенні трудових спорів та захист у процесі повідомлення про неправомірні дії [66]. Зокрема, у резонансній справі «Drah» *Protect* забезпечила підтримку викривача у справі, пов'язаній із розкриттям інформації про порушення екологічних та етичних стандартів, що підтверджує практичну значущість діяльності НУО у сфері викривання [66].

Показово, що значення такої діяльності визнається й на рівні офіційних державних інституцій: зокрема, Офіс омбудсмена з питань викривачів при Палаті представників США офіційно інформує викривачів про мережу спеціалізованих НУО підтримки та рекомендує звертатися до них для отримання допомоги, що свідчить про інституційне визнання ролі громадянського суспільства у механізмі захисту викривачів [67].

На міжнародному рівні координаційну та методологічну роль у сфері захисту викривачів відіграє Міжнародна мережа викривачів (*Whistleblowing International Network, WIN*) - міжнародна платформа для НУО та інститутів громадянського суспільства, що працюють у цій сфері. WIN забезпечує зв'язок і посилення спроможності організацій громадянського суспільства, які здійснюють захист і підтримку викривачів, надаючи їм експертну, аналітичну та консультативну допомогу в різних юрисдикціях [68].

У своїй діяльності WIN послідовно розглядає діяльність викривачів як форму реалізації публічного інтересу та складову свободи вираження поглядів, наголошуючи на пріоритеті суспільної значущості розкритої інформації над статусом або мотивацією особи, яка здійснює повідомлення [43, с. 12].

На європейському рівні розвиток стандартів захисту викривачів забезпечується через поєднання нормативно-правового регулювання ЄС та діяльності громадських організацій, серед яких важливе місце посідає, вже зазначена *Коаліція із захисту викривачів у Південно-Східній Європі* - перша регіональна ініціатива НУО, журналістів, та експертів, яка створена з метою підтримки осіб, які повідомляють про корупцію та інші суспільно небезпечні порушення. Коаліція об'єднує організації з низки країн, зокрема, України, Албанії, Боснії і Герцеговини, Болгарії, Хорватії, Чехії, Греції, Угорщини, Косова, Молдови, Чорногорії, Північної Македонії, Румунії, Сербії, Словаччини та Словенії, та здійснює діяльність, спрямовану на лобіювання законодавчих змін у країнах своєї діяльності, моніторинг імплементації стандартів захисту викривачів, надання консультаційної підтримки та підвищення рівня правової обізнаності громадян [69].

Через цю діяльність НУО чинять системний вплив на державну політику у сфері викривання та сприяють формуванню сприятливого правового середовища для реалізації діяльності викривачів. Функціонування НУО у цій сфері є проявом колективного виміру правосвідомості, коли захист суспільного інтересу перестає бути виключно індивідуальним вчинком і набуває інституціоналізованої, організованої форми. НУО виступають своєрідним посередником між окремим

викривачем і публічною владою, знижуючи асиметрію сил та мінімізуючи ризики, пов'язані з розкриттям інформації про правопорушення. Водночас їх участь не підміняє собою ані державні інститути, ані особисту відповідальність викривача, а лише доповнює механізми демократичного врядування, забезпечуючи сталість і системність захисту публічного інтересу.

Таким чином, викривання слід розглядати як інституціоналізовану форму активної правосвідомості та громадянської відповідальності, що доповнює класичні механізми демократичного врядування та сприяє утвердженню принципів прозорості, підзвітності й верховенства права. Саме через таку призму постать викривача набуває системного значення для правової культури громадянського суспільства.

Висновки до розділу 1

У першому розділі дисертаційного дослідження розглянуто історико-правову генезу та концептуально-теоретичні засади становлення інституту викривання у сфері екологічної безпеки, визначено його сутність, основні функції та взаємозв'язок із розвитком правосвідомості громадянського суспільства. За результатами дослідження сформульовано такі висновки:

1. Становлення та розвиток інституту викривання у сфері екологічної безпеки відбувалися в тісному взаємозв'язку з розвитком правової культури та правосвідомості суспільства, формуванням уявлень про значення публічного інтересу. Важливим чинником для його генезису стало посилення ролі громадянського суспільства у забезпеченні законності, прозорості та підзвітності як державних, так і приватних суб'єктів.

2. Застосування міждисциплінарного підходу даного дослідження дало змогу розглядати загрози екологічній безпеці як складний феномен, що формується під впливом багатьох чинників, насамперед правових, економічних та інституційних, що виходить за межі традиційних екологічних правопорушень.

3. Проведений історичний аналіз інституту викривання свідчить про наявність глибокого цивілізаційного підґрунтя практик повідомлення про неправомірну поведінку на різних стадіях розвитку державності. Він охоплює період античності та давньосхідних цивілізацій та проходить крізь середньовіччя до сучасності. У процесі своєї еволюції інститут викривання поступово трансформувався від інструменту державного контролю до самостійного механізму захисту публічного інтересу та прав людини. Важливу роль у цьому процесі відіграла англосаксонська правова традиція, у межах якої сформувалися основи правового захисту викривачів і матеріального стимулювання повідомлень про зловживання.

4. У сучасній науково-правовій доктрині викривання розглядається як діяльність, орієнтована насамперед на пріоритет публічного інтересу, добросовісність та громадянську відповідальність. Характерними ознаками викривання є наявність інсайдерської інформації, суспільна значущість розкритих відомостей, спрямованість на припинення порушень та використання внутрішніх або зовнішніх каналів повідомлення. Прихований характер екологічних правопорушень, тривалі негативні наслідки та їх зв'язок із корупційними і фінансовими зловживаннями значно актуалізують роль викривання як інструменту запобігання масштабній шкоді довкіллю.

5. Аналіз співвідношення понять «інформатор», «викривач» та «свідок» засвідчує відмінність їх правової природи. Діяльність викривачів істотно відрізняється від інформаторства у кримінально-правовому розумінні, яке ґрунтується на підпорядкованості та мотивації, тоді як викривання має публічно-правовий характер і спрямоване на захист суспільного блага. Встановлено, що викривач може набувати статусу свідка у процесуальному значенні, однак ці категорії не є тотожними, що зумовлює потребу у спеціальних механізмах правового захисту саме викривачів, насамперед у сфері трудових і службових відносин.

6. Функціонування інституту викривання тісно пов'язане з рівнем правосвідомості громадянського суспільства. Викривання постає як

інституціоналізований прояв активної правової позиції громадян, заснований на цінностях справедливості, відповідальності та солідарності. Важливу роль у його підтримці відіграють НУО, які забезпечують адвокацію реформ в цій сфері, правовий супровід та зменшення ризиків для осіб, що здійснюють розкриття суспільно значущої інформації.

8. Узагальнення результатів дослідження дає підстави розглядати інститут викривання у сфері екологічної безпеки як результат тривалої еволюції громадянського суспільства та розвитку правової свідомості. Він функціонує як комплексний правовий і соціальний механізм запобігання екологічним загрозам, протидії корупції та забезпечення сталого розвитку.

РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКРИВАННЯ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

2.1. Формування міжнародно-правових стандартів екологічного викривання: універсальний та регіональний виміри

Універсальні міжнародно-правові акти не використовують термін «викривач» та не містять спеціальних норм щодо його правового статусу. Водночас саме вони заклали фундаментальні права та принципи, без яких подальше формування інституту викривання було б неможливим.

Саме тому міжнародно-правові засади інституту викривачів доцільно розглядати як багаторівневу систему взаємопов'язаних норм. До її складу належать: універсальні міжнародні акти у сфері прав людини; міжнародні договори, що встановлюють спеціальні гарантії захисту осіб, які повідомляють про правопорушення; міжнародні акти екологічного права, які поширюють відповідні гарантії на сферу охорони довкілля; а також регіональні європейські механізми, що забезпечують їх нормативну конкретизацію та практичну реалізацію.

Першим елементом цієї системи стали універсальні міжнародні стандарти у сфері прав людини.

На загальному міжнародно-правовому рівні сформовано комплекс норм, які створюють фундамент для інституціоналізації викривачів та обґрунтовують ідеологічну необхідність їх правового захисту. Система цього міжнародно-правового регулювання спирається на базові стандарти прав людини. Ключове значення серед них має Загальна декларація прав людини 1948 року (далі - Загальна декларація) [70], яка закріплює базові свободи людини та визначає ціннісні орієнтири для подальшого розвитку міжнародного та національного законодавства.

Відповідно до статті 19 Загальної декларації, «кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу

безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів». Це положення має принципове значення для формування міжнародно-правових засад захисту викривачів, оскільки саме поширення інформації, що становить суспільний інтерес, є ключовим елементом викривальної діяльності і захищеним правом викривача.

Подальший розвиток зазначених положень відбувся у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року [71]. Стаття 19 акту не лише відтворює зміст відповідної норми Загальної декларації, а й надає їй обов'язкової юридичної сили для держав-учасниць. Право на свободу вираження поглядів у контексті Пакту охоплює свободу шукати, отримувати та поширювати інформацію і «ідеї будь-якого характеру», що має безпосереднє значення для правового статусу викривачів.

На європейському регіональному рівні зазначені стандарти отримали розвиток у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – ЄКПЛ) [72]. Відповідно до статті 10 Конвенції, кожен має право на свободу вираження поглядів, що включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати та поширювати інформацію й ідеї без втручання органів державної влади. На відміну від вищезазначених універсальних міжнародних актів, ЄКПЛ забезпечила не лише нормативне закріплення цього права, а й ефективний механізм його судового захисту через практику ЄСПЛ.

Наступним етапом еволюції міжнародно-правового регулювання став перехід від загального закріплення свободи вираження поглядів до формування спеціальних міжнародних механізмів захисту осіб, які повідомляють про правопорушення.

У сфері трудових правовідносин важливе значення має Конвенція Міжнародної організації праці (далі – МОП) № 158 про припинення трудових відносин з ініціативи роботодавця 1982 року [73]. Відповідно до **пункту (с) статті 5** зазначеного акту, подання працівником скарги або його участь у провадженні проти роботодавця щодо ймовірного порушення законодавства, а

також звернення до компетентних адміністративних органів не можуть розглядатися як законна підстава для звільнення. Фактично зазначений акт закріпив захист працівника від репресій у зв'язку з повідомленням про порушення, заклавши основу для подальшого розвитку міжнародних стандартів захисту викривачів.

Особливе місце серед універсальних міжнародно-правових актів, що безпосередньо стосуються інституту викривачів, посідає Конвенція ООН проти корупції 2003 року [74]. На відміну від попередніх документів, ця Конвенція прямо закріплює необхідність захисту осіб, які повідомляють про корупційні правопорушення. Відповідно до статті 33 Конвенції, державам-учасницям необхідно розглянути можливість запровадження у своєму внутрішньому праві належних заходів для захисту від будь-якого несправедливого поводження щодо осіб, які добросовісно та на обґрунтованих підставах повідомляють про факти корупції. Незважаючи на формулювання рекомендаційного характеру, у доктрині міжнародного права стаття 33 Конвенції створює позитивний обов'язок держави щодо формування правових і інституційних гарантій захисту викривачів.

Якщо Конвенція ООН проти корупції заклала універсальні міжнародні стандарти захисту викривачів у сфері протидії корупції, то розвиток міжнародного екологічного права зумовив формування спеціальних механізмів захисту осіб, які повідомляють про порушення екологічного законодавства.

У сфері екологічної безпеки загальні стандарти свободи вираження поглядів і доступу до інформації отримують подальшу конкретизацію в міжнародних актах екологічного спрямування. Важливим етапом формування відповідного підходу стала Стокгольмська декларація з проблем навколишнього середовища 1972 року [75] як підсумковий документ Конференції ООН з питань навколишнього середовища, який вперше на міжнародному рівні визначив взаємозв'язок між людиною та навколишнім середовищем через формулювання 26 принципів, що включають право людини на здорове навколишнє середовище та зобов'язання держав співпрацювати у вирішенні екологічних проблем.

Документ послужив основою для створення Програми ООН з довкілля (*United Nations Environment Programme, UNEP*), у Принципі 1 якої вперше на універсальному рівні було закріплено взаємозв'язок між правами людини та станом довкілля.

Безпосереднім міжнародно-правовим джерелом, що формує підґрунтя для інституту екологічного викривання, є Конвенція ЄЕК ООН про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля, відома як Орхуська конвенція за місцем її прийняття в Орхусі (Данія) 1998 року [76]. Орхуська конвенція закріплює право кожної особи на доступ до екологічної інформації без необхідності доводити наявність правового інтересу, що фактично визнає можливість ініціативного повідомлення про екологічні порушення. Принципово важливе значення для захисту осіб, які здійснюють екологічне викриття, має стаття 3(8) Орхуської конвенції, відповідно до якої держави-учасниці зобов'язані забезпечити захист осіб, які реалізують свої права згідно з положеннями цієї Конвенції, від переслідування, покарання чи утисків у будь-якій формі.

Практичне значення положень Орхуської конвенції забезпечується діяльністю Комітету з дотримання Орхуської конвенції (*Aarhus Convention Compliance Committee*, далі – АССС), практика якого відіграє важливу роль у тлумаченні положень Конвенції та розвитку міжнародних стандартів участі громадськості у забезпеченні екологічної безпеки. Особливого значення для розвитку інституту екологічного викривання набули рішення АССС щодо застосування статті 3(8) Орхуської конвенції, яка встановлює гарантії захисту осіб від переслідування, покарання чи будь-яких інших утисків у зв'язку з реалізацією прав, передбачених Конвенцією.

Так, у справі **АССС/С/2013/98 (Lithuania)** Комітет наголосив, що гарантії, передбачені статтею 3(8), мають забезпечувати не лише формальний, а й ефективний захист осіб, які реалізують права, гарантовані Конвенцією, від будь-яких форм переслідування чи дискримінації [77]. Подальший розвиток цей підхід отримав у справі **АССС/С/2014/102 (Belarus)**, у якій АССС конкретизував зміст

понять переслідування (*harassment*), покарання (*penalisation*) і підкреслив позитивний обов'язок держав уживати дієвих заходів для захисту осіб, які повідомляють про порушення екологічного законодавства, від будь-яких форм репресій [78].

Практика АССС також свідчить про активне використання механізму дотримання Орхуської конвенції громадськими природоохоронними організаціями. Так, у справі АССС/С/2014/118 (Ukraine) [79], ініційованій громадською організацією «Екологія–Право–Людина», предметом розгляду стало дотримання Україною вимог Конвенції щодо доступу до екологічної інформації, участі громадськості у прийнятті екологічно значущих рішень та доступу до правосуддя. Це, своєю чергою, підтверджує важливу роль громадянського суспільства у виявленні, документуванні та доведенні до відома компетентних органів системних порушень екологічного законодавства.

На нашу думку, така діяльність НУО свідчить про можливість застосування широкого функціонального підходу до розуміння екологічного викривання. У цьому значенні діяльність громадських природоохоронних організацій може розглядатися як така, що виконує викривальну функцію, оскільки спрямована на виявлення, документування та доведення до відома компетентних органів інформації про порушення екологічного законодавства. Водночас це не означає набуття такими організаціями правового статусу викривача, оскільки відповідно до сучасного міжнародного та європейського правового регулювання викривачем є фізична особа, на яку поширюються спеціальні гарантії правового захисту. Отже, громадські організації можуть здійснювати інформаційну, консультативну та представницьку підтримку викривачів, супроводжувати повідомлення про порушення та представляти їхні інтереси, однак не користуються комплексом спеціальних гарантій, передбачених для фізичних осіб–викривачів.

Подальшу конкретизацію положень Орхуської конвенції забезпечив Протокол про реєстри викидів і перенесення забруднювачів до Орхуської конвенції 2003 року [80]. Пункт 3 статті 3 Протоколу безпосередньо

встановлює гарантії захисту працівників об'єктів та представників громадськості, які повідомляють компетентні державні органи про порушення законодавства. Зазначена норма забороняє застосування до таких осіб будь-яких форм репресій з боку керівництва відповідних об'єктів або державних органів у зв'язку з повідомленням про порушення.

Варто зазначити, що ні Орхуська конвенція, ні Протокол про реєстри викидів і перенесення забруднювачів також не використовують термін «викривач», однак їх положення фактично формують міжнародно-правову основу захисту осіб, які добросовісно повідомляють про екологічно значущі порушення.

Слушною є позиція Л. Невари, яка зазначає, що ефективність Орхуської конвенції та інших міжнародних стандартів у сфері захисту екологічних викривачів можлива лише за умови створення цілісного й узгодженого міжнародно-правового механізму та його подальшої конкретизації у національному законодавстві [81, с. 25].

Подальший розвиток міжнародно-правових стандартів захисту осіб, які повідомляють про екологічно значущі порушення, отримав нормативне закріплення на регіональному рівні Латинської Америки та Карибського басейну з ухваленням у 2018 році Регіональної угоди про доступ до інформації, участь громадськості та правосуддя з питань довкілля (далі – Конвенція Ескасу) [82]. Особливістю цього міжнародного договору є те, що його стаття 9 спеціально присвячена захисту **захисників прав людини у питаннях довкілля** (*Human Rights Defenders in Environmental Matters*). Конвенція покладає на держави-учасниці обов'язок забезпечити безпечне середовище для здійснення ними своєї діяльності, вживати ефективних заходів щодо визнання, захисту та сприяння реалізації їхніх прав, а також запобігати, розслідувати й належним чином реагувати на будь-які напади, погрози чи акти залякування, пов'язані з їхньою діяльністю.

У контексті цього дослідження, хоча Конвенція Ескасу має регіональний характер і не входить до системи *acquis* Європейського Союзу, її положення мають важливе концептуальне значення для розвитку міжнародних стандартів захисту осіб, які повідомляють про екологічно значущі порушення. Конвенція засвідчує тенденцію до розширення міжнародно-правових гарантій захисту таких осіб незалежно від того, чи визначаються вони як «викривачі», чи як «захисники прав людини у питаннях довкілля».

Вважаємо, що існуюча на загально-міжнародному правовому рівні багатоступенева система норм, що поєднує стандарти прав людини, антикорупційні та екологічні принципи, створює нормативно-ідеологічне підґрунтя для розвитку національного законодавства про захист викривачів. Водночас, особливістю зазначених норм є їх переважно рамковий характер, що обумовлює їх зосередженість на визначенні загальних стандартів і принципів захисту без детальної регламентації процедур повідомлення, спеціалізованих інституційних механізмів та конкретних процесуальних гарантій захисту від репресій, залишаючи їх подальшу конкретизацію на розсуд держав-учасниць.

Погоджуємося з думкою науковців Ю. Панфілової та В. Михайловського, що «наразі найбільш актуальними є питання правових і інституційних гарантій, які зможуть надати реальні, а не суто декларативні гарантії для осіб, що викрили факти зловживання владою, корупції чи іншу суспільно важливу інформацію в екологічній сфері» [83, с. 203].

У зв'язку з цим, вирішальне значення для дієвого забезпечення прав викривачів має рівень їх конкретизації та практичної реалізації, який об'єктивно досягається насамперед у межах європейського регіонального правового простору.

Важливим етапом у формуванні такого механізму на рівні Ради Європи стало ухвалення нової Конвенції Ради Європи про захист довкілля засобами кримінального права 2025 року [84]. Цей міжнародний документ закріпив гарантії захисту осіб, які повідомляють про екологічні правопорушення, як обов'язковий європейський стандарт кримінального судочинства в екологічній

сфері. Відповідні гарантії закріплено у статті 45 Конвенції, яка встановлює обов'язок держав забезпечити належний захист таких осіб від будь-яких форм негативного впливу у зв'язку з повідомленням про екологічні правопорушення.

Водночас, якщо акти Ради Європи формують загальнорегіональну правову рамку та ціннісні орієнтири, то їхня повноцінна інституційна кристалізація та перетворення на жорсткий імперативний механізм відбувається саме в межах права ЄС. Ця нормативна система комплексно охоплює імперативні вимоги до функціонування внутрішніх і зовнішніх каналів повідомлення, гарантії конфіденційності, заборону репресій та механізми юридичного захисту, концептуальний аналіз яких стане предметом дослідження у наступному підрозділі роботи.

2.2. Порівняльно-правові аспекти національного та міжнародного регулювання викривання у сфері екологічної безпеки в рамках права ЄС

До прийняття спеціальних актів ЄС у сфері захисту викривачів європейське правове регулювання ґрунтувалося переважно на стандартах Ради Європи, які, хоча й не мали безпосередньо обов'язкової сили, відігравали визначальну роль у формуванні національних правових підходів держав. Саме в межах Ради Європи було закладено концептуальні основи інституту викривальної діяльності, що згодом стали підґрунтям для кодифікації мінімальних стандартів захисту викривачів у праві ЄС.

Ключове значення в цьому контексті мали акти Парламентської асамблеї Ради Європи (далі - ПАРЄ) та Комітету Міністрів Ради Європи, у яких були сформульовані базові принципи захисту викривачів і визначені напрями вдосконалення національного законодавства держав-членів. Одним із перших системних документів у цій сфері стала Резолюція ПАРЄ 1729 (2010) під назвою «Захист викривачів» [85], що була ухвалена 29 квітня 2010 року, у якій вперше міститься чіткий заклик до держав-членів ухвалити спеціальні закони про захист

викривачів, забезпечити їх захист від звільнення, переслідування та інших форм репресій, а також створити безпечні та ефективні канали повідомлення про порушення. Зазначена резолюція фактично стала відправною точкою формування європейського *soft law* у сфері захисту викривачів.

Подальший розвиток цих підходів отримав відображення у Резолюції ПАРЕ 1954 (2013) [86], у якій, зокрема, в пункті 9.7, було закріплено принцип, відповідно до якого «особа, яка розкриває протиправні дії в суспільних інтересах (викривач), повинна бути захищена від будь-якого виду помсти, за умови, що він чи вона діяли добросовісно та дотримувались відповідних процедур».

Важливість цього положення полягає в тому, що ПАРЕ прямо пов'язала захист викривачів із критеріями добросовісності та суспільного інтересу, які надалі були сприйняті як європейський стандарт.

Наступним ключовим документом Ради Європи у цій сфері стала Рекомендація Комітету Міністрів CM/Rec (2014)7 «Про захист викривачів» [87], підготовлена Європейським комітетом із правового співробітництва (*European Committee for Legal Cooperation, CDCJ*). Даним документом вперше на рівні Ради Європи було закріплено універсальне визначення викривача як «будь-якої особи, що повідомляє чи розкриває інформацію про загрозу або шкоду суспільним інтересам у контексті її роботи в державному чи приватному секторі». Рекомендація сформулювала ключові принципи захисту викривачів, зокрема, конфіденційність, багаторівневі канали повідомлення, заборону репресій та ефективні засоби правового захисту, а також підкреслила нерозривний зв'язок діяльності викривачів з правом на свободу вираження поглядів, гарантованим статтею 10 ЄКПЛ [72].

Подальшим кроком у розвитку цих стандартів стала Рекомендація ПАРЕ 2073 (2015) «Про удосконалення захисту викривачів» [88], у якій було порушено питання можливості розроблення міжнародно-правового документа у формі рамкової конвенції щодо захисту викривачів. У документі також було запропоновано поширити відповідні гарантії на осіб, які працюють у сфері національної безпеки, розвідки та інформації, а також наголошено на ролі Ради

Європи у наданні державам-членам технічної допомоги для імплементації відповідних стандартів.

Таким чином, ще до ухвалення спеціальних актів ЄС захист викривачів у Європі розвивався переважно в межах Ради Європи шляхом прийняття резолюцій і рекомендацій, які, хоча й мали рекомендаційний характер, однак сформували цілісну систему принципів захисту викривальної діяльності. Саме ці документи заклали концептуальні основи для подальшої кодифікації стандартів захисту викривачів у праві ЄС.

Логічним продовженням цього процесу стало ухвалення у жовтні 2019 року Директиви (ЄС) 2019/1937 про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства Союзу [89], також відомої як Директива ЄС про захист викривачів або Директива 2019/1937. Її прийняття відбулося на тлі резонансних випадків викривальної діяльності стосовно низки компаній (*Panama Papers*, *Dieselgate*, *WikiLeaks*, *LuxLeaks*, *Cambridge Analytica*) [90], які привернули значну суспільну увагу до вразливого становища осіб, що повідомляють про правопорушення у публічному та приватному секторах.

Прийняття Директиви було схвально оцінене ПАРЄ, яка у Резолюції 2300 (2019) [91] охарактеризувала її як «реальний крок уперед» у сфері захисту викривачів (п.7).

Водночас, навіть за умови такої позитивної оцінки, у доктрині та правозастосовній практиці звертають увагу на окремі структурні недоліки Директиви, зокрема її секторальний, а не універсальний (всеосяжний) характер у контексті врегульованих сфер. Обмеження сфери застосування захисту викривачів визначеними галузями права ЄС ускладнює досягнення уніфікованих стандартів правового захисту в державах-членах і може породжувати правову невизначеність щодо того, чи підпадає конкретне повідомлення про порушення під дію Директиви [92, с.56-57].

Пункт 3 Директиви для обґрунтування захисту викривачів посилається на базові принципи свободи вираження поглядів, що гарантовані статтею 11 Хартії ЄС про основоположні права 2000 року (далі - Хартія ЄС) [93] та статтею 10

ЄКПЛ [72]. Дані положення підтверджують, що Директива базується на прецедентному праві ЄСПЛ щодо права на свободу вираження поглядів, а також на принципах, розроблених на цій основі Радою Європи в її «Рекомендації щодо захисту викривачів» [87], прийнятій її Комітетом міністрів 30 квітня 2014 року.

Головною метою Директиви, відповідно до статті 1, є посилення ефективності виконання законодавства та політики Союзу в окремих визначених сферах шляхом встановлення загальних мінімальних стандартів, що забезпечують високий рівень захисту осіб, які повідомляють про порушення права ЄС. Такий підхід свідчить про інструментальний характер акту, спрямованого насамперед на забезпечення належної реалізації норм *acquis communautaire*, а не на запровадження універсального, всеосяжного правового режиму захисту викривачів.

У процесі підготовки цього нормативного акта Європарламент неодноразово наполягав на необхідності ухвалення саме універсальної моделі директиви, яка б установлювала комплексну та єдину нормативну рамку захисту викривачів у всіх секторах, як публічному, так і приватному. Зокрема, у Резолюції від жовтня 2017 року Європарламент закликав Європейську Комісію (далі - Єврокомісія) представити відповідну законодавчу пропозицію до кінця року [94].

Однак, попри наполягання Європарламенту на необхідності універсального врегулювання, Єврокомісія дійшла висновку про відсутність у Договорах ЄС чіткої правової підстави для запровадження загального режиму захисту викривачів, який би охоплював усі сфери правопорушень без винятку [95]. Оцінка, проведена Єврокомісією, засвідчила, що право ЄС не містить спеціальної договірної норми, яка б дозволяла ухвалити єдиний всеосяжний акт у цій сфері.

У науковій літературі така обмеженість ЄС розглядається як наслідок його наднаціональної природи. Так, Л. Фалалєєва зазначає, що «Компетенція ЄС чітко визначена, він не вправі її самостійно змінювати, розширювати, а її межі регулює принцип наділення компетенцією (*principle of conferral of powers*)...»

[96, с. 98]. Зазначений принцип закріплений у статті 5 Договору про Європейський Союз (Treaty on European Union, ДЕС), який є одним з установчих договорів ЄС [97].

З огляду на це Єврокомісія запропонувала секторальну модель регулювання як єдину можливу, за якої захист викривачів розглядається як інструмент забезпечення ефективного застосування норм права ЄС у конкретних сферах. Крім цього, у вищезазначеній оцінці, Єврокомісія ЄС визначила що «запровадження такого захисту здається необхідним для забезпечення ефективного виконання більшості екологічних *acquis* ЄС, порушення яких можуть завдати серйозної шкоди суспільним інтересам». Єврокомісія охарактеризувала порушення в сфері охорони навколишнього середовища як «сильні, враховуючи, що ризики для здоров'я громадян та навколишнього середовища виходять за межі національних кордонів».

Фактично це означає, що Директива (ЄС) 2019/1937 є результатом компромісу між політичною вимогою щодо запровадження захисту викривачів та інституційними обмеженнями компетенції ЄС. Її секторальна матеріальна сфера поєднується з уніфікованими мінімальними стандартами захисту, що застосовуються однаково в усіх охоплених нею галузях. Саме це дозволяє розглядати дану Директиву як важливий етап розвитку інституту викривачів, зокрема у сфері захисту довкілля, де викривачі визнаються ключовими суб'єктами забезпечення суспільного інтересу та екологічної безпеки.

Матеріальна сфера Директиви (ЄС) 2019/1937 (ст.2 1(a)) включає в себе порушення, що стосуються наступних галузей: державні закупівлі; фінансові послуги, продукти та ринки, а також запобігання відмиванню коштів та фінансуванню тероризму; безпечність та їхня відповідність стандартам; транспортна безпека; захист навколишнього середовища; радіаційний захист та ядерна безпека; безпечність харчових продуктів і кормів, здоров'я та добробут тварин; громадське здоров'я; захист прав споживачів; захист конфіденційності та персональних даних; безпека мереж та інформаційних систем.

Хоча регулювання кожної з наведених сфер пов'язане зі значними правовими й інституційними труднощами, екологічна сфера вирізняється особливою складністю, що зумовлює підвищену роль механізмів розкриття порушень. Це пояснюється низкою специфічних чинників.

По-перше, контроль за екологічними ризиками є ускладненим через їхню багаторівневу природу, кумулятивний ефект та високу ступінь непередбачуваності, що ускладнює ефективний нагляд виключно з боку державних органів.

По-друге, дотримання екологічних стандартів часто пов'язане зі значними фінансовими витратами, унаслідок чого система екологічного регулювання значною мірою спирається на саморегулювання суб'єктів господарювання та їхню добросовісність.

По-третє, для багатьох регульованих суб'єктів існує прямий економічний стимул до порушення екологічного законодавства, оскільки недотримання вимог може забезпечувати короткострокову фінансову вигоду, тоді як ризик викриття залишається відносно низьким.

По-четверте, екологічна шкода має виражений часовий вимір: її виявлення часто відбувається із запізненням, а відновлення довкілля потребує значних ресурсів і в окремих випадках є неповним або неможливим.

Окрім цього, важливим є фактор взаємопов'язаності порушень, тобто коли порушення екологічного законодавства нерідко поєднуються з іншими правопорушеннями, насамперед із корупційними практиками, які є найбільш критичними, оскільки сприяють приховуванню екологічних правопорушень, нівелюють ефективність контрольних механізмів та підривають довіру до системи екологічного управління в цілому.

Зокрема, в пункті 10 Директиви 2019/1937 зазначається, що Єврокомісія у своєму повідомленні від 18 січня 2018 року під назвою «Дії ЄС щодо покращення екологічної відповідності та управління» [98] визнала, що в контексті захисту навколишнього середовища, збір доказів, запобігання, виявлення та реагування на екологічні злочини та протиправну поведінку залишаються проблемою, і дії в

цьому відношенні потребують посилення. Впроваджений Директивою 2019/1937 захист викривачів є «необхідний для забезпечення ефективного виконання екологічного *acquis* ЄС з навколишнього середовища, порушення якого можуть завдати шкоди суспільним інтересам з можливим поширеним впливом через національні кордони. Запровадження такого захисту також є актуальним у випадках, коли небезпечна продукція може завдати шкоди довкіллю».

Отже, у Директиві (ЄС) 2019/1937 захист викривачів у сфері охорони довкілля було визначено як важливий інструмент забезпечення ефективного виконання екологічного законодавства ЄС з огляду на складність виявлення, доведення та припинення екологічних правопорушень, а також їх потенційний транскордонний характер. Водночас специфіка екологічної шкоди, яка нерідко має прихований, кумулятивний і в багатьох випадках незворотний характер, зумовлювала потребу не лише у процедурних гарантіях для осіб, які повідомляють про порушення, а й у посиленні матеріально-правових і кримінально-правових механізмів реагування.

Усвідомлення обмеженості загального підходу до захисту викривачів у поєднанні з недостатньою ефективністю попередньої моделі екологічного кримінального права ЄС стало підставою для подальшого розвитку правового регулювання. Враховуючи ці ризики, результатом стало ухвалення Директиви (ЄС) 2024/1203 Європарламенту та Ради від 11 квітня 2024 року про охорону довкілля за допомогою кримінального права та про заміну директив 2008/99/ЄС і 2009/123/ЄС [99], також відомої як Директива про екологічні злочини або Директива 2024/1203. Прийнятий нормативно-правовий акт спрямований на посилення ролі кримінально-правових механізмів у системі екологічної безпеки ЄС та закріплення ролі осіб, які повідомляють про екологічні правопорушення.

Як зазначено у Пропозиції щодо Директиви Європарламенту та Ради про захист довкілля за допомогою кримінального права, що замінює Директиву 2008/99/ЄС [100, с. 1-2], реформування екологічного кримінального законодавства ЄС зумовлювалося необхідністю усунення фрагментарності правового регулювання, підвищення ефективності розслідувань та

кримінального переслідування екологічних злочинів, а також формування узгодженого й стримувального санкційного механізму.

Відповідно до статей 3-4, Директива (ЄС) 2024/1203 містить деталізований перелік екологічних кримінальних правопорушень, охоплюючи, зокрема, незаконні викиди забруднюючих речовин у повітря, ґрунт і воду, незаконне поводження з відходами, небезпечними хімічними речовинами, радіоактивними матеріалами, порушення у сфері водокористування, захисту біорізноманіття, обігу інвазійних видів, а також порушення законодавства щодо озоноруйнівних речовин і фторованих парникових газів.

Канадський науковець *P. Mpunga-Biayi* зазначає, що ключове значення Директиви (ЄС) 2024/1203 полягає в гармонізації визначень екологічних кримінальних правопорушень у державах-членах, що дозволяє зменшити правові диспропорції, які раніше уможливлювали стратегічне обходження національних вимог. Запровадження цією Директивою конкретних санкцій, зокрема мінімальних строків позбавлення волі для фізичних осіб і значних штрафів для юридичних осіб, спрямоване на посилення стримувального ефекту та формування узгодженого підходу до екологічного кримінального права в межах ЄС [101, с. 143-144].

Водночас у самій Директиві (ЄС) 2024/1203 особливу увагу приділено ролі осіб, які повідомляють про екологічні кримінальні правопорушення. Так, у пункті 54 преамбули прямо наголошується, що такі особи виконують суспільно значущу функцію та відіграють ключову роль у викритті і запобіганні екологічним злочинам, що «шкодять природі і суспільству», а отже у «захисті навколишнього середовища та добробуту суспільства». Подальший розвиток цього підходу відображено у статті 14 Директиви, яка зобов'язує держави-члени забезпечити особам, що повідомляють про екологічні кримінальні правопорушення або сприяють їх розслідуванню, доступ до заходів підтримки, допомоги та захисту від переслідування.

Саме у цьому контексті Директива (ЄС) 2024/1203 функціонує не ізольовано, а у взаємодії з Директивою (ЄС) 2019/1937, яка встановлює загальні

стандарти захисту викривачів. Таким чином, Директива про екологічні злочини конкретизує та поглиблює положення рамкової Директиви про захист викривачів, адаптуючи їх до специфіки екологічних правопорушень та підкреслюючи ключову роль повідомлень про порушення як інструменту раннього виявлення екологічних загроз.

Директива 2019/1937 визначає викривача як фізичну особу, що повідомляє або публічно розкриває інформацію про порушення, отриману в контексті його або її професійної діяльності. В англomовній версії Директиви вживається формулювання «*work-related activities*», якщо наводити дослівний переклад українською, то це можна визначити як «відносини, що пов'язані з роботою».

Подана думка підтверджується положеннями статті 4 Директиви. В пункті 3 зазначається, що Директива поширюється на осіб, чиї трудові стосунки ще не розпочалися, у випадках, коли інформація про порушення була отримана під час процесу найму чи інших переддоговірних переговорів. Також це положення діє і в випадку минулих трудових відносин або тих що завершилися (п. 9, ст. 5).

З положень статті 4 Директиви витікає, що захист поширюється на наступні категорії викривачів: волонтерів, оплачуваних чи неоплачуваних стажистів, підрядників, субпідрядників і постачальників, а також осіб, які розкривають порушення під час процесу найму, та колишніх працівників. Крім того, це визначення включає самозайнятих осіб, акціонерів, керівництво та адміністративні або наглядові органи.

Водночас підхід, закріплений у Директиві (ЄС) 2024/1203, має іншу логіку персональної сфери застосування. Хоча ця Директива також визнає важливу роль захисту та підтримки осіб, які повідомляють про екологічні правопорушення (ст. 16), вона не ототожнює автоматично всіх таких осіб із викривачами у розумінні Директиви (ЄС) 2019/1937. Натомість Директива 2024/1203 фактично розмежовує категорію викривачів і ширше коло осіб, які можуть надавати інформацію про екологічні злочини, не наділяючи всіх із них повним комплексом гарантій статусу викривача. Це свідчить про секторальний, спеціалізований характер екологічного кримінально-правового регулювання, що

доповнює, але не дублює механізми загальної системи захисту викривачів, встановленої Директивою (ЄС) 2019/1937.

Відповідно, особа, яка претендує на статус викривача, має відповідати вимогам зазначеним у матеріальній та персональній сфері застосування Директиви (ст. 6 1(a)).

По-перше, повідомляти інформацію про правопорушення, що відноситься до однієї зі сфер перелічених у ст. 2 Директиви. Варто зауважити, що у Директиві (ЄС) 2019/1937 відсутня вимога щодо наявності «суспільного інтересу» повідомлення для його захисту в зазначених сферах. Однак це можна пояснити тим, що публічний інтерес закладений у її положеннях не як критерій, а як мета. Директива зосереджується на захисті повідомлень про порушення права ЄС, які самі по собі, за визначенням, шкодять суспільним інтересам, оскільки порушують норми, покликані забезпечувати безпеку, охорону довкілля, фінансову дисципліну та права споживачів.

По-друге, викриття повинно бути здійснене в контексті «відносин, що пов'язані з роботою». Також у статті 6 зазначається, що особа для набуття статусу викривача, окрім вищезазначених вимог, повинна мати «обґрунтовані підстави вважати, що інформація про порушення, про яку повідомлено, була правдивою на момент подання звіту». Як зазначає Ф. Кайн, австрійська дослідниця та науковиця у галузі трудового права Віденського університету, стосовно терміну «обґрунтовані підстави вважати» виникають численні неясності, оскільки, незрозуміло, чи повинна була конкретна особа справді вірити в правильність інформації, чи достатньо наявності розумних підстав» [102, с. 139].

Повідомлення, що здійснюють такі особи, повинне відповідати засадам добросовісності (*good faith*). Хоча принцип добросовісності прямо не сформульований як самостійна умова у тексті самої Директиви, його нормативне значення впливає зі статті 23 (2), яка надає державам-членам право встановлювати санкції щодо осіб, які свідомо повідомляють неправдиву інформацію. Отже, відповідальність можлива лише у випадках умисного

введення в оману, тоді як помилкові повідомлення, зроблені за наявності «обґрунтованих підстав», не позбавляють особу статусу викривача та права на захист.

Одним із ключових елементів Директиви (ЄС) 2019/1937 є комплексна система гарантій захисту викривачів, що спрямована на мінімізацію ризиків репресій та створення умов для ефективної діяльності. Ці гарантії мають як превентивний, так і компенсаційний характер та охоплюють такі важливі три елементи:

- 1) **Захист від помсти** регулюється статтею 19 Директиви (ЄС) 2019/1937, відповідно до якої держави-члени зобов'язані заборонити будь-які акти або погрози помсти щодо осіб, які здійснили повідомлення або публічне розкриття.

Поняття «помста» тлумачиться широко та охоплює будь-які дії або бездіяльність, які прямо чи опосередковано спричиняють несправедливу шкоду викривачу у професійному контексті.

Стаття 19 у поєднанні зі статтею 5(11) містить невичерпний перелік форм помсти, серед яких: звільнення або відсторонення від роботи, пониження в посаді, відмова у підвищенні, погіршення умов праці, зменшення заробітної плати, залякування, переслідування, дискримінація, негативні оцінки роботи, дострокове розірвання контракту, включно з цивільно-правовими договорами, а також шкода репутації чи економічним інтересам викривача.

Особливе значення має перерозподіл тягаря доказування, закріплений у статті 21(5) Директиви. Якщо викривач зазнав несприятливих наслідків після подання повідомлення, презюмується, що такі дії є формою помсти. У такому разі саме роботодавець або інший суб'єкт, щодо якого подано повідомлення, повинен довести, що відповідні заходи ґрунтувалися на об'єктивних та належним чином обґрунтованих підставах, не пов'язаних із здійсненим повідомленням з боку викривача. Такий підхід суттєво підсилює процесуальне становище викривача та знижує ризик прихованого переслідування. Крім того, стаття 21(6) передбачає право викривачів на повне відшкодування шкоди,

заподіяної внаслідок помсти, включно з матеріальною та нематеріальною шкодою, що відповідає стандартам ефективного судового захисту.

2) Гарантії конфіденційності й анонімності викривачів, важливість яких зумовлена, соціально-культурними чинниками зокрема.

У низці країн діяльність викривачів сприймається негативно, і тому особа, яка не бажає розкривати свою ідентичність, має можливість повідомити анонімно або з конфіденційністю, що суттєво підвищує ефективність механізму захисту та зменшує ризик репресій [103, с. 70].

Відповідно до статті 16 Директиви (ЄС) 2019/1937, держави-члени повинні забезпечити, щоб особа викривача не розкривалася без його явної згоди будь-яким особам. Конфіденційність поширюється не лише на ім'я викривача, але й на будь-яку інформацію, яка прямо або опосередковано може призвести до встановлення його особи. Винятки з цього правила допускаються лише у вузько визначених випадках, зокрема, коли розкриття є необхідним і пропорційним у межах кримінального чи судового провадження, та за умови попереднього інформування викривача (ст. 16(2)). Водночас Директива не встановлює абсолютного обов'язку забезпечення анонімних повідомлень. Стаття 6(2) передбачає, що держави-члени можуть, але не зобов'язані, дозволяти або заохочувати анонімне повідомлення. Однак якщо особа подала повідомлення анонімно, а згодом її особу було встановлено, вона не втрачає статусу викривача та підлягає повному правовому захисту за умови дотримання інших вимог Директиви. Відповідно, модель Директиви базується не стільки на гарантії абсолютної анонімності, скільки на жорсткому режимі конфіденційності, який покликаний мінімізувати ризики викриття особи викривача на будь-якому етапі процедури.

3) Забезпечення низки додаткових гарантій, що мають істотне практичне значення.

По-перше, стаття 21(1) встановлює імунітет викривачів від цивільної, адміністративної та кримінальної відповідальності за розкриття інформації, за умови що вони мали обґрунтовані підстави вважати таке розкриття необхідним

для виявлення порушення та діяли відповідно до вимог Директиви. Це положення має особливе значення у контексті екологічних та корпоративних порушень, де доступ до доказів часто пов'язаний із ризиком звинувачень у порушенні професійної таємниці.

По-друге, стаття 20 зобов'язує держави-члени забезпечити викривачам доступ до інформації та підтримки, зокрема, незалежних консультацій щодо процедур і прав, правової допомоги у судових провадженнях, а також, за потреби, психологічної підтримки.

По-третє, стаття 23 передбачає можливість встановлення санкцій щодо осіб, які перешкоджають діяльності викривачів, здійснюють помсту або порушують обов'язок конфіденційності, що має превентивний характер і сприяє формуванню культури нетерпимості до переслідування викривачів.

Поряд із гарантіями захисту, Директива приділяє значну увагу процедурним аспектам, зокрема організації каналів повідомлення. У цьому контексті положення статті 6(1)(b) вказують на необхідність використання визначених Директивою каналів повідомлення. Директива закріплює трирівневу модель каналів повідомлення, відповідно до якої викривачі можуть:

- повідомляти інформацію через внутрішні канали в межах організації;
- звертатися до зовнішніх компетентних органів;
- як крайній захід, здійснювати публічне розкриття інформації, зокрема, через засоби масової інформації.

Як зазначає професор ділової етики в Університеті Гринвіча, Лондон, *W.Vandekerckhove*, така *трирівнева модель захисту викривачів* забезпечує збалансований підхід до публічного розкриття інформації про правопорушення, поєднуючи інтереси організації та суспільства.

На першому рівні інформація не залишає меж організації, а працівник має можливість повідомити внутрішньо. Другий рівень передбачає передачу інформації агенту, який діє від імені ширшого суспільства, але доступ до нього можливий лише тоді, коли внутрішнє розкриття (перший рівень) не дало результату - організація не виправляє неправомірні дії або не реагує належним

чином на порушене занепокоєння. Ця можливість діє як стримуючий фактор для організації. Третій рівень функціонує аналогічно, забезпечуючи нагляд за другим рівнем у випадках, коли той не виконує своїх обов'язків щодо запобігання або виправлення порушень [104, с. 4-5].

Статті 8 та 9 визначають особливості функціонування каналів внутрішнього звітування та порядок внутрішнього звітування. Зокрема ними встановлюється зобов'язання, щодо визначення каналів внутрішнього звітування та відповідні процедури у компаніях з більш ніж 50 працівниками. Також передбачена можливість встановлення спільних каналів для компаній з кількістю працівників від 50 до 249 осіб. Це пояснюється тим, що такі компанії можуть ділитися ресурсами щодо отримання звітів і будь-яких розслідувань, які мають бути проведені. Отже, надана можливість значно зменшує витрати на утримання таких каналів.

Однак з цього правового режиму є виключення по відношенню до компаній (суб'єктів господарювання), чия діяльність пов'язана з ризиком для навколишнього середовища та здоров'я населення (ст. 8, п. 7). Такі компанії, незалежно від кількості працівників, зобов'язані встановити внутрішні канали звітності. У такий спосіб європейський законодавець фактично визнає специфіку екологічного сектору безпеки та підвищену суспільну значущість своєчасного виявлення порушень у цій сфері. Встановлення внутрішніх каналів повідомлення, з одного боку, накладає на компанії додаткові зобов'язання, витрати на їх утримання, однак, з іншого боку, наслідки від дій викривачів, що звернуться одразу до компетентних органів, через зовнішні канали, можуть бути значно вище.

Аргументуючи необхідність встановлення внутрішніх каналів, Директива (ЄС) 2019/1937 у пункті 33 посилається на емпіричні дослідження, які показують, що більшість викривачів, як правило, повідомляють про це всередині організації, в якій вони працюють, оскільки «відчувають себе легше», а отже, внутрішня звітність також є найкращим способом донести інформацію до осіб, які можуть сприяти ранньому та ефективному вирішенню ризиків для суспільних

інтересів. Однак в той же час, вказується на право такої особи мати можливість вибору каналу повідомлення, враховуючи особливості обставин справи, в тому числі через публічний канал (ЗМІ).

Як зазначає фінляндський юрист-науковець *J. Saloranta*, компанії мають бути зацікавлені у створенні ефективних внутрішніх механізмів повідомлення, щоб заохочувати викривачів користуватися саме ними. Це є особливо важливим з огляду на те, що право ЄС допускає публічне розкриття інформації, зокрема, через засоби масової інформації, у разі відсутності належного реагування в межах внутрішніх або зовнішніх процедур, якщо таке порушення права ЄС становить неминучу або очевидну загрозу суспільним інтересам [105, с.764-765].

Варто зазначити, що внутрішні канали для повідомлення викривачів набувають особливого значення не лише як елемент правового механізму захисту викривачів, а й як складова сучасних підходів до корпоративного управління та сталого розвитку, що знаходить своє відображення в концепції, «Екологічне, соціальне та корпоративне управління» відомою під аббревіатурою ESG (*Environmental, Social, Governance*). ESG є системою оцінювання діяльності компаній за екологічними (E), соціальними (S) та управлінськими (G) критеріями, яка використовується інвесторами, регуляторами та міжнародними організаціями для визначення рівня сталості, доброчесності та довгострокової надійності бізнесу. У сучасних умовах відповідність ESG-критеріям фактично перетворюється на своєрідний «економічний паспорт» компаній, що прагнуть інтегруватися у глобальні ланцюги створення вартості та фінансові ринки.

Інтеграція механізмів викривання у систему корпоративного управління забезпечується насамперед Корпоративною директивою щодо звітності зі сталого розвитку - Директивою (ЄС) 2022/2464 від 14 грудня 2022 року (*Corporate Sustainability Reporting Directive, CSRD*) [106]. Практичну реалізацію положень CSRD забезпечує Делегований регламент (ЄС) 2023/2772 [107], яким затверджено Європейські стандарти звітності зі сталого розвитку (*European Sustainability Reporting Standards, ESRS*). У межах цих стандартів питання корпоративної доброчесності, етичної поведінки та механізмів повідомлення про

порушення безпосередньо охоплюються стандартом *ESRS G1 - Business Conduct*, який вимагає від компаній розкриття інформації про корпоративну культуру, етичні політики, системи запобігання порушенням, а також наявність та функціонування ефективних каналів повідомлення викривачів.

Таким чином, наявність і реальна дієвість внутрішніх каналів повідомлення розглядається не тільки як виконання вимог Директиви 2019/1937, а як ключовий індикатор якості корпоративного управління та відповідності компанії ESG-критеріям.

Щодо встановлення зовнішнього каналу звітування, то цей обов'язок покладено на самі держави-члени ЄС (стаття 11). Відповідно до положень Директиви, ст.8 (2(a)) зокрема, країни-члени призначають компетентні зовнішні органи звітування. Це можуть бути як правоохоронні органи, судові органи, омбудсмени або органи більш загальної компетенції на центральному рівні, так й органи, зосереджені на адміністративному нагляді, такі як антикорупційні органи або регуляторні та наглядові органи, компетентні в конкретних сферах політики в межах компетенції Директиви [108, с. 650].

Пункт 69 Директиви, зазначає, що на рівні ЄС, у випадку позадержавного повідомлення викривачів, такі установи як Єврокомісія, органи, офіси та агентства Союзу, як Європейське управління по боротьбі з шахрайством (*OLAF*, акронім від французької назви *Office européen de lutte anti-fraude*), Європейське агентство з безпеки на морі (*European Maritime Safety Agency, EMSA*), Європейське агентство з авіаційної безпеки (*European Union Aviation Safety Agency, EASA*), Європейське агентство безпеки та Управління ринків (*European Securities and Markets Authority, ESMA*) та Європейське агентство з лікарських засобів (*European Medicines Agency, EMA*), мають канали звітності та процедури для отримання повідомлень про порушення.

Функціонування як внутрішніх, так і зовнішніх каналів, пов'язане з обробкою персональних даних, що зумовлює застосування Загального регламенту про захист даних (*General Data Protection Regulation, GDPR; Regulation (EU) 2016/679* (далі - Регламент (ЄС) 2016/679)) [109].

Як зазначає бельгійський науковець А. *Lachapelle*, Регламент (ЄС) 2016/679 сам по собі не містить спеціальних норм щодо повідомлень викривачів, однак Директива про захист викривачів надає йому ключове значення, оскільки право на захист персональних даних, зокрема, вимога конфіденційності та функціонування каналів майже завжди передбачає обробку персональних даних фізичних осіб у розумінні європейського законодавця [110, с. 133-134].

Безпосередньо питання взаємодії механізмів діяльності викривачів із законодавством про захист персональних даних врегульовано у статті 17 Директиви (ЄС) 2019/1937, яка встановлює, що будь-яка обробка персональних даних у межах процедур повідомлення, включаючи їх обмін або передачу компетентними органами, має здійснюватися відповідно до Регламенту (ЄС) 2016/679 та Директиви (ЄС) 2016/680 [111]. Правовою основою такого регулювання є стаття 8(1) Хартії ЄС [93] та стаття 16(1) Договору про функціонування Європейського Союзу(ДФЄС) [97], які закріплюють право кожної особи на захист персональних даних.

У разі використання внутрішніх каналів саме роботодавець або інша організація, що їх запровадила, виступає контролером персональних даних у розумінні статті 4(7) Регламенту (ЄС) 2016/679, оскільки визначає мету та засоби обробки інформації, що стосується як викривача, так і осіб, щодо яких подається повідомлення. Відповідно, на таких суб'єктів покладається обов'язок забезпечити законність, пропорційність, мінімізацію даних і конфіденційність обробки персональної інформації.

У випадках, коли зовнішнє повідомлення призводить до кримінального розслідування, обробка персональних даних компетентними органами підпадає під дію Директиви (ЄС) 2016/680 як спеціального режиму захисту даних у сфері кримінального правосуддя.

Часові рамки обробки повідомлень викривачів також мають істотне значення з огляду на вимоги законодавства про захист персональних даних. Відповідно до принципу обмеження строків зберігання, закріпленого у статті 5(1)(e) Регламенту (ЄС) 2016/679, персональні дані повинні зберігатися у формі,

що дозволяє ідентифікацію даних суб'єктів, не довше, ніж це необхідно для досягнення цілей, для яких вони обробляються. Директива (ЄС) 2019/1937 конкретизує ці вимоги шляхом встановлення чітких процесуальних строків реагування на повідомлення. Зокрема, статті 9 і 11 Директиви передбачають обов'язок підтвердження отримання повідомлення викривачу протягом семи днів, а також надання зворотного зв'язку щодо вжитих або запланованих заходів у строк, що не перевищує трьох місяців (або шести місяців у належно обґрунтованих випадках).

Що стосується публічних каналів повідомлення до ЗМІ, то відповідно до статті 15 в поєднанні з пунктом 33 Директиви 2019/1937, викривач може здійснювати публічне розголошення за двох чітко визначених умов, а саме: по-перше, у разі відсутності належного реагування на попередні звернення через інші канали; по-друге, за наявності обґрунтованого переконання про очевидну загрозу суспільному інтересу (зокрема ризик незворотної шкоди), або коли звернення до зовнішніх органів становить ризик репресій чи є об'єктивно неефективним.

Однак такі положення піддаються критиці, зокрема, лектор з права Школи права імені Діксона Пуна Королівського коледжу Лондона *V. Abazi*, яка вважає що «ці додаткові умови для публічного звітування перешкоджають викривачам безпосередньо повідомляти ЗМІ» [108, с. 651].

Позиція щодо допустимості повідомлення викривачами інформації через публічні канали, зокрема ЗМІ, у тому числі у сфері національної безпеки, отримала подальше підтвердження у стандартах Ради Європи. Так, у Резолюції ПАРЄ № 1838 (2011) [112] у пункті 8 підкреслюється, що ЗМІ відіграють ключову роль у функціонуванні демократичних інститутів, зокрема, шляхом розслідування та публічного викриття протиправних дій, учинених державними агентами, включаючи співробітників спеціальних служб. При цьому Асамблея наголошує, що «ЗМІ значною мірою покладаються на співпрацю викривачів у державному секторі та повторює свої заклики до забезпечення належного

правового захисту осіб, які повідомляють про порушення в інтересах суспільства».

Послідовність цього підходу була підтверджена також у Рекомендації ПАРЄ № 1950 (2011) «Про захист джерел журналістів» [113], на яку Комітет міністрів Ради Європи надав відповідь 18 січня 2012 року. У пункті 6 прямо зазначено, що «захист викривачів тісно пов'язаний з правом кожної особи розкривати ЗМІ, конфіденційно чи іншим чином, інформацію про незаконні дії та інші правопорушення (...). Комітет міністрів погоджується з тим, що їх захист повинен бути забезпечений».

Саме в цьому контексті особливого значення набуває співвідношення механізмів захисту викривачів з режимами охорони комерційної таємниці та інших корпоративних інтересів. Питання захисту комерційної таємниці в праві ЄС врегульовується, насамперед, Директивою (ЄС) 2016/943 Європарламенту та Ради від 8 червня 2016 року про захист нерозкритого ноу-хау та бізнес-інформації (комерційної таємниці) від їх незаконного отримання, використання та розголошення [114]. Як зазначено у пункті 20 преамбули Директиви (ЄС) 2016/943, «заходи, процедури та засоби правового захисту, передбачені цією Директивою, не повинні обмежувати діяльність викривачів» (п. 20). Відповідно, охорона комерційної таємниці не поширюється на випадки, коли її розкриття здійснюється в суспільних інтересах і є необхідним для виявлення неправомірної поведінки, правопорушення або іншої незаконної діяльності.

Системний характер такого підходу підтверджується положеннями пунктів 97-98 преамбули Директиви (ЄС) 2019/1937. Зокрема, у пункті 97 зазначено, що у провадженнях, пов'язаних із порушенням авторських прав, комерційної таємниці, конфіденційності чи захисту персональних даних, особи, які повідомляють про порушення, повинні мати можливість посилатися на своє повідомлення або публічне розкриття інформації як на засіб правового захисту, за умови, що таке розкриття було необхідним для виявлення порушення. При цьому тягар доведення невідповідності дій викривача умовам, встановленим Директивою, покладається на особу, яка ініціює відповідне провадження.

Пункт 98 преамбули додатково уточнює, що розголошення комерційної таємниці, отриманої в робочому контексті, вважається правомірним і не тягне цивільної відповідальності за умови дотримання вимог Директиви (ЄС) 2019/1937. Водночас Директиви (ЄС) 2019/1937 та (ЄС) 2016/943 мають застосовуватися у взаємодоповнювальному ключі, зберігаючи баланс між захистом комерційних інтересів і необхідністю забезпечення ефективної діяльності викривачів в інтересах суспільства.

Особливо складним і дискусійним у контексті захисту викривачів є питання співвідношення права повідомлення про порушення з режимом охорони державної таємниці та інформації, доступ до якої обмежений з міркувань національної безпеки. Директива (ЄС) 2019/1937 не встановлює окремого спеціального режиму для розкриття державної таємниці та прямо не скасовує національне законодавство у сфері безпеки.

На думку вищезгаданого юриста *V. Abazi*, виключення цієї категорії інформації є значним недоліком, але таким, який могли б виправити національні законодавці, якщо країни-члени приймуть рішення включити секретну інформацію до національного транспонування Директиви - імплементації її норм в національні правові системи країн-членів [108, с. 643].

З одного боку, держави мають легітимний інтерес у захисті певних категорій інформації, з іншого, надмірне або непропорційне застосування режиму секретності може використовуватися як інструмент приховування серйозних правопорушень і переслідування осіб, які діють в інтересах суспільства.

Відповідно до статті 3(2) Директиви, її положення не впливають на застосування законодавства Союзу або держав-членів щодо захисту інформації, доступ до якої обмежений з міркувань безпеки.

Водночас системне тлумачення Директиви (ЄС) 2019/1937 свідчить, що законодавець свідомо обмежує можливість використання секретності як універсальної підстави для притягнення викривачів до відповідальності. Так, у пункті 97 преамбули Директиви передбачено, що у провадженнях, пов'язаних з

дифамацією (поширенням неправдивої або спотвореної інформації, яка ганьбить честь, гідність особи чи завдає шкоди її діловій репутації), порушенням конфіденційності, захисту персональних даних або комерційної таємниці. Особи, які повідомляють про порушення, повинні мати можливість посылатися на повідомлення або публічне розкриття інформації як на засіб правового захисту, за умови, що таке розкриття було необхідним для виявлення порушення. Хоча зазначене положення прямо не згадує державну таємницю, воно має принципове значення і для цієї сфери, оскільки закріплює ключовий підхід ЄС: обмеження свободи вираження та діяльності викривачів можливе лише за умови доведення їх невинуватості та непропорційності. Таким чином, досягається принцип балансу між свободою вираження поглядів і захистом легітимних державних інтересів, тим самим спрямовуючи законодавство на досягнення оптимального співвідношення між правами викривачів та інтересами держави.

Подібний підхід послідовно відображений і в актах Ради Європи. Так, у Резолюції ПАРЕ 1551 (2007) [115] у пункті 9 підкреслюється необхідність досягнення належного балансу між державним інтересом у збереженні офіційної таємниці, з одного боку, та свободою вираження поглядів і суспільним інтересом у викритті зловживань владою, з іншого. ПАРЕ наголошує, що демократія неможлива без реальної можливості викривати корупцію, серйозні порушення прав людини, зловживання владою або дії, які завдають шкоди навколишньому середовищу (п. 2).

У Резолюції ПАРЕ 1507 (2006) [116] Парламентська асамблея прямо закликала держави-члени забезпечити умови, щоб законодавство про державну таємницю не використовувалося для переслідування осіб, які добросовісно розкривають незаконну діяльність державних органів, і щоб такі викривачі були захищені від дисциплінарної або кримінальної відповідальності (п. 19.5).

Надалі у Резолюції 1877 (2012) [117] у п. 4 ПАРЕ зазначила що «Держави-члени не повинні обмежувати право громадськості на інформування, обмежуючи право фізичних осіб розкривати інформацію, що викликає суспільний інтерес, наприклад, шляхом застосування законів (...) про національну безпеку».

Отже, як у праві ЄС, так і в стандартах Ради Європи державна таємниця не розглядається як абсолютна перепона для діяльності викривачів. Натомість формується підхід, відповідно до якого секретність може обмежувати захист викривача лише за умови доведення легітимності, необхідності та пропорційності такого обмеження, тоді як суспільний інтерес у викритті серйозних порушень, зокрема у сфері екологічної безпеки, визнається вагомим аргументом на користь правового захисту викривачів. У такий спосіб стандарти Ради Європи доповнюють і розвивають підхід, закладений у праві ЄС, зміщуючи акцент із формальної секретності на необхідність забезпечення демократичної підзвітності та захисту суспільних інтересів.

Водночас, як зазначається у пункті 4 Директиви (ЄС) 2019/1937, рівень захисту викривачів у державах-членах ЄС до її ухвалення залишався фрагментованим і нерівномірним у різних сферах політики. Як наслідок, недостатній захист в одній державі-члені негативно впливає на функціонування політики ЄС не лише в цій державі-члені, але й в інших державах-членах і в Союзі в цілому [92, с. 55]. Саме цим обґрунтовується необхідність ефективного та повного транспонування положень Директиви у національні правові системи, оскільки її реальна дієвість безпосередньо залежить від практики імплементації в державах-членах.

Директива ЄС щодо викривачів передбачає мінімальні стандарти гармонізації, які мають бути прийняті на національному рівні. Тим не менш, Директива визнає «повноваження держав-членів розширювати захист згідно з національним законодавством щодо сфер або дій» з метою забезпечення існування комплексної та узгодженої системи захисту викривачів на національному рівні (стаття 2(2) та пункт 5).

Єврокомісія у своєму закликає їх робити це, визнаючи, що «комплексний підхід є необхідним для визнання значного внеску викривачів у запобіганні та боротьбі з незаконною поведінкою, яка завдає шкоди суспільним інтересам, і для забезпечення їх належного захисту в ЄС» [118].

У цьому випадку країни-члени можуть прийняти положення, які вдосконалюють рівень захисту, але не можуть його погіршувати нижче стандартів ЄС.

Відповідно до пункту 3 статті 288 ДФЄС, Директива є обов'язковою для кожної держави-члена щодо досягнення визначеного результату, залишаючи за національними органами свободу вибору форми та методів її реалізації.

Як підкреслює дослідниця *E. Andreis*, яка спеціалізується на європейському праві та питаннях захисту викривачів, ефективний захист викривачів можливий лише за умови повного та належного транспонування Директиви (ЄС) 2019/1937 і формування національної системи, що поєднує правові гарантії з розвитком етичної культури довіри, підзвітності та доброчесності. Важливе значення при цьому має інформування працівників про процедури розгляду повідомлень і прозоре реагування організацій на виявлені порушення, що підсилює довіру до механізмів викривання [119, с. 587].

Разом з тим, німецька суддя *N. Colneric* звертає увагу на те, що імплементація директиви не завжди вимагає ухвалення спеціального законодавчого акта в кожній державі-члені. На її думку, за певних умов загального правового контексту, а саме за наявності розвинених конституційних та адміністративно-правових принципів, може бути достатньо для реалізації вимог директиви без прийняття окремих нормативних положень [120, с. 11].

У той же час така можливість є радше винятком, ніж правилом, і допустима лише за умови, що чинні норми національного права є достатньо чіткими, здатними забезпечити повне застосування директиви на практиці, а також гарантують особам можливість чітко усвідомлювати обсяг своїх прав і обов'язків та ефективно захищати їх у національних судах. У випадку Директиви (ЄС) 2019/1937, яка містить детальні та технічно конкретизовані вимоги щодо створення внутрішніх і зовнішніх каналів повідомлення, строків реагування, конфіденційності, кола захищених осіб і заборони репресалій, покладання виключно на загальні принципи національного права видається недостатнім.

Директива ЄС щодо захисту викривачів набула чинності у листопаді 2019 року, а граничний строк її імплементації було встановлено до 17 грудня 2021 року, тобто державам-членам було надано два роки для приведення національного законодавства у відповідність до її вимог. Слід зазначити, що країни-члени ЄС знаходяться не в рівних умовах, оскільки деякі з цих країн вже мають достатній досвід у встановленні ефективних механізмів захисту викривачів, наприклад, Франція, в той час як інші, як-от Польща, тільки розпочинають цей процес.

У зв'язку з неповним транспонуванням Директиви у січні 2022 року Єврокомісія ініціювала процедури про порушення законодавства щодо 24 держав-членів. У липні 2022 року вона винесла обґрунтовані висновки щодо 15 держав-членів, серед яких Болгарія, Чехія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Польща, Словаччина та Іспанія [121].

Наприклад, у справі щодо Угорщини Єврокомісія вказала на порушення зобов'язань за статтею 26(1) та 26(3) Директиви і звернулася до СЄС з вимогою накладити фінансові санкції у вигляді щоденної пені або одноразової суми, мінімальний розмір якої становить 980 000 євро, при цьому розмір санкцій варіюється залежно від держави-члена [122].

Окрім суто нормативних та інституційних аспектів, на ефективність захисту викривачів істотно впливають соціально-культурні чинники. Зокрема, у постсоціалістичних державах, таких як Угорщина, діяльність викривачів часто асоціюється з практиками тоталітарних режимів ХХ століття, що формує суспільну недовіру до викривачів і сприйняття їх як «донощиків» або «зрадників» [123, с. 117]. Такий історично зумовлений контекст істотно ускладнює практичну реалізацію навіть формально належним чином імплементованих правових норм.

Отже, ефективність захисту викривачів у ЄС визначається не лише змістом директивних положень і ступенем їх формального перенесення до національного законодавства, але і якістю практичної імплементації, інституційною

спроможністю уповноважених органів, а також соціально-культурним сприйняттям діяльності викривачів. З огляду на це, виникає об'єктивна необхідність здійснити подальший аналіз якісної складової імплементації Директиви у державах-членах ЄС, на прикладі Австрії, Угорщини та Франції, зосередивши увагу на виявленні типових недоліків, структурних проблем і національних особливостей функціонування механізмів захисту викривачів.

2.2.1. Законодавство Австрії у сфері викривання

1 лютого 2023 року Національна рада Австрії ухвалила Закон про захист викривачів (*HinweisgeberInnenschutzgesetz, HSchG*) [124], яким було імplementовано положення Директиви (ЄС) 2019/1937 про захист осіб, які повідомляють про порушення права Союзу. Водночас таке транспонування її положень і вимог в австрійське законодавство відбулося із запізненням більш ніж на один рік порівняно з установленим у Директиві строком. Перший законопроект було подано до Національної ради лише у грудні 2022 року, після чого його передали на розгляд Комітету з питань праці та соціальних питань. Закон набув чинності наприкінці березня 2023 року, що засвідчує загальну для багатьох держав-членів тенденцію із затримки імплементації.

Матеріальна сфера дії цього закону, окрім повідомлень про корупційні правопорушення, відповідно до § 3 Abs. 3 охоплює повідомлення у сфері охорони навколишнього середовища (п. 5), радіаційного захисту та ядерної безпеки (п. 6), охорони здоров'я (п. 8), а також захисту прав споживачів (п. 9). Важливою особливістю австрійського підходу є те, що законодавець вийшов за межі мінімальних вимог Директиви (ЄС) 2019/1937, включивши до сфери дії закону повідомлення про кримінальні правопорушення, передбачені §§ 302-309 Кримінального кодексу Австрії (StGB, BGBl. Nr. 60/1974). Це свідчить про секторальний характер регулювання, подібно до підходу самої Директиви 2019/1937.

Попри таке розширення, цей закон зазнав критики в австрійському парламенті. Зокрема, депутатка від Соціал-демократичної партії Австрії (SPÖ) Верена Нуссбаум (*Verena Nussbaum*) звернула увагу на те, що дія закону обмежується окремими сферами, зокрема державними закупівлями, фінансовими послугами, охороною навколишнього середовища, безпекою дорожнього руху, безпекою харчових продуктів, громадським здоров'ям, захистом даних, боротьбою з корупцією та нецільовим використанням коштів ЄС. Разом з тим повідомлення про інші поширені порушення, такі як систематичне порушення робочого часу, зарплатний демпінг, небезпечні умови праці, розкрадання або сексуальні домагання, не підпадають під захист NSchG. На думку Верени Нуссбаум такий підхід суперечить принципу рівності, закріпленому у Федеральній конституції Австрії [125]. У цьому аспекті критика австрійського закону є співзвучною із зауваженнями щодо самої Директиви (ЄС) 2019/1937, яка також має секторальний, а не всеосяжний характер.

Персональна сфера застосування Закону про захист викривачів визначена у § 2 Abs. 1, є доволі широкою. Він поширюється не лише на працівників у класичному розумінні, а й на стажерів, членів корпоративних органів, контрагентів, самозайнятих осіб, керівників та інших осіб, які пов'язані з організацією у професійному контексті або підтримують викривача. У цьому аспекті австрійський закон повністю відповідає підходу Директиви (ЄС) 2019/1937.

Що стосується каналів повідомлення, то закон зобов'язує компанії з чисельністю 50 і більше працівників створити внутрішні канали повідомлення. Для підприємств із кількістю працівників від 50 до 249 осіб цей обов'язок набув чинності з 17 грудня 2023 року, що передбачено §§ 11 та 28 закону. Відповідно, австрійський законодавець не розширив обов'язок створення внутрішніх каналів на компанії з меншою кількістю працівників, залишившись у межах мінімальних стандартів, установлених Директивою.

Закон не встановлює детальних технічних вимог до архітектури систем викривання [126, с. 16], проте § 13 визначає базові організаційні умови їх функціонування.

Внутрішні канали мають бути забезпечені належними фінансовими та кадровими ресурсами, функціонувати у безпечний спосіб та гарантувати конфіденційність особи викривача і третіх осіб, згаданих у повідомленні. Викривачам має бути надана можливість подання інформації у письмовій, усній формі або шляхом особистого спілкування, а також право в будь-який час змінювати або уточнювати своє повідомлення. Відповідно до § 13 Abs. 4 виконання завдань, пов'язаних із внутрішнім звітуванням, може бути делеговане третім особам за умови дотримання гарантій незалежності, конфіденційності та захисту персональних даних, що на практиці дозволяє залучати, зокрема, юридичні фірми або спеціалізовані підрозділи в межах корпоративних груп.

Серед недоліків цієї регулятивної моделі експерти відзначають, що австрійський закон про захист викривачів не передбачає застосування жодних санкцій за невпровадження внутрішньої системи інформування викривачів. Як зазначається у фаховому огляді правових оновлень у сфері захисту викривачів, хоча австрійське законодавство імплементує вимоги Директиви (ЄС) 2019/1937 щодо створення внутрішніх каналів, відсутність чітко прописаних санкцій за їх нестворення може знижувати мотивацію суб'єктів господарювання до дотримання цієї норми, що в практичному вимірі послаблює ефективність системи захисту викривачів на національному рівні [127].

Окрім внутрішніх механізмів, цей закон передбачає створення зовнішніх офісів звітності, які мали розпочати роботу не пізніше 25 серпня 2023 року. Центральним органом зовнішнього повідомлення в Австрії визначено Федеральне антикорупційне бюро (*Bundesamt zur Korruptionsprävention und Korruptionsbekämpfung, BAK*). Згідно з § 15, у разі якщо повідомлення не належить до предметної компетенції цього бюро, воно підлягає передачі до відповідного компетентного органу із збереженням конфіденційності та правового захисту викривача, що узгоджується з вимогами статті 11(6)

Директиви (ЄС) 2019/1937. Такий централізований підхід, з одного боку, спрощує доступ викривачів до зовнішнього каналу повідомлення, однак, з іншого боку, може знижувати оперативність реагування, що є особливо критичним у випадках екологічних правопорушень, де зволікання може призвести до значної шкоди довкіллю.

Зовнішні органи звітності зобов'язані надавати викривачам інформацію про їхні права, порядок розгляду повідомлень та можливі подальші дії, а також забезпечувати доступність такої інформації на офіційних веб-сайтах відповідно до § 10 Закону про захист викривачів.

Закон також містить положення щодо відповідальності за зловживання правом на розкриття неправомірних дій. Так, відповідно до § 24 Z 4, особа, яка свідомо подає неправдиву інформацію, вчиняє адміністративне правопорушення, за яке передбачено штраф у розмірі до 20 000 євро, а у разі повторного порушення - до 40 000 євро. Аналогічні фінансові санкції застосовуються і до компаній, що перешкоджають діяльності викривачів. Проте ці положення піддаються критичній оцінці з позиції практичної ефективності та пропорційності. Зокрема, у спеціалізованому огляді незалежної платформи громадського моніторингу *EU WhistleBlowing Monitor*, що була створена для відстеження імплементації Директиви ЄС 2019/1937 про захист викривачів 27 країнами-членами ЄС, звертається увага на те, що встановлені штрафи є відносно невеликими для великих, фінансово потужних підприємств, для яких таке покарання може бути «лише дрібницею» без суттєвого стримувального ефекту. Аналогічно, право передбачає застосування тих самих санкцій і до викривачів, які навмисно подали хибну інформацію, що також може створити неспівмірні фінансові ризики для приватних осіб, які не мають значних ресурсів. Такий підхід сприяє переважанню інтересів сильних господарюючих суб'єктів над захистом потенційних викривачів та не створює належної мотивації для сприяння прозорості й викриттю порушень [128].

Це означає, що хоча закон відтворює мінімальні стандарти Директиви, але не вирішує проблеми правової невизначеності та пропорційності санкцій, що може негативно впливати на готовність викривачів повідомляти про порушення.

Окремої уваги заслуговує питання анонімності. Законом прямо не встановлено обов'язку забезпечувати можливість анонімного подання повідомлень або здійснювати подальші дії за такими повідомленнями, а також відсутнє чітке зобов'язання перевіряти анонімні сигнали [129; 130, с. 20]. Проте § 6 Abs. 3 закону передбачає, що особи, які подали повідомлення анонімно, але чия особа стала відомою лише після звернення до внутрішнього або зовнішнього каналу, не втрачають статусу викривача і підлягають правовому захисту.

Отже, австрійський підхід не гарантує права на анонімне повідомлення, проте запобігає втраті захисту у разі подальшої деанонімізації викривача.

2.2.2. Захист прав викривачів у законодавстві Угорщини

Угорщина ще до ухвалення Директиви (ЄС) 2019/1937, мала власну модель правового регулювання розкриття інформації в публічних інтересах. Формування інституту захисту викривачів у цій державі відбувалося поступово та характеризувалося суперечливістю, що зумовлювалося як історичними, так і соціально-культурними чинниками.

Перші законодавчі положення, які опосередковано стосувалися розкриття суспільно значущої інформації, були закріплені ще у 1977 році в Законі про повідомлення та пропозиції, що становлять суспільний інтерес, 1977 року (*Act on Notifications and Proposals of Public Interest, Act I of 1977*). Його метою був не захист викривачів у сучасному розумінні, а радше контроль за суспільною поведінкою. Зазначений акт регулював повідомлення інформації, що могла суперечити «соціалістичній моралі» та економічному устрою [131, с. 116], і відображав логіку контролю за поширенням інформації в умовах соціалістичної держави, а не сучасне розуміння викривання як механізму захисту публічного інтересу.

У постсоціалістичний період правове регулювання зазнало трансформації, однак залишалося фрагментарним. Закон про захист справедливих процедур, CLXIII 2009 року (*Act on the Protection of Fair Procedures, Act CLXIII of 2009*) містив лише загальні положення щодо адміністративних скарг і не створював цілісної системи захисту викривачів. Подальшим етапом стало ухвалення Закону про скарги та розкриття інформації в публічних інтересах, CLXV 2013 року (*Act on Complaints and Public Interest Disclosures, Act CLXV of 2013*) [132], який уперше системно врегулював питання подання повідомлень у публічних інтересах. Водночас ні Закон 2009 року, ні Закон 2013 року не забезпечували комплексного захисту викривачів і не відповідали мінімальним стандартам, пізніше закріпленим у Директиві (ЄС) 2019/1937.

Зміст Закону 2013 року характеризувався надмірною широтою та невизначеністю матеріальної сфери застосування. Відсутність чіткого переліку порушень, розкриття яких надавало б особі статус викривача, створювала ризики правової невизначеності та потенційних зловживань. Разом із тим закон містив і прогресивні для свого часу положення. Зокрема, відповідно до § 17(1), юридичні особи, що не є державними органами чи органами місцевого самоврядування, могли укладати агентські договори з адвокатами для прийому та обробки повідомлень викривачів. За оцінкою *I. Ambrus*, викладача Університету Єтвеша Лоранда в Будапешті, запровадження адвоката як незалежного посередника було прогресивним для свого часу механізмом, спрямованим на підвищення довіри до системи повідомлень [133, с. 20].

Крім того, законодавство чітко розмежовувало індивідуальні скарги та розкриття інформації в публічних інтересах [131, с. 117]. Скарга визначалася як прохання припинити порушення прав або законних інтересів конкретної особи, тоді як розкриття інформації стосувалося обставин, що впливають на інтереси громади або суспільства в цілому.

Імплементація Директиви (ЄС) 2019/1937 відбулася в Угорщині лише у 2023 році з ухваленням Закону XXV 2023 року (*Act on Whistleblower Protection, Act XXV of 2023*) [134].

Як зазначає *Transparency International*, НУО по боротьбі з корупцією та дослідження рівня корупції по всьому світу, транспонування директиви здійснювалося у поспішному порядку та без проведення попередніх публічних консультацій, що позбавило зацікавлені сторони можливості бути належним чином поінформованими про зміст і наслідки нового регулювання. Відсутність прозорості та участі громадськості, за оцінкою експертів, негативно вплинула на якість закону, спричинивши наявність прогалин та проблем практичної реалізації [135].

Новий закон суттєво розширив сферу захисту викривачів та встановив обов'язок створення внутрішніх каналів повідомлення для роботодавців, у яких працює щонайменше 50 осіб (§ 18(1)).

Коло осіб, які можуть виступати викривачами, відповідно до § 20 Закону 2023 року, є досить широким і охоплює працівників, волонтерів, стажерів, підрядників, постачальників, акціонерів, членів керівних і наглядових органів, а також осіб, трудові відносини з якими вже припинено або ще не розпочато. Для роботодавців із чисельністю персоналу від 50 до 249 осіб передбачена можливість використання спільного внутрішнього каналу повідомлення (§ 18(3)). Особливу увагу закон приділяє секторам з підвищеними ризиками, зокрема, підприємствам, що здійснюють діяльність у сфері морської нафтогазової промисловості, які зобов'язані створювати внутрішні канали повідомлень незалежно від кількості персоналу (§ 18(2)). З огляду на значні екологічні ризики такої діяльності, це положення є обґрунтованими та необхідними.

Разом з тим експертні НУО вказують на те, що існує низка суттєвих недоліків нового законодавства. Зокрема: фрагментацію правового режиму (застосування нових гарантій виключно до порушень права ЄС за одночасного збереження застарілих норм 2013 року для інших повідомлень); позбавлення компетентних органів санкційних повноважень за недотримання вимог щодо захисту викривачів; нормативне виключення звернень до ЗМІ з-під дії спеціального захисту; а також загальну правову невизначеність процедур анонімізації та протидії репресіям [136, с. 43].

Подібні висновки містяться й у дослідженні *EU Whistleblowing Monitor*, відповідно до якого угорське законодавство залишається фрагментованим і не повністю відповідає ключовим вимогам Директиви [137].

У зв'язку з неналежною імплементацією Директиви (ЄС) 2019/1937 НУО *K-Monitor* та *Transparency International Hungary* подали скаргу до Єврокомісії, вказавши на системні порушення мінімальних стандартів захисту викривачів, зокрема у частині фрагментарності правового режиму, відсутності належного захисту публічних розкриттів та неефективності механізмів забезпечення дотримання закону [138].

Недостатність імплементації стандартів захисту викривачів підтверджується й практикою СЄС (Court of Justice of the European Union, далі - СЄС), зокрема, рішенням Суду Справедливості (Court of Justice, далі - СС), який у 2025 році наклав на Угорщину фінансову санкцію за порушення зобов'язань щодо впровадження ефективних механізмів захисту викривачів [139].

У сукупності це свідчить про те, що, незважаючи на формальне наближення до стандартів ЄС, угорська модель захисту викривачів і надалі потребує системного доопрацювання, зокрема, в частині гарантій для публічних розкриттів та забезпечення реальної ефективності захисних механізмів.

2.2.3. Правовий захист викривачів у Франції

Формування системи правового захисту викривачів у Франції має поетапний характер і відображає поступовий перехід від фрагментарного до більш цілісного нормативного регулювання.

Перший етап розвитку охоплює період з 1980-х до початку 2000-х років і характеризується секторальністю та розпорошеністю правового регулювання.

Другий етап пов'язаний з ухваленням Закону № 2016-1691 від 9 грудня 2016 року про прозорість, боротьбу з корупцією та модернізацію економічного життя, відомого як Закон *Sapin II* [140, с. 2].

Цей закон [141] традиційно презентувався як «закон про прозорість, боротьбу з корупцією та модернізацію економічного життя», проте фактично він був спрямований на досить широке коло повідомлень про порушення законодавства. Відповідно до його статті 6 викривачем визнавалася особа, яка повідомляє або розкриває факти злочину, правопорушення або серйозної та очевидної загрози чи шкоди загальному інтересу, що охоплювало, зокрема, ризики для навколишнього середовища та громадського здоров'я.

Разом із тим Законом було запроваджено трирівневу модель повідомлення, яка передбачала послідовність дій викривача:

1. внутрішнє повідомлення роботодавцю або відповідальній особі;
2. звернення до компетентного державного органу;
3. публічне розкриття інформації.

Відповідно до статті 8, внутрішнє повідомлення є обов'язковою передумовою для отримання правового захисту, за винятком випадків серйозної та неминучої небезпеки або ризику знищення доказів. Такий підхід загалом відповідав превентивній логіці законодавця, спрямованій на усунення порушень усередині організацій без залучення публічної сфери. При цьому він покладав на викривача значний процесуальний тягар, оскільки вимагав правильної оцінки ситуації, дотримання суворої ієрархії каналів повідомлення та створював ризик втрати захисту у разі формального порушення процедури. У контексті екологічних правопорушень це було особливо проблематично, адже внутрішнє повідомлення могло призводити до затягування реагування або приховування інформації про загрози довкіллю.

Для свого часу такий підхід мав прогресивне значення, оскільки вперше на рівні загального закону було встановлено єдину процедуру повідомлення та базові гарантії захисту осіб, які повідомляють про порушення. Як зазначають науковці *S. Andreadakis*, лектор Юридичної школи Брунеля Університету Лондона, та *D. Kafteranis*, співзасновник і директор з досліджень Європейського інституту викривання порушень (*European Whistleblowing Institute*), фахівень з правового захисту викривачів у банківському та фінансовому секторі ЄС, саме

французький Закон *Sapin II* уперше надав нормативно оформлене визначення викривача та заклав основу для уніфікованого механізму його захисту незалежно від сектора правопорушення [142, с. 368].

Імплементация Директиви (ЄС) 2019/1937 у Франції була здійснена шляхом внесення змін до вже чинного законодавства, а не через ухвалення окремого кодифікованого акту. Ключову роль у цьому процесі відіграв Закон № 2022-401 від 21 березня 2022 року, відомий як «закон Васермана», «спрямований на покращення захисту викривачів», який суттєво переглянув національну модель захисту викривачів і привів її у відповідність до європейських стандартів [143].

Цей Закон не створює автономного правового режиму захисту викривачів, а має характер «закону-модифікатора». Його норми інтегрують положення Директиви (ЄС) 2019/1937 шляхом внесення змін до вже чинного законодавства, насамперед до вищевказаного Закону *Sapin II* (із урахуванням редакції 2022 року) [144].

Зокрема, у результаті внесених змін було істотно трансформовано матеріально-правові умови надання захисту викривачам.

По-перше, зникла вимога щодо «безкорисливого» характеру повідомлення: нова редакція статті 6 Закону *Sapin II*, змінена статтею 1 Закону Васермана, більше не пов'язує статус викривача з відсутністю будь-якого особистого інтересу.

По-друге, Закон Васермана значно розширив коло осіб, які підлягають захисту. Відповідно до змін, внесених статтею 2 до статті 6-1 Закону *Sapin II*, правовий захист поширюється не лише на самого викривача, але й на пов'язаних із ним осіб, зокрема членів сім'ї, колег, а також так званих фасилітаторів - фізичних або юридичних осіб приватного неприбуткового характеру, які надають допомогу викривачу у підготовці або поданні повідомлення.

По-третє, Закон Васермана радикально змінив підхід до використання каналів повідомлення про порушення. Викривачі більше не зобов'язані в

обов'язковому порядку використовувати внутрішні канали звітності перед зверненням до зовнішніх органів.

До внесення змін процедура повідомлення регулювалася статтею 8 Закону *Sapin II*, яка встановлювала так звану «каскадну модель звітування»: первинне звернення мало здійснюватися через внутрішні канали, і лише у разі відсутності належної реакції - через зовнішні канали, а публічне розкриття допускалося лише як крайній захід. Така ієрархія каналів була умовою надання правового захисту викривачу. Транспозиція Директиви (ЄС) 2019/1937 скасувала цю модель. У новій редакції Закону *Sapin II*, запровадженій Законом № 2022-401 від 2022 року, ієрархія між внутрішнім, зовнішнім повідомленням та публічним розкриттям більше не встановлюється. Відповідно, для отримання правового захисту викривачі можуть на власний розсуд обирати канал повідомлення без попереднього обов'язкового звернення до роботодавця.

Ця зміна має також важливі інституційні наслідки для суб'єктів господарювання, оскільки стимулює підприємства та організації до створення більш ефективних, безпечних внутрішніх систем повідомлення [142, с. 373].

Крім того, Закон *Sapin II* у редакції Закону № 2022-401 закріплює принцип імунітету викривачів від кримінальної відповідальності за правопорушення, вчинені з метою збирання доказів щодо порушень, що становлять суспільний інтерес, за умови, що доступ до відповідної інформації було отримано законним шляхом (стаття 7 Закону *Sapin II* у поєднанні зі статтею 6 Закону № 2022-401).

Окрему увагу законодавець приділив протидії SLAPP-позовам, які використовуються як інструмент тиску на викривачів. З цього приводу М. Медведєва, зазначає, що такі позови реалізуються у дифамаційній формі суб'єктами владних повноважень, їхніми представниками та великими суб'єктами господарювання в яких вони недобросовісно стверджують про поширення клевети та завдання репутаційної шкоди здійсненим викриттям. На думку науковиці, найчастіше об'єктом таких недобросовісних позовів стають правопорушення у сфері охорони навколишнього середовища, природокористування та захисту прав людини [49, с. 97-99].

Повертаючись до французького регулювання, згідно зі статтею 9 Закону № 2022-401, розмір штрафу за ініціювання SLAPP-проваджень проти викривачів було збільшено до 60 000 євро, що суттєво посилює превентивний ефект правового захисту.

Відповідно до статті 3 Закону № 2022-401, центральним зовнішнім компетентним органом у сфері захисту викривачів у Франції визначено *Défenseur des droits* («Захисник прав») - незалежну адміністративну інституцію, відповідальну за забезпечення дотримання свобод і прав громадян та уповноважену приймати зовнішні повідомлення про порушення, надавати допомогу викривачам у разі виникнення труднощів із реалізацією їхніх прав, здійснювати консультативну підтримку, а також інформувати про наявні правові механізми захисту. Хоча цей орган не є спеціалізованою галузевою інституцією з розслідування екологічних порушень, французьке законодавство прямо визначає його як центральний координуючий орган підтримки викривачів, незалежно від сфери повідомлюваних порушень.

Процедурні аспекти подання та розгляду повідомлень були деталізовані у Декреті № 2022-1284 від 3 жовтня 2022 року [145], який конкретизує порядок функціонування зовнішніх каналів звітності та встановлює перелік компетентних органів (як правило, зовнішніх), до яких викривачі можуть звертатися залежно від предмета повідомлення. Відповідно, модель зовнішнього повідомлення у Франції поєднує централізовану підтримку через *Défenseur des droits* із галузевою спеціалізацією уповноважених органів.

У 2024 році відбулися суттєві інституційні зміни у сфері екологічних та санітарних повідомлень. Національна комісія з етики та сповіщень у сфері громадського здоров'я та навколишнього середовища (*Commission nationale de la déontologie et des alertes en matière de santé publique et d'environnement, CNDASPE*) фактично втратила можливість приймати зовнішні повідомлення через власну онлайн-платформу, оскільки не була включена до переліку уповноважених органів, визначених у вищезазначеному декреті. Натомість для прийому повідомлень від екологічних викривачів було визначено інший орган -

Генеральну інспекцію навколишнього середовища та сталого розвитку (*Inspection générale de l'environnement et du développement durable, IGEDD*) [145].

У письмовому запиті французького депутата від екологічної та соціальної групи, яка є також співпрезидентом Інституту екологічного міста, *L. Belluco* до Міністерства екологічного переходу, зазначено, що сайт для подання сповіщень був односторонньо деактивований службою, що його підтримувала, а деякі сторінки, що інформували громадськість про діяльність комісії, її склад та правову основу, змінені адміністрацією. Депутатка підкреслює, що такі дії підривають незалежність Національної комісії з етики та сповіщень у сфері громадського здоров'я та навколишнього середовища та ставлять під сумнів виконання її завдань у сфері охорони здоров'я та навколишнього середовища [146].

Також голова вищезгаданої комісії наголосив, що виключення незалежної консультативної інституції з системи зовнішніх каналів повідомлення підриває принцип інституційної незалежності та становить посягання на свободу вираження поглядів і право на сповіщення у сфері здоров'я та довкілля [147].

Попри нинішню відсутність повноважень на проведення розслідувань, ця комісія традиційно відігравала важливу роль у сфері екологічної безпеки та громадського здоров'я, забезпечуючи науково обґрунтовану оцінку ризиків, етичний аналіз повідомлень і формування рекомендацій.

Спираючись на досвід діяльності комісії, *O. Leclerc*, директор Центру правової теорії та аналізу в Університеті Париж-Нантер (*Centre de Théorie et Analyse du Droit, Université Paris Nanterre*), визначає чотири ключові умови ефективного захисту викривачів у сфері екології та громадського здоров'я: поширення захисту на осіб, які повідомляють інформацію поза межами професійної діяльності; захист юридичних осіб як викривачів; належне ресурсне забезпечення органів, що приймають зовнішні повідомлення; систематичне збирання та аналіз «слабких сигналів» для виявлення ризиків у середньо- та довгостроковій перспективі [148, с. 14].

2.3. Стандарти країн НАТО з екологічного викривання

Екологічні загрози в системі міжнародної безпеки дедалі частіше розглядаються не як ізольоване явище, а як складова ширшого комплексу загроз міжнародній безпеці. У цьому контексті НАТО приділяє значну увагу екологічній безпеці як невід'ємному елементу сучасної оборонної політики. Вперше екологічні проблеми були інституційно визнані у 1969 році зі створенням Комітету з викликів сучасного суспільства (*Committee on the Challenges of Modern Society, CCMS*), діяльність якого була спрямована на координацію досліджень у сфері забруднення довкілля, охорони здоров'я, утилізації небезпечних відходів та інших екологічно чутливих напрямів. Починаючи з 2000-х років, екологічна тематика отримала подальший розвиток у стратегічних документах Альянсу, зокрема через розроблення стандартів і рекомендацій, що враховують екологічні та ресурсні обмеження під час планування і проведення військових операцій.

Важливим етапом інституціоналізації цього підходу стало включення питання зміни клімату до Стратегічної концепції НАТО 2010 року [149], в якій підкреслюється, що ключові екологічні та ресурсні виклики (ризики для здоров'я населення, зміна клімату, нестача водних ресурсів і зростання енергетичних потреб) формуватимуть майбутнє безпекове середовище та матимуть істотний вплив на діяльність Альянсу (п. 15).

Такий підхід є цілком обґрунтованим, оскільки екологічні проблеми дедалі частіше виступають чинником, що впливає на стабільність держав і регіонів, провокує гуманітарні кризи. Зміна клімату, деградація природних ресурсів, дефіцит води та енергетичних ресурсів мають прямий вплив на військову діяльність, стратегічне планування та обороноздатність держав як членів Північноатлантичного альянсу.

Подальший розвиток цього підходу знайшов відображення у прийнятті в 2014 році ініціативи *Green Defence* («Зелена оборона») [150], що окреслює

реалізацію кліматичних пріоритетів у трьох основних завданнях Альянсу - колективній обороні, кризовому управлінні та співпраці.

Екологічний та кліматичний виміри безпеки були додатково закріплені у Стратегічній концепції НАТО 2022 року, яка підтвердила розуміння кліматичних та екологічних змін як факторів, що безпосередньо впливають на безпекове середовище та діяльність Альянсу [151].

Зазначена політика дозволяє дійти висновку, що екологічний чинник розглядається НАТО не лише як фоновий ризик, а як елемент безпосереднього негативного впливу на міжнародну безпеку та важливий параметр оборонного планування і забезпечення обороноздатності держав-членів Альянсу. До відповідних загроз належать як природогенні процеси глобального характеру, так і техногенні та антропогенні ризики, спричинені діяльністю людини, включно з неналежним управлінням природними ресурсами, корупційними практиками та системними порушеннями екологічних стандартів. Це свідчить про комплексний підхід НАТО до розуміння сучасних безпекових викликів.

Паралельно з реалізацією екологічних ініціатив, спрямованих на зменшення власного екологічного сліду та адаптацію до кліматичних змін, НАТО приділяє увагу і безпековим наслідкам екологічних ризиків. З огляду на військово-політичну природу Альянсу, такий підхід має також прагматичний вимір і пов'язаний з усвідомленням того, що екологічні загрози та екологічна злочинність можуть безпосередньо впливати на стабільність операційного середовища. Зокрема, екологічні злочини тісно пов'язані з такими явищами, як тероризм та організована злочинність, які використовують незаконну експлуатацію природних ресурсів як джерело фінансування та інструмент дестабілізації регіонів, що прямо визнається у спеціалізованих аналітичних дослідженнях у сфері безпеки [152, с. 68].

За таких умов протидія екологічним загрозам розглядається НАТО не лише як питання охорони довкілля, а й як складова забезпечення міжнародної та регіональної безпеки. Відповідно, підхід Альянсу має подвійний вимір: з одного боку - це діяльність на міжнародній арені, включно з операціями, партнерствами

та стратегічним плануванням, а з іншого - внутрішній вимір, що передбачає формування належного інституційного та операційного середовища у державах-членах Альянсу. Саме ефективність національних систем управління, контролю та підзвітності значною мірою визначає здатність своєчасно виявляти екологічні ризики, запобігати їх ескалації та мінімізувати безпекові наслідки.

У цьому контексті особливого значення набуває ініціатива *Building Integrity*, схваленої главами держав та урядів НАТО на Варшавському саміті у 2016 році з «з метою підтвердження того, що прозорі та підзвітні інституції під демократичним контролем є основоположними для стабільності в євроатлантичному регіоні та критично важливими для міжнародному співробітництві у сфері безпеки» [153].

Практична цінність даної програми полягає в тому, що незважаючи на відсутність юридичної сили, вона має вплив на формування державних політик країн-членів НАТО та майбутніх потенційних учасників Альянсу, оскільки в рамках цієї програми надається індивідуальні консультації країнам.

Програма *Building Integrity* виходить з того, що ефективне управління та належна інституційна культура є ключовими умовами безпеки, а корупція - чинником, який підриває не лише обороноздатність, але й дотримання екологічних стандартів під час планування та реалізації операцій. При цьому корупція розглядається як багаторівневе явище, що проявляється на державному, військовому, суспільному та індивідуальному рівнях і безпосередньо пов'язане з нестабільністю та небезпекою. Враховуються також і екологічно зумовлені корупційні ризики, насамперед ті, що виникають у сфері управління природними ресурсами: нераціональне використання природних ресурсів; непрозорість адміністрування природних ресурсів і доходів від їх використання; незаконний транскордонний обіг природних ресурсів [154, с. 21, 43, 44].

Відповідно, екологічна корупція розглядається не як ізольоване правопорушення, а як фактор, що підриває верховенство права, сприяє фінансуванню злочинних і екстремістських структур та безпосередньо впливає на безпекове середовище.

У рамках цієї програми особливе значення надається механізмам контролю і звітності, де викривачі виступають ключовим елементом. Це чітко простежується у посібнику «Інструментарій для розвитку доброчесності» (*Building Integrity Toolkit*) [155], що використовується Альянсом та державами-членами, який визначає необхідність функціонування системи захисту викривачів як один із ключових інструментів забезпечення підзвітності та прозорості в оборонному і безпековому секторах. Посібник структурований у вигляді низки пронумерованих тематичних інструментів (*Tools*), кожен з яких присвячений конкретному елементу інституційної доброчесності та містить рекомендації щодо політик, процедур і механізмів їх реалізації на національному рівні.

Зокрема, інструмент № 23 (*Establishing oversight mechanisms*) прямо наголошує, що ефективне функціонування як внутрішніх, так і зовнішніх механізмів нагляду є неможливим без створення умов для безпечного інформування про порушення та надання належного юридичного захисту особам, які добросовісно повідомляють про зловживання [155, с. 29]. У цьому контексті викривачі розглядаються як джерело незалежної інформації, що доповнює формальні механізми контролю та зменшує ризик інституційної замкненості й корпоративної «солідарності», характерної для безпекового сектору.

Важлива роль у забезпеченні ефективності таких механізмів відводиться громадянському суспільству, що відображено положенням № 46 (*Cooperation with civil society: whistleblowing and monitoring*) [155, с. 39]. У цьому інструменті, з посиланням на дослідження вищезгаданої *Transparency International*, показано, що залучення громадських організацій до моніторингу діяльності державних і безпекових інституцій, зокрема, у сфері реалізації інфраструктурних і безпекових проєктів, сприяє більш ефективному використанню ресурсів, підвищенню рівня підзвітності органів влади та зміцненню довіри між державними інституціями і місцевими громадами. Практичний приклад діяльності організації *Integrity Watch Afghanistan* демонструє, що поєднання

громадського контролю, механізмів викривання та прозорих контрактних процедур може мати безпосередній позитивний вплив на досягнення цілей безпеки та стабілізації.

Економічний і фінансовий вимір викривання розкривається положенням № 35, де підкреслюється необхідність запровадження стандартів запобігання відмиванню доходів, одержаних унаслідок корупції, а також наголошується, що працівники фінансових установ, які діють як викривачі, повинні користуватися спеціальним правовим захистом [155, с. 56]. Це особливо важливо з огляду на зв'язок корупції, незаконного використання природних ресурсів і фінансування злочинних або екстремістських структур.

Окрему увагу механізмам захисту викривачів приділено у положенні № 37 (*Whistleblower protection*), яке безпосередньо присвячене правовим гарантіям для осіб, що добросовісно повідомляють про корупцію, зловживання або інші незаконні практики [155, с. 57]. Документ виходить із принципу, що інституції повинні реагувати насамперед на зміст повідомлення, а не переслідувати викривача, навіть у випадках, коли розкриття інформації пов'язане з порушенням режиму конфіденційності або коли повідомлена інформація не підтверджується, за умови наявності добросовісності з боку особи викривача яка здійснила розкриття.

Запровадження таких підходів у межах програми *Building Integrity* має важливе значення не лише для антикорупційної політики у вузькому розумінні, але й для функціонування екологічного сектору безпеки.

Таким чином, програма *Building Integrity* чітко демонструє, що в підході НАТО викривачі розглядаються як інструмент не лише боротьби з корупцією, а й підвищення якості державного управління, ефективності оборонних інституцій та дотримання екологічних і ресурсних стандартів у секторі безпеки й оборони.

У межах цієї програми Україна проходила процедури самооцінки у 2007, 2010, 2013 та 2019 роках, що є найбільшою кількістю серед країн-учасниць програми, а також стала єдиною державою, яка ініціювала та почала застосовувати секторальний підхід, що охоплює не лише Міністерство оборони

України та Збройні Сили України, а й усі органи сектору безпеки та оборони [156]. За результатами самооцінки 2019 року експерти НАТО рекомендували посилити захист джерел інформації, оптимізувати функціонування каналів повідомлення шляхом їх координації та підвищення ефективності аналізу отриманих повідомлень, забезпечити належний рівень професійної підготовки фахівців, які працюють із викривачами, а також удосконалити нормативне регулювання процедур прийняття, розгляду та опрацювання повідомлень відповідно до європейських стандартів і кращих практик [157, с. 10].

На нашу думку, рекомендація експертів НАТО щодо європейських стандартів є цілком обґрунтованою, з огляду на появу у 2019 році Директиви (ЄС) 2019/1937, імплементація якої є необхідною складовою євроінтеграційного курсу України та передумовою її майбутнього членства в ЄС.

Узагальнення положень стратегічних і програмних документів НАТО дозволяє виокремити ключові стандарти екологічного викривання, характерні для держав-членів Альянсу, серед яких: визнання екологічних порушень і корупції у сфері управління природними ресурсами як безпекових ризиків; інтеграція механізмів інформування у системи внутрішнього й зовнішнього нагляду в секторі безпеки й оборони; забезпечення правового захисту викривачів як умови ефективності антикорупційної та екологічної політики; залучення громадянського суспільства до моніторингу та контролю; орієнтація на прозорість, підзвітність і доброчесне управління як інституційну основу запобігання екологічним загрозам.

Водночас слід ураховувати, що, попри відсутність єдиної кодифікованої політики НАТО щодо захисту викривачів, відповідні підходи реалізуються в межах правових рамок мандатів конкретних місій [154, с. 32]. Це означає, що правовий захист викривачів і порядок обробки повідомлень визначаються національним законодавством держав-учасниць та умовами конкретного мандата.

Саме така децентралізована модель зумовлює необхідність аналізу національних правових систем держав-членів НАТО, оскільки фактичний рівень

захисту викривачів, зокрема у сфері екологічної безпеки, формується передусім на національному рівні. Тому у наступних підпунктах наукової роботи буде здійснено детальний аналіз підходів окремих країн НАТО до правового регулювання викривання, з метою виявлення спільних стандартів, відмінностей та практик, що можуть бути релевантними для подальшого розвитку української моделі захисту викривачів.

2.3.1. Правовий механізм захисту викривачів у Великій Британії

Велика Британія є однією з перших у Європі країн, яка запровадила систему правового захисту викривачів, ухваливши у 1998 році рамковий Закон про розкриття інформації в суспільних інтересах (*Public Interest Disclosure Act, PIDA*) [158]. Його прийняття було зумовлене низкою резонансних інцидентів 1980-1990-х років, аналіз яких засвідчив, що значній частині шкоди можна було запобігти за умови своєчасного розкриття інформації про порушення регуляторних вимог як усередині організацій, так і перед зовнішніми органами [159, с. 6].

Подібну оцінку поділяють і європейські інституції. У Резолюції ПАРЄ № 1729 (2010) зазначено, що «серія катастроф, яких можна було уникнути, спонукала Велику Британію прийняти перспективне законодавство для захисту викривачів, які діють в суспільних інтересах» [85]. Відповідно, на момент ухвалення цієї резолюції та до прийняття Директиви (ЄС) 2019/1937 британська модель захисту викривачів розглядалася як одна з найбільш розвинених і прогресивних у європейському правовому просторі.

Наприкінці 2020 року, внаслідок реалізації процесу *Brexit*, Велика Британія припинила членство в ЄС, а тому не була зобов'язана імплементувати Директиву (ЄС) 2019/1937, оскільки строк її транспонування (17 грудня 2021 року) настав уже після завершення перехідного періоду. Водночас положення цієї Директиви зберігають свою практичну релевантність для британських компаній, які здійснюють господарську діяльність на території ЄС або мають транскордонні

операції. Крім того, між ЄС і Великою Британією з 1 січня 2021 року застосовується Угода про торгівлю та співробітництво (*Trade and Cooperation Agreement*) [160]. І хоча така угода не містить прямих зобов'язань щодо імплементації Директиви (ЄС) 2019/1337, вона закріплює принцип *non-regression* («не-регресії») у сфері трудових і соціальних стандартів, що є наразі єтико-правовою концепцією, особливо в екологічному праві та праві прав людини, яка забороняє державам та урядам послаблення чи скасування існуючих стандартів, захистів чи прав після їх встановлення.

Так, відповідно до частини другої статті 387 Угоди про торгівлю та співробітництво, сторони зобов'язуються не послаблювати рівень захисту трудових і соціальних прав, який існував на момент завершення перехідного періоду, у спосіб, що може вплинути на торгівлю або інвестиції між сторонами. До таких стандартів належать, зокрема, охорона праці, справедливі умови праці та ефективне застосування трудового законодавства, у межах якого у Велика Британія функціонує режим захисту викривачів за PIDA.

Як зазначає *B. Moore*, «незважаючи на те, що цей зв'язок є відносно тонким, він, тим не менше, являє собою щось більше, ніж просте підтвердження важливості охорони праці після економічного та політичного роз'єднання сторін» [161, с. 7].

З огляду на те, що британська модель захисту викривачів сформувалася значно раніше за ухвалення спеціальних актів ЄС і протягом тривалого часу розглядалася як одна з найбільш розвинених у Європі, доцільним є порівняльний аналіз положень PIDA та Директиви (ЄС) 2019/1337. Це особливо актуально з урахуванням того, що Велика Британія є членом Ради Європи, а ПАРЄ прямо заохочувала держави, які не є членами ЄС, переглядати або розробляти законодавство про захист викривачів з урахуванням положень цієї Директиви (п. 11 Резолюції 2300 (2019)) [91]. Такий підхід дозволяє виявити спільні концептуальні засади захисту викривачів, окреслити ключові відмінності у сфері суб'єктного складу, каналів повідомлення та процесуальних гарантій, в також

оцінити наскільки положення Директиви відображають або розвивають раніше сформовані національні стандарти, зокрема британську модель.

Подібно до Директиви 2019/1937, PIDA ґрунтується на трирівневій системі каналів викривання: спочатку особа може звернутися до роботодавця (внутрішній канал), далі - до визначених законом наглядових органів чи уповноважених осіб (*prescribed persons*), а за наявності особливих обставин - скористатися іншими каналами розкриття інформації. Варто зазначити, що звернення до ЗМІ не фігурує у положеннях цього закону як окремий, чітко визначений канал. Проте його допустимість визнається за умови дотримання вищезазначених критеріїв, зокрема, добросовісності повідомлення, обґрунтованої віри у правдивість розкритої інформації, відсутності особистої вигоди, а також розумності та пропорційності способу розкриття [162]. Такий спосіб розкриття інформації охоплюється категорією «*wider disclosures*» (ширших розкриттів), передбаченою статтею 43G (*Disclosure in other cases*). Цей підхід контрастує з Директивою (ЄС) 2019/1937, яка вперше нормативно виокремила публічне розкриття як окремий канал із власними умовами допустимості.

Однак, обґрунтовано вважати, що саме британська модель з її трирівневою системою каналів розкриття інформації, закріплена у цьому законі, може розглядатися як один із концептуальних праобразів тієї триканальної архітектури, яка згодом була інституціоналізована на рівні права ЄС у Директиві (ЄС) 2019/1937.

Вимога щодо наявності суспільного інтересу як умови надання правового захисту викривачам була запроваджена в PIDA у 2013 році шляхом внесення змін в межах Закону про реформу підприємництва та регулювання (*Enterprise and Regulatory Reform Act 2013*). Зазначені зміни були спрямовані на уточнення сфери застосування законодавства про викривання та запобігання його використанню поза межами захисту публічного інтересу [163].

Слід зазначити, що у судовій практиці до внесення змін 2013 року виникали істотні проблеми із застосуванням режиму захисту викривачів,

зумовлені відсутністю вимоги щодо наявності суспільного інтересу. Зокрема, механізм, передбачений у PIDA, нерідко використовувався для вирішення індивідуальних трудових спорів, які не мали ширшого суспільного виміру.

У контексті персональної сфери застосування простежується суттєва відмінність між британською моделлю та підходом, закріпленим у Директиві (ЄС) 2019/1937. Відповідно до статті 4 Директиви, а також пунктів 37-41 і 55 преамбули, її дія поширюється на значно ширше коло осіб, ніж передбачено правом Великої Британії. Зокрема, захист надається не лише працівникам, а й самозайнятим особам, акціонерам, членам органів управління (включаючи невиконавчих директорів), а також так званим «фасилітаторам» - особам, пов'язаним із викривачем у робочому контексті (колегам, родичам), і юридичним особам, пов'язаним із викривачем. У результаті з-під дії британського законодавства виключаються окремі категорії осіб, зокрема самозайняті особи, довірені особи та волонтери. Це свідчить про істотно звужену персональну сферу застосування британської моделі порівняно з підходом, запропонованим Директивою 2019/1937.

Ще однією принциповою відмінністю є процесуальний вимір захисту викривачів. У британській моделі відсутні законодавчо визначені часові рамки для реагування на повідомлення викривачів. Натомість Директива (ЄС) 2019/1937 встановлює чіткі мінімальні процесуальні гарантії: підтвердження отримання повідомлення має бути надане протягом семи днів (ст. 9(1)(b)), а зворотний зв'язок - у розумні строки, що не перевищують трьох місяців з моменту підтвердження або з моменту, коли воно мало бути надане (ст. 9(1)(f), пункт 58 преамбули).

Крім того, британське законодавство не передбачає загального обов'язку створення формалізованих внутрішніх каналів інформування. Натомість Директива (ЄС) 2019/1937 запроваджує імперативний обов'язок створення внутрішніх каналів звітності для всіх юридичних осіб приватного сектору з чисельністю працівників 50 і більше осіб, а також для суб'єктів, що діють у регульованих сферах, незалежно від кількості працівників. Загалом у праві

Великої Британії відсутній еквівалентний універсальний обов'язок, як і загальна вимога щодо запровадження внутрішніх політик інформування про порушення.

Також британське законодавство не містить обов'язку щодо системного обліку повідомлень викривачів. PIDA не встановлює вимог до фіксації отриманих повідомлень, збереження відповідних записів або надання викривачу можливості перевіряти, виправляти чи підтверджувати зміст зафіксованої інформації. Водночас Директива (ЄС) 2019/1937 прямо зобов'язує держави-члени забезпечити ведення належного обліку повідомлень (ст. 18), передбачаючи при цьому право викривача перевіряти, виправляти та підтверджувати відповідний запис, у тому числі шляхом його підписання (ст. 18(4)).

У сукупності зазначені відмінності свідчать про те, що британська модель захисту викривачів історично сформувалася як механізм переважно судового індивідуального захисту від репресій, тоді як Директива (ЄС) 2019/1937 запроваджує комплексну, процедурно врегульовану систему захисту викривачів, орієнтовану на превентивне виявлення порушень і забезпечення належного адміністративного реагування.

Як зазначає *F.Adeyemo*, викладач юридичного факультету Університету Редінга, сферою наукових інтересів якого є захист викривачів, Закон 1998 року залишає значний простір для тлумачення окремих ключових положень, що в окремих випадках створює труднощі як для судів, так і для самих працівників-викривачів, у питаннях визначення меж захищеного розкриття та допустимих способів повідомлення зокрема [164, с. 10]. Ця обставина зумовлює фрагментарність правозастосовної практики та підвищує рівень правової невизначеності для осіб, які розглядають можливість повідомлення про порушення.

Найбільш виразно зазначений недолік проявляється у практиці застосування положень про конфіденційність та так званих «*gagging clauses*», що являють собою положення про заборону, які використовують в трудових або мирових угодах з наміром «заглушити» працівників від обговорення питань на

робочому місці. Як зазначається в аналітичних матеріалах Палати громад Великої Британії, такі положення зазвичай включаються до трудових договорів або угод про врегулювання спорів і мають на меті заборонити працівникам розкривати інформацію про свої поточні або колишні робочі місця навіть після припинення трудових відносин [165].

Як підкреслюється в дослідженнях, подібна практика може мати суттєвий стримуючий ефект (*chilling effect*), фактично обмежуючи можливість подальшого поширення інформації, що має суспільну значущість [166].

Внаслідок цього роботодавці зберігають можливість використовувати конфіденційні положення як інструмент стримування *de facto* подальших розкриттів інформації, що формально не суперечить положенням Закону 1998 року, однак може призводити до нівелювання публічної функції «захищеного розкриття». Зазначений ризик наочно проявився у скандалі, пов'язаному з використанням вищезгаданих «*gagging clauses*» у Національній службі охорони здоров'я Англії (*National Health Service in England, NHS*), широко висвітленому Британською телерадіомовною корпорацією BBC у 2013 році. Було встановлено, що в межах угод із працівниками, які заявляли про проблеми безпеки пацієнтів, неналежний рівень медичної допомоги або управлінські зловживання, регулярно включалися положення про конфіденційність [167].

Критика практики зловживання так званими «*non-disclosure agreements*» (*NDA*s, угод про нерозголошення) набула офіційного політичного визнання у Великій Британії. Так, міністр у справах бізнесу *K.Tolhurst* наголосила, що «цілковито неприйнятним є використання таких угод для примушення жертв до мовчання», зазначивши при цьому наявність дедалі більшої кількості доказів системного зловживання такими угодами з боку роботодавців [168].

Аналогічну позицію висловила Прем'єр-міністр Тереза Мей (*Theresa May*), підкресливши, що попри появу «сміливих осіб, які наважилися порушити мовчання», значна кількість працівників і надалі стикається з неетичним використанням угод про нерозголошення як інструменту стримування повідомлення неправомірної поведінки з боку роботодавців [169].

Міжнародні НУО, які працюють у сфері захисту викривачів і свободи вираження, також наголошують на необхідності виключення положень «*gagging clauses*» із мирових угод, оскільки такі конфіденційні положення нерідко використовуються для стримування осіб від повідомлення про порушення, включно з тими, що мають суспільний інтерес. Зокрема, організація *Protect* звертає увагу, що хоча конфіденційні положення не можуть перешкоджати захищеному розкриттю, законодавство є нечітким і потребує реформ для повного усунення можливості використання «*gagging clauses*» у цьому контексті [170].

У квітні 2021 року з метою реформування Закону 1998 року та вдосконалення режиму інформування у Великій Британії, *Protect* запустила кампанію «Давайте виправимо закон про викривачів». Ключові моменти їх кампанії стосувалися:

- розширення кола осіб, захищених законом;
- встановлення чітких стандартів для роботодавців, включно з вимогою створення внутрішніх каналів і надання викривачам зворотного зв'язку;
- забезпечення ефективного доступу до правосуддя у випадках репресій або дискримінації [171].

У сфері екологічної безпеки у Великій Британії існує велика кількість регуляторів, які контролюють дотримання стандартів охорони навколишнього середовища. Викривачі стикаються не лише з ризиком застосування вищезгаданих «*gagging clauses*», а й із необхідністю комунікації з численними органами влади та регуляторами, що ускладнює процедури повідомлення про порушення.

Так, Агентство з охорони навколишнього середовища (*Environment Agency, EA*) здійснює регулювання діяльності організацій та фізичних осіб в Англії в межах їхнього впливу на довкілля, тоді як у Шотландії відповідні повноваження має Шотландське агентство з охорони навколишнього середовища (*Scottish Environment Protection Agency, SEPA*). Окремі регулятори мають міжрегіональну компетенцію, зокрема Управління з охорони

навколишнього середовища (*Office for Environmental Protection, OEP*), який поширює свою діяльність на Англію та Північну Ірландію, але не охоплює інші королівства. Існують також регулятори зі спеціалізованими повноваженнями, наприклад Управління з питань конкуренції та ринків (*Competition and Markets Authority, CMA*), що відповідає за питання порушень вищезгаданих стандартів *ESG (Environmental, Social, Governance)*, «greenwashing», на території Англії, Уельсу, Шотландії та Північної Ірландії.

Через таку складну та фрагментовану систему викривачам є складно визначити, який регулятор є відповідним для їхнього повідомлення. З одного боку, комплексність, а з іншого, розрізненість системи екологічного регулювання ускладнює для викривачів визначення належного регулятора, поміж тим, у випадках, коли одне порушення підпадає під компетенцію кількох органів, а частина органів, що виконують екологічні функції, не має статусу «*prescribed persons*» відповідно до Закону 1998 року [172, с. 37].

Як зазначають *A. Savage* та *R. Hyde*, дослідники Ноттінгемського університету, попри те, що шкода навколишньому середовищу визнається «кваліфікаційним розкриттям, гідним правового захисту за *PIDA*» (тобто Законом 1998 року), низка органів, які мають реальні повноваження у сфері охорони навколишнього середовища, зокрема, *Natural England* та *Natural Resources Wales*, не включені до переліку «*prescribed persons*», які уповноважені на отримання і обробку інформації від викривачів. Внаслідок цього викривачі, які звертаються до таких «непризначених» регуляторів, змушені відповідати суворішим доказовим критеріям у судових процедурах порівняно з особами, що здійснюють розкриття перед «*prescribed regulators*», що ставить їх у стратегічно слабшу процесуальну позицію та стримує участь у регуляторній мережі [159, с. 13].

Під зазначеними суворішими критеріями маються на увазі вимоги, встановлені розділом 43G (*Disclosure in other cases*) Закону 1998 року, який регулює так звані «ширші розкриття». Зокрема, викривач повинен довести не лише добросовісність повідомлення та обґрунтовану віру у правдивість

розкритої інформації, а й відсутність особистої вигоди, а також загальну «розумність» способу розкриття з урахуванням усіх обставин справи, включно з серйозністю порушення та можливим порушенням обов'язку конфіденційності. Саме ці додаткові вимоги істотно підвищують процесуальний тягар доказування для викривачів, які звертаються поза межами режиму «*prescribed persons*».

З цієї причини доцільно заздалегідь отримати юридичну консультацію та ретельно оцінити, які результати можна реально досягти шляхом розкриття інформації через конкретну організацію. Наприклад, НУО може допомогти у перевірці інформації, привернути суспільну увагу та створити тиск на інші органи для вжиття дій, проте самостійно вона не здатна безпосередньо вирішити проблему. Вибір організації для звернення значною мірою залежить від характеру порушень, до кого викривач уже звертався та в якій сфері здійснюється діяльність [172, с. 39].

Отже, у межах режиму «ширших розкриттів» Закон 1998 року не проводить чіткого розмежування між зверненням до регуляторного органу, який не має статусу «*prescribed person*», та зверненням до ЗМІ або інших організацій, таких як НУО з відповідною експертизою. До можливих альтернативних каналів розкриття належать: регулятори, які не мають статусу «*prescribed*», організації, що здійснюють контроль над діяльністю суб'єкта; спеціалізовані екологічні НУО; поліція; акціонери; профспілки; або інші відповідні органи.

2.3.2. Особливості регулювання інституту викривання в США

США обґрунтовано вважаються першопрохідцем у формуванні правових механізмів захисту викривачів та створенні однієї з найбільш розгалужених та функціонально диференційованих систем у світі. У Резолюції ПАРЄ № 1729 (2010) [85] наголошується, що подібно до Великої Британії, «аналогічне законодавство у США діє протягом багатьох років і демонструє загалом задовільні результати у глобальному вимірі», що дозволяє розглядати американську модель як одну з найбільш впливових у світі.

Разом з тим між американською та європейською моделями існують суттєві відмінності. Якщо європейський підхід ґрунтується на уніфікованому комплексному акті, то система захисту викривачів у США формувалася еволюційно та фрагментарно шляхом поєднання численних галузевих законів і загальних федеральних законів. Такий підхід зумовив високий рівень розгалуженості правового регулювання залежно від характеру правопорушення та відповідного сектору суспільних відносин.

Наукова література звертає увагу на значну диференціацію федерального законодавства щодо викривачів. Зокрема, *J. Hesch* - професор права і провідний національний експерт з питань федерального Закону про неправдиві заяви та шахрайства проти уряду (так званий *False Claims Act*), зміст якого буде розкрито далі в нашому дослідженні, пропонує класифікувати ці закони за сутністю та специфікою правопорушень на шість основних категорій:

- 1) повідомлення про шахрайство проти уряду;
- 2) повідомлення федеральними службовцями про порушення закону, марнотратство або зловживання владою;
- 3) повідомлення про дискримінацію;
- 4) повідомлення про порушення екологічного законодавства;
- 5) повідомлення про загрози життю та здоров'ю населення;
- 6) повідомлення про порушення законодавства у сфері ринку цінних паперів.

На думку автора, такий «мозаїчний» характер системи утворює складний, але одночасно функціонально насичений механізм захисту викривачів, здатний адаптуватися до різних сфер публічних інтересів [173, с. 55].

Аналогічний підхід відображений і в матеріалах Дослідницької служби Конгресу США, яка систематизувала відповідні закони та наголосила на ключовій ролі галузевих законів у забезпеченні захисту викривачів у різних секторах [174].

До сфери екологічної безпеки в системі федерального законодавства США належать спеціальні екологічні закони, які містять власні положення про захист викривачів, зокрема:

- 1) *Clean Air Act (CAA)* 1970 року [175] - Закон про чисте повітря, який захищає працівників, що повідомляють про порушення стандартів якості повітря або вимог щодо викидів;
- 2) *Clean Water Act (CWA)* 1972 року [176] - Закон про чисту воду, що охоплює повідомлення про незаконні скиди забруднювальних речовин у водні об'єкти;
- 3) *Safe Drinking Water Act (SDWA)* 1974 року [177] - Закон про безпечну питну воду, спрямований на захист осіб, які розкривають порушення стандартів якості питної води;
- 4) *Resource Conservation and Recovery Act (RCRA)* 1976 року [178] (також відомий як *Solid Waste Disposal Act*) - Закон, що регулює поводження з небезпечними та твердими відходами, включно з повідомленнями про їх незаконне зберігання або утилізацію;
- 5) *Toxic Substances Control Act (TSCA)* 1976 року [179] - Закон про контроль токсичних речовин, що забезпечує захист викривачів, які інформують про незаконне виробництво, використання або розповсюдження небезпечних хімічних речовин;
- 6) *Comprehensive Environmental Response, Compensation, and Liability Act (CERCLA)* 1980 року [180] - Закон, що охоплює повідомлення про забруднення довкілля небезпечними речовинами та дії щодо ліквідації екологічної шкоди.

Кожен із зазначених законів забезпечує захист викривачів у межах відповідної сфери екологічної безпеки та спрямований на запобігання шкоді довкіллю і здоров'ю населення. Їх спільною рисою є закріплення антидискримінаційних гарантій захисту для працівників (викривачів), які повідомляють про порушення екологічних вимог, співпрацюють із наглядовими органами або беруть участь у провадженнях щодо забезпечення дотримання екологічного законодавства.

Єдиною уніфікованою процедурною рамкою розгляду скарг про репресії щодо викривачів у сфері екологічної безпеки в США є звід федеральних

підзаконних нормативних актів США, яким встановлені процедури подання, розслідування, адміністративного та судового розгляду, а також оскарження скарг проти працівників стосовно дискримінації (репресії) щодо них за повідомлення про порушення екологічного законодавства відповідно до положень шести федеральних екологічних законів (*Part 24 - Procedures for the Handling of Retaliation Complaints Under the Employee Protection Provisions of Six Environmental Statutes and Section 211 of the Energy Reorganization Act of 1974, as Amended, 29 CFR Part 24*) [181]. Відповідно до положень про зобов'язання та заборонені дії, що закріплені у § 24.102 (*Obligations and prohibited acts*) роботодавцям забороняється вчиняти будь-які форми репресій щодо осіб, які здійснювали захищену діяльність (*protected activity*) у зазначених екологічних законах. До таких репресій належать: звільнення, пониження на посаді, дисциплінарні санкції, дискримінація, погрози, переслідування або інші несприятливі дії, пов'язані з трудовими відносинами.

Захищена діяльність охоплює не лише безпосереднє повідомлення про порушення екологічного законодавства, але й участь у перевірках, надання свідчень, співпрацю з регуляторними органами або інші дії, спрямовані на забезпечення дотримання екологічних вимог.

Процедура подання скарги про репресії врегульована § 24.103 Подання скарги про помсту (*Filing of retaliation complaint*). Загальний строк подання скарги становить 30 днів з моменту, коли працівник дізнався або повинен був дізнатися про репресивну дію. Ключовим є те, що відлік строку починається не лише з моменту ухвалення роботодавцем відповідного рішення, але й з моменту, коли це рішення було доведене до відома працівника.

У науковій доктрині неодноразово підкреслюється надмірна суворість такого строку давності. Зокрема, R. Condit американський адвокат, який займається справами про дискримінацію, звертає увагу на те, що хоча нормативне регулювання формально допускає можливість його продовження за наявності виняткових обставин, на практиці такі винятки застосовуються вкрай рідко [182, с. 40].

Відповідно, можна зазначити, що строк подання скарги виступає одним із найбільш процесуально обмежувальних елементів американської моделі захисту екологічних викривачів, істотно підвищуючи ризик втрати права на розгляд скарги навіть за наявності обґрунтованих підстав.

У той же час підхід ЄС до регулювання процедур викривання є концептуально іншим, оскільки Директива (ЄС) 2019/1937 не обмежується встановленням строків захисту викривача, а формує чітку інституційно організовану систему каналів повідомлення, орієнтовану на забезпечення безпечного викривання. Зокрема, вона зобов'язує юридичних осіб приватного та публічного секторів створювати внутрішні канали повідомлення та визначає вимоги до їх функціонування, конфіденційності, незалежності й відповідальних осіб.

На відміну від цього, федеральне екологічне законодавство США не містить загального обов'язку для підприємств створювати внутрішні канали повідомлення про правопорушення. Ані положення шести вищезазначених екологічних законів (*CAA, CWA, RCRA, TSCA, SDWA, CERCLA*), ані федеральний звіт 29 *CFR Part 24* не регламентують інституційну організацію каналів повідомлення на рівні підприємства.

Крім того, між зазначеними екологічними законами існують відмінності у визначенні персональної сфери захисту викривачів. Якщо базовою категорією захищених осіб у більшості законів є працівник (*employee*), то окремі закони, як-от вищезгадані *CERCLA, CWA* та *RCRA*, прямо розширюють коло захищених суб'єктів. Такий підхід охоплює, в тому числі, профспілкових діячів або інших осіб, які діють від імені працівника чи групи працівників у питаннях, що підпадають під сферу дії відповідного екологічного законодавства, а також підтверджується офіційними роз'ясненнями Міністерства праці США та Агентства з охорони навколишнього середовища США [183, с. 3].

Усі основні екологічні закони США поширюють свою дію на роботодавців приватного сектору, що забезпечує універсальність захисту викривачів у цій сфері незалежно від форми власності підприємства. Водночас доктрина

суверенного імунітету істотно впливає на можливість реалізації судового захисту викривачів у справах проти державних роботодавців у США. Суверенний імунітет у США походить з англійського загального права та ґрунтується на традиційній ідеї, згідно з якою «король не може чинити неправомірно» [184].

У сучасному американському праві ця доктрина означає, що держава, зокрема федеральні органи влади та органи влади штатів, не можуть бути відповідачем у суді без їх чітко та однозначно вираженої згоди, закріпленої в нормативних положеннях. Відповідно, застосування положень про захист викривачів, що містяться в екологічних законах, до федеральних органів влади є неоднозначне і залежить від того, чи передбачає конкретний закон явну відмову держави від суверенного імунітету (*waiver of sovereign immunity*). За відсутності такого прямого положення працівники державних органів можуть бути позбавлені можливості звернення до суду навіть у разі очевидної відплати за добросовісне викривання.

Ця проблема була предметом офіційного тлумачення Міністерства юстиції США (*US Department of Justice*). Зокрема, Управління правових радників (*Office of Legal Counsel*) у своєму висновку щодо відмови від суверенного імунітету стосовно положень про захист викривачів в екологічних законах дійшло висновку, що не всі екологічні закони містять достатньо чітке формулювання, яке дозволяло б вважати федеральний уряд таким, що погодився бути відповідачем у справах про відплату проти викривачів [185, с. 174]. Це, своєю чергою, обмежує можливість застосування загальних механізмів судового захисту до працівників державного сектору навіть у сфері екологічної безпеки.

Так, згідно з роз'ясненнями Міністерства праці США (*US Department of Labor, DOL*) та Агентства з охорони навколишнього середовища США (*Environmental Protection Agency*), «*Clean Air Act, CERCLA, Safe Drinking Water Act* та *Resource Conservation and Recovery Act* прямо передбачають відмову федерального уряду від суверенного імунітету, що дозволяє викривачам ініціювати судові провадження у разі репресій з боку федеральних роботодавців.

Натомість *Clean Water Act* та *Toxic Substances Control Act* не містять таких положень, що істотно обмежує можливість судового захисту викривачів у відповідних справах» [183, с. 3-4].

Доктрина суверенного імунітету не несе прямого обмеження для діяльності Управління з охорони праці та здоров'я (*Occupational Safety and Health Administration, OSHA*) щодо прийняття та розслідування скарг викривача. Разом з тим даний орган має відповідну програму захисту викривачів (*OSHA's Whistleblower Protection Program*). Згідно з офіційною інформацією, Управління забезпечує виконання понад 20 законодавчих актів щодо захисту викривачів, включно з тими, що захищають працівників, що надали повідомлення про порушення екологічних, транспортних, фінансових та інших законів.

Основа механізму захисту викривачів у США побудована через адміністративну систему, коли працівник подає скаргу до вищевказаного управління, яке збирає докази, проводить розслідування, і може ухвалювати заходи або передавати справу на подальший розгляд, що виключає потребу звернення до суду проти федерального органу [186]. Оскільки такі провадження не є судовими позовами проти держави, вони не потребують відмови від суверенного імунітету. Як слушно зазначає *J. Spitzzeri*, американський адвокат і дослідник, посилення на доктрину суверенного імунітету може істотно впливати на можливість просування справи за межі стадії адміністративного розслідування Управління з охорони праці та здоров'я у випадках, коли відповідачем є федеральний орган, орган штату або орган влади корінних народів. Навіть за умови прийняття та розслідування скарги викривача, наявність суверенного імунітету може перешкоджати подальшому судовому розгляду справи або виконанню адміністративних приписів, якщо відповідний закон не містить чіткої та недвозначної відмови держави від імунітету [187, с.61].

Відсутність такої законодавчої згоди істотно обмежує можливість судового захисту викривачів, навіть у випадках, коли факт репресій був встановлений цим Управлінням в адміністративному порядку. Фактично, адміністративна компетенція Управління лише частково усуває обмеження,

зумовлені суверенним імунітетом, але не усуває їх повністю. В цілому це свідчить про структурний недолік американської моделі захисту викривачів, який полягає в обмеженій можливості застосування судового захисту до працівників державного сектору, на відміну від приватного, і який є типовим для фрагментарної системи США.

Поряд із галузевими екологічними законами, захист викривачів у США доповнюється загальними положеннями федерального адміністративного права, зокрема, Законом про захист викривачів (*Whistleblower Protection Act, WPA*) [188], який поширюється на федеральних службовців. Відповідно до титулу 5, розділу 2302 Кодексу США (5 *U.S.C.* § 2302(a)(2)(D)), федеральний працівник має право на законне розкриття інформації, за умови що таке розкриття не заборонене спеціальним законом (наприклад, щодо державної таємниці або персональних даних), якщо воно стосується будь-якого порушення закону, правила чи положення, грубого неправомірного управління, марнотратства бюджетних коштів, зловживання владою або суттєвої й конкретної загрози здоров'ю чи безпеці населення.

Отже, екологічні порушення, які створюють небезпеку для життя або здоров'я людей, можуть одночасно підпадати як під дію спеціальних екологічних законів, так і під загальний режим захисту, передбачений Законом про захист викривачів.

Подібно до положень екологічних законів, Закон про захист викривачів забороняє будь-які форми відплати (*retaliation*) щодо викривачів, включаючи пониження на посаді, зменшення заробітної плати, переведення на нижчу посаду або звільнення у зв'язку з повідомленням про правопорушення (5 *U.S.C.* § 2302(b)(8)). Разом з тим закон передбачає спеціальний процесуальний механізм подання та розгляду таких скарг, який включає гарантії конфіденційності та захисту особи викривача (5 *U.S.C.* §§ 1212, 1214), що має на меті мінімізувати ризики тиску з боку керівництва або державних органів.

Спеціальний характер процесуального механізму, передбаченого цим Законом, полягає у його інституційній відокремленості від галузевих

регуляторів, підвищених гарантіях конфіденційності особи викривача та спрямованості не лише на індивідуальний захист працівника, а й на усунення системних порушень у діяльності органів державної влади. На відміну від механізмів, закріплених у екологічних законах, які реалізуються переважно через Управління з охорони праці та здоров'я, процедура Закону функціонує як автономний адміністративно-правовий режим захисту федеральних викривачів.

Органом, відповідальним за прийняття та розслідування скарг федеральних викривачів, є Офіс спеціального радника (*Office of Special Counsel, OSC*), що є незалежним федеральним органом виконавчої влади. Відповідно до офіційної позиції, основна місія цього органу полягає у захисті системи управління федеральною державною службою, а також кандидатів на державні посади від заборонених практик роботи з персоналом (*prohibited personnel practices*), зокрема від репресій за розкриття інформації про порушення законодавства, зловживання повноваженнями, марнотратство бюджетних коштів або загрози суспільному інтересу [189].

Після завершення адміністративного етапу розгляду скарги в Офісі викривач має право звернутися до Ради з питань захисту системи заслуг (*Merit Systems Protection Board, MSPB*) [190] як незалежного квазі-судового органу, створеного з метою захисту федеральної служби від політичних та інших заборонених кадрових практик і розгляду апеляцій федеральних працівників щодо несприятливих кадрових рішень. Ця Рада діє як інституційно відокремлений орган державної служби та наділений повноваженнями щодо винесення обов'язкових до виконання рішень у справах про репресії проти викривачів.

Таким чином у США захист викривачів у сфері екологічної безпеки здійснюється в межах двох паралельних, інституційно та функціонально відокремлених систем:

- 1) галузевої системи захисту, що ґрунтується на положеннях спеціальних екологічних законів і реалізується переважно через Управління з охорони праці та здоров'я;

2) загальної адміністративно-правової системи захисту федеральних викривачів, сформованої Законом про захист викривачів.

Суттєвим доповненням до галузевих і адміністративно-правових механізмів захисту викривачів у США виступає Закон про неправдиві заяви 1863 року (*False Claims Act, FCA*) - федеральний закон, спрямований на протидію шахрайству проти уряду. Він не належить до класичних механізмів захисту викривачів, однак відіграє важливу роль у правовому механізмі їх залучення до розкриття порушень, оскільки встановлює спеціальний процесуальний режим притягнення до відповідальності за шахрайство проти уряду (31 U.S.C. §§ 3729-3733). На відміну від галузевих екологічних законів та Закону про захист викривачів, він спрямований на відшкодування шкоди, завданої державі внаслідок шахрайських дій, при цьому надаючи викривачам спеціальний процесуальний статус у межах *qui tam* проваджень (31 U.S.C. §§ 3729-3733). Як зазначалося у підпункті 1.1.1., закон був прийнятий з метою протидії шахрайству оборонних підрядників під час Громадянської війни у США. Первісно він мав на меті захист фінансових інтересів федерального уряду від подання неправдивих вимог щодо оплати військових поставок, однак у подальшому сфера його застосування істотно розширилася, охопивши різні види шахрайства проти держави [191].

Хоча цей Закон не є специфічним для екологічних питань, його можна застосувати до справ, пов'язаних з поданням неправдивих заяв щодо дотримання екологічних стандартів, зокрема у випадках фальсифікації екологічної звітності, незаконного поводження з небезпечними відходами, заниження обсягів забруднення або неправомірного отримання державних коштів, пов'язаних із природоохоронними програмами та контрактами з органами влади [192].

Подібні порушення є характерними для контрактів з федеральними агентствами, зокрема, Міністерством оборони США та Агентством з охорони навколишнього середовища, де виконання екологічних зобов'язань прямо визначається як умова здійснення виплат за державними контрактами [193].

Відповідно до положень цього Закону (31 U.S.C. § 3729(a)), особа несе цивільну відповідальність за низку конкретних порушень, таких як: подання або спричинення подання неправдивих вимог до держави, використання фальшивих документів, змову з метою шахрайства, неповне повернення державного майна чи коштів, видачу недостовірних підтвердних документів, незаконне набуття державного майна, а також приховування або ухилення від виконання грошових чи майнових зобов'язань перед урядом. За порушення положень Закону про неправдиві заяви передбачено штраф у розмірі від 5 000 до 10 000 доларів США, а також відшкодування збитків у потрібному розмірі, завданих державі. За законом надається право приватній особі-обвинувачу («*relator*»), у значенні викривача, подавати позов від імені уряду США проти фізичних чи юридичних осіб, які завдали шкоди державі, при цьому він може отримати від 15% до 30% від відшкодованих сум. У цьому випадку формально позивачем виступає уряд, а не приватна особа (31 U.S.C. § 3730(b)). Процедура розгляду таких позовів передбачає, що спочатку справа залишається «*sealed*», тобто засекреченою, і передається на розгляд Міністерству юстиції США, яке вирішує, чи вести справу самостійно та покривати пов'язані витрати (31 U.S.C. § 3730(b)(2)). У разі відмови уряду викривач має право продовжити позов самостійно (31 U.S.C. § 3730(b)(4)). Розмір винагороди залежить від участі уряду: якщо справу веде держава, викривач отримує 15-25% від суми відшкодування, а якщо веде позов самостійно - 25-30% (31 U.S.C. § 3730(d)).

Запровадження Закону про неправдиві заяви не лише створило систему фінансового стимулювання для викривачів, яка пізніше була запозичена окремими країнами ЄС, але й визначило подальші напрямки розвитку правових механізмів захисту осіб, що розкривають суспільно важливу інформацію [194, с. 362].

Особливе значення для екологічного виміру застосування Закону про неправдиві заяви має те, що екологічні порушення часто супроводжуються поданням неправдивих фінансових або регуляторних декларацій державним органам, що формально підпадає під ознаки неправдивих заяв («*false claims*») у

розумінні 31 U.S.C. § 3729. Саме це дозволяє використовувати механізм *qui tam* не лише для відшкодування шкоди довкіллю опосередковано, але й для притягнення порушників до значної фінансової відповідальності, що створює додатковий превентивний ефект.

Водночас питання матеріального стимулювання викривачів є актуальним не лише в межах механізму *qui tam* цього Закону. Починаючи з прийняття у 2010 році Закону Додда-Франка про реформу фінансового сектору та захист споживачів (*Dodd-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act*, 2010) [195], у США було сформовано альтернативну модель винагороди викривачів, що реалізується через спеціальні адміністративні програми регуляторних органів, зокрема Комісії з цінних паперів і бірж (*Securities and Exchange Commission, SEC*).

Спеціальна програма цієї Комісії (*SEC Whistleblower Program*), створена відповідно до Закону про біржі цінних паперів 1934 року (*Securities Exchange Act of 1934*) (15 U.S.C. § 78u-6) [196], передбачає можливість виплати винагороди особам, які добровільно надають оригінальну інформацію про порушення законодавства про цінні папери, у розмірі від 10% до 30% від сум фінансових санкцій, стягнутих за результатами провадження. На відміну від механізму *qui tam*, викривач у цій моделі не виступає стороною судового процесу і не подає позов від імені держави, а діє як джерело інформації для регулятора, зберігаючи високий рівень конфіденційності. Практика застосування цієї програми підтверджує її активне використання у справах, пов'язаних з екологічними та ESG-порушеннями, зокрема з поданням інвесторам оманливої інформації щодо екологічних ризиків та кліматичного впливу діяльності компаній [197].

У настановах Комісії щодо розкриття інформації, пов'язаної зі зміною клімату [198], прямо визначено перелік обов'язкових для розкриття даних, зокрема, інформацію про фінансові ризики, спричинені зміною клімату та заходи вжиті для їх пом'якшення. Подання неправдивих або оманливих відомостей у цій сфері може кваліфікуватися як порушення вимог фінансової звітності, а отже, це

у свою чергу, відкриває можливість залучення екологічних викривачів до вищевказаної програми.

В цілому, у наведеному контексті екологічна складова американської системи діяльності викривачів не функціонує ізольовано, а вбудовується у ширшу багаторівневу модель правового реагування на порушення суспільних інтересів. Положення галузевих екологічних законів, механізми Закону про захист викривачів, а також інструменти фінансово-правового характеру, зокрема Закону про неправдиві заяви і програм заохочення викривачів у сфері регуляторних та ESG-розкриттів, співіснують як автономні, взаємодоповнювальні режими.

Висновки до розділу 2

У другому розділі дисертаційного дослідження здійснено комплексний доктринальний та порівняльно-правовий аналіз процесів становлення, еволюції та функціонування міжнародно-правових і регіональних механізмів захисту викривачів у сфері екологічної безпеки. Дослідження охоплює універсальні міжнародні акти, європейський та євроатлантичний правовий простір, включаючи Ради Європи, нормативні підходи ЄС, стандарти НАТО, а також особливості національного правового регулювання у державах англосаксонської правової традиції. За результатами проведеного дослідження сформульовано такі підсумкові висновки:

1. Доведено, що міжнародно-правові засади захисту викривачів становлять складну багаторівневу систему норм, еволюція якої відбувалася шляхом поступового переходу від декларативних інструментів загального міжнародного права до спеціалізованих імперативних норм. Фундаментальне ідеологічне підґрунтя для легітимізації викривальної діяльності було закладено положеннями Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та ЄКПЛ, які закріпили універсальні стандарти свободи вираження поглядів. Галузева інституціалізація розпочалася з

ухваленням Конвенції Міжнародної організації праці № 158 (1982 р.), яка встановила підґрунтя захисту інсайдерів від професійних репресій. В екологічній сфері системоутворюючу роль відіграла Орхуська конвенція 1998 року та її квазісудова практика, які запровадили прямий позитивний обов'язок держав захищати осіб, що реалізують свої екологічні права, від будь-яких форм переслідування з боку державних та приватних суб'єктів. На рівні Ради Європи ці принципи були концептуалізовані через Резолюції ПАРЄ та Рекомендацію CM/Rec(2014)7, які сформували базові критерії правомірної викривальної діяльності: вимогу добросовісності, пріоритет суспільного інтересу, конфіденційність та абсолютну заборону репресій.

2. Обґрунтовано, що найвищим етапом інституційного визнання механізмів захисту викривачів стало формування єдиної імперативної моделі регулювання у екологічному праві ЄС, досягнуте завдяки поєднанню Директиви (ЄС) 2019/1937 та новітньої Директиви (ЄС) 2024/1203. Директива 2019/1937 трансформувала рамкові орієнтири у в імперативний механізм правового захисту, запровадивши обов'язкову трирівневу систему каналів повідомлення (внутрішні, зовнішні та публічні), встановивши суворі стандарти конфіденційності та імплементувавши процесуальну презумпцію незаконності репресій (реверсивний тягар доказування). Водночас доведено, що зазначена модель є результатом нормативного компромісу: вона має секторальну, а не універсальну сферу дії через інституційні обмеження компетенції ЄС, проте повністю охоплює сферу захисту довкілля та радіаційної безпеки, імплементуючи превентивні інструменти захисту інсайдерів безпосередньо у механізм протидії екологічній злочинності.

3. На основі порівняльно-правового аналізу імплементатії Директиви (ЄС) 2019/1937 у державах-членах ЄС встановлено, що наявність уніфікованого наднаціонального стандарту об'єктивно не гарантує автоматичної та однакової ефективності його імплементатії. Виявлено значну регуляторну варіативність: французька модель (Закон *Sapin II* зі змінами Закону Васермана) демонструє прогресивний підхід, скасовуючи жорстку ієрархію каналів повідомлення,

розширюючи захист на третіх осіб («фасилітаторів») та запроваджуючи імунітет від кримінальної відповідальності. Натомість австрійська модель характеризується надмірним формалізмом, відсутністю дієвих санкцій за невпровадження внутрішніх систем та необов'язковістю розгляду анонімних повідомлень. Угорська модель відзначається найвищим ступенем фрагментарності імплементації, що спричинило правову невизначеність і стало підставою для застосування до держави фінансових санкцій з боку СЄС. Це свідчить про те, що найбільш вразливими елементами європейської архітектури залишаються питання інституційної спроможності зовнішніх органів, пропорційності санкцій та гарантування абсолютної анонімності.

4. Визначено еталонну роль держав англосаксонської правової традиції (Великій Британії та США) у первинній інституціоналізації захисту викривачів. Аналіз британської моделі, нормативною основою якої виступає *PIDA*, засвідчив її переважно судово-орієнтований характер та концентрацію на індивідуальних трудових гарантіях. Доведено, що британська система містить суттєві процесуальні вразливості: відсутність імперативних строків реагування на повідомлення, покладання на викривача обтяжливого тягаря доказування «суспільного інтересу» та збереження юридичних ризиків застосування роботодавцями угод про нерозголошення (*NDA*) як інструменту непрямого стримувального ефекту (*chilling effect*).

5. Обґрунтовано особливості американської моделі захисту викривачів у сфері екологічної безпеки, яка відзначається високим ступенем галузевої диференціації та поєднанням адміністративних, судових і фінансово-правових інструментів. Її унікальною ознакою є наявність розвинених механізмів матеріального стимулювання через інститут *qui tam* (FCA), який наділяє приватну особу правом подавати позов від імені держави за фактами екологічного шахрайства, а також через адміністративні програми Комісії з цінних паперів та бірж (SEC). Однак доведено, що ефективність американської системи суттєво обмежується жорсткими процесуальними строками, застосуванням обтяжливої моделі «поділеного тягаря доказування» (*burden-*

shifting framework) та дією доктрини суверенного імунітету, що блокує судові позови проти державних інституцій.

6. Теоретично обґрунтовано безпековий аспект інституту викривання крізь призму стандартів НАТО. Встановлено, що Альянс розглядає транскордонну екологічну злочинність, наслідки зміни клімату та корупцію у сфері управління природними ресурсами як системні безпекові виклики, що підривають стабільність державних інституцій та оперативну готовність збройних сил. Через механізми спеціалізованої програми *Building Integrity* НАТО інтегрує вимоги щодо створення безпечних каналів інформування про зловживання у діяльність національних інституцій сектору безпеки й оборони. Для України як держави, що реалізує стратегічний євроатлантичний курс, імплементація цих стандартів та забезпечення правового захисту викривачів є невід'ємною складовою розбудови доброчесності та обов'язковою структурною передумовою для повноцінної інтеграції.

7. Підсумовуючи результати проведеного дослідження, можна зробити висовок, що ефективне функціонування правового інституту викривання у сфері екологічної безпеки є об'єктивно неможливим без забезпечення комплексної синергії між нормативною визначеністю, інституційною спроможністю держави, наявністю розгалуженої системи безпечних каналів повідомлення та високим рівнем суспільної правосвідомості й культури доброчесності. Узагальнений досвід європейського регіонального регулювання, стандартів НАТО та правозастосовної практики провідних демократичних держав формує необхідне концептуальне підґрунтя для розробки цілісної, сучасної моделі захисту викривачів в Україні в умовах її послідовного євроінтеграційного та євроатлантичного курсу.

РОЗДІЛ 3. СУДОВА ПРАКТИКА ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ ЩОДО ВИКРИВАННЯ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

3.1. Судова практика США та Великої Британії

Правовий захист викривачів у сфері екологічної безпеки набув особливого значення у провідних правових системах, таких країн як США та Велика Британія. Саме ці юрисдикції виступили першопрохідцями у формуванні судової практики щодо захисту викривачів, зокрема, у екологічному контексті. Значну роль у становленні цієї доктрини відіграли судові рішення, які розширили межі поняття «*protected activity*» та визнали навіть внутрішні повідомлення, усні або письмові, такими, що підлягають захисту.

Важливо зазначити, що рішення національних судів відіграють суттєву роль у формуванні та з'ясуванні змісту норм міжнародного права, попри те що формально не належать до його основних джерел. Зокрема, відповідно до ст. 38(1)(d) Статуту Міжнародного Суду ООН, «...судові рішення та доктрини найбільш кваліфікованих фахівців з публічного права різних країн як допоміжні засоби для визначення норм права» [199].

Варто зазначити, що у сучасній парадигмі розвитку міжнародного права дедалі більшого значення набуває концепція взаємозалежності та взаємодії між національними та міжнародними правовими системами. Як підкреслює *A. Roberts*: «Зростаюче значення міжнародного права для національних судів вимагає врахування протилежної тенденції, а саме зростаючої важливості національних судових рішень у розвитку та забезпеченні виконання міжнародного права» [200, с. 57-58].

Подібним чином, Директива 2019/1937 не лише задає мінімальні стандарти для країн ЄС, а й відображає загальносвітові тенденції та напрацювання. Це створює унікальну синергію, де національні судові прецеденти, орієнтири, наприклад, у США та Великій Британії, формують основу для подальшого розвитку міжнародних стандартів, які, у свою чергу, стимулюють вдосконалення національного законодавства в багатьох країнах.

Практика захисту викривачів багатьох країн формується як у національному, так і міжнародному правовому полі. Прикладом є Орхуська конвенція 1998 року, яка прямо закріплює право осіб повідомляти про екологічні порушення без страху перед переслідуванням. І хоч США не є стороною цієї Конвенції, їхня судова практика, зокрема, у сфері захисту викривачів, часто відображає аналогічні цінності щодо права на доступ до екологічної інформації та забезпечення публічної участі. А Велика Британія, будучи стороною Конвенції, зобов'язана прямо імплементувати її положення, що надає особливого значення національним судовим рішенням, прийнятим у цій галузі.

Таким чином, правовий захист викривачів у сфері екологічної безпеки є результатом як внутрішньої еволюції правових систем окремих держав, так і динамічної взаємодії між національними та міжнародними правовими механізмами. На цьому тлі особливого значення набуває вивчення конкретних судових рішень, що не лише формували національні стандарти, а й вплинули на розвиток міжнародних підходів до захисту викривачів. Аналіз національної судової практики дозволяє виявити не лише основні правові механізми захисту викривачів, а й типові проблеми, з якими вони стикаються при розкритті екологічно значущої інформації.

Як вже було зазначено у підрозділі 2.3.2., у США питання захисту викривачів у сфері екології переважно регулюється через CAA, CWA, TSCA, а також FCA, який дозволяє порушувати справи від імені держави.

Першою знаковою судовою справою у США, яка засвідчила визнання правового статусу викривача у сфері охорони довкілля, стала справа *Morris H. Baslow v. Lawler, Matuusky & Skelly et al. (1979-1982)*. М. Baslow, викривач та науковець-еколог, надав інформацію до Агентства з охорони навколишнього середовища США (*Environmental Protection Agency, EPA*) сформовану за результатами наукових досліджень, про маніпулювання екологічними даними, після чого був звільнений [201, с. 10-11].

Протягом місяця після цих розкриттів роботодавці звинуватили М. Baslow у крадіжці документів і подали на нього до суду за наклеп. Баслоу подав

зустрічний позов, посилаючись на CWA, який захищає викривачів від помсти за повідомлення про правопорушення [202, с. 404].

Справа не отримала широкого суспільного резонансу в момент її розгляду, але вона заклала важливий правовий орієнтир щодо допустимості захисту викривачів, які діють в інтересах охорони навколишнього середовища, та стала, підґрунтям для подальшого розвитку екологічного викривання у правозастосовній практиці США. Пізніше внесок *M. Baslow* був відзначений у 1982 році інавгураційною премією за наукову свободу та відповідальність, засновану Американською асоціацією сприяння розвитку науки (American Association for the Advancement of Science), співлауреатом якої він став [203].

Значущими у правовому аспекті є справи, в яких екологічні викривачі були штатними співробітниками державних агентств та зазнали репресій за повідомлення про потенційні порушення. Показовою в цьому контексті стала справа *Marcus v. EPA (1992)* [204], що розглядалась в межах адміністративного провадження.

Прецедентне значення справи *Marcus v. EPA* можна умовно поділити на дві частини. По-перше, Суд, аналізуючи обставини, визнав здійснений викривачем внутрішній меморандум формою захищеної діяльності (protected activity) відповідно до положень екологічного законодавства США [205, с. 5]. Тим самим було підтверджено, що службове повідомлення підпадає під правовий захист установ навіть якщо воно здійснюється в межах внутрішніх процедур.

Подібний підхід, але вже на рівні суду загальної юрисдикції було закріплено у справі *Passaic Valley Sewerage Commissioners v. DOL, 992 F.2d 474 (3d Cir. 1993)* [206], який також визнав внутрішні повідомлення працівників як форму захищеної діяльності під екологічним законодавством.

Обидві ці справи заклали основу для розширеного тлумачення поняття «захищеної діяльності», яка включає не лише офіційні звернення до зовнішніх органів, але й повідомлення, адресовані безпосередньо керівництву установи чи підприємства. Варто зазначити, що у подальшому як зміст, так і форма

«захищеної діяльності» отримували дедалі ширше тлумачення в американській судовій практиці. Так, у справі *Kasten v. Saint-Gobain Performance Plastics Corp.* [207], Верховний суд США розглядав іншу форму внутрішнього повідомлення - усне звернення працівника. Суд встановив, що навіть усне повідомлення працівника може вважатися захищеною діяльністю відповідно до 29 U.S.C. § 215(a)(3) Закону про справедливі трудові стандарти (Fair Labor Standards Act, FLSA) [208].

Як зазначається в аналітичному матеріалі ресурсу Employment Law Worldview, рішення Верховного суду США «вирішує десятирічний розкол між федеральними апеляційними округами щодо того, чи є усна скарга на порушення Закону про справедливі трудові стандарти (FLSA) достатньою підставою для пред'явлення позову про репресії» [209].

Зазначені судові підходи, сформовані у справах *Marcus v. EPA* та *Passaic Valley Sewerage Commissioners v. DOL*, а також розвинуті у справі *Kasten v. Saint-Gobain Performance Plastics Corp.*, згодом були інкорпоровані до європейського правового поля. Зокрема, вони знайшли відображення у положеннях статті 7 Директиви (ЄС) 2019/1937, яка закріплює можливість захисту викривачів, що використовують внутрішні канали повідомлення, незалежно від форми такого повідомлення - письмової чи усної.

Крім цього, у справі *Marcus v. EPA* було сформовано ще один принципово важливий аспект правового захисту викривачів, зокрема, що працівники федерального уряду підлягають захисту «у такій же мірі як процедурно, так і по суті, як працівники будь-якої недержавної організації» [210]. Як зазначається на сайті НУО Національний центр викривачів (National Whistleblower Center, NWC) ця справа створила «національний прецедент», оскільки це був перший випадок, коли положення САА та SWDA щодо викривачів були використані для захисту федерального службовця [211].

Результатом справи стало поновлення Вільяма Маркуса на посаді старшого науковця ЕРА та присудження йому компенсації в розмірі 50 000 доларів США за

моральні страждання, яких він зазнав унаслідок звільнення після здійснення викривального повідомлення [212].

На відміну від справи *Marcus v. EPA*, яка стала важливим юридичним прецедентом у визнанні правового захисту викривачів у державному секторі США, справа *Lewis v. EPA* [213] засвідчила протилежну тенденцію та породила широку фахову дискусію щодо меж правового захисту викривачів. Доктор Девід Льюїс, науковець EPA, відкрито критикував безпечність програми переробки стічних відходів (biosolids), він написав про свою критику EPA у статті 1999 року, опублікованій в *The Journal of Commerce* [214], після чого був звільнений. Однак його спроба захистити себе у судовому порядку зазнала поразки. Як випливає з рішення апеляційної інстанції при DOL, позивач не зміг довести, що негативні дії роботодавця були безпосередньо зумовлені його викривальною діяльністю, що й стало підставою для відхилення скарги Льюїса [213, с. 23].

Це рішення продемонструвало вади правового механізму захисту викривачів у США: на позивача покладається надмірно високий тягар доказування (burden proof), що часто ускладнює ефективне поновлення порушених прав. Варто зазначити, що в американській правовій системі, на відміну від наднаціонального підходу ЄС, застосовується специфічна модель розподілу тягара доказування у справах про репресії щодо викривачів. Як приклад, у справі *Flynn v. SEC*, 877 F.3d 200 (4th Cir. 2017) [215], суд підтвердив використання моделі «поділеного тягара доказування» (*burden-shifting framework*), відповідно до якої, на початковому етапі саме викривач зобов'язаний сформулювати первинне обґрунтування вимог (*prima facie case*), довівши наявність таких елементів: здійснення захищеного розкриття (*protected disclosure*); використання посадовою особою своїх повноважень для вчинення або невчинення кадрової дії щодо працівника; наявність причинного зв'язку між розкриттям і прийнятим кадровим рішенням, тобто вплив повідомлення на ухвалення відповідного рішення. Це свідчить про те, що «...насамперед формується первинне обґрунтування позову, після чого роботодавець несе відповідальність за спростування причинного зв'язку» [216, с. 80].

За спостереженням *N. Modesitt* встановлення причинно-наслідкового зв'язку є одним із найбільш проблемних елементів доказування, оскільки саме тут можна простежити доктринальну непослідовність та неоднозначність судових підходів. Саме ця обставина, на її думку, нерідко зумовлює відмову у задоволенні вимог викривачів [217, с. 1193].

Негативний досвід справи *Lewis* став предметом уваги як правників, так і законодавців у Європі. Саме тому Директива (ЄС) 2019/1937 встановлює інший, прогресивніший підхід. Вона закріплює принцип презумпції причинного зв'язку між повідомленням про порушення і подальшими репресивними діями роботодавця. Відповідно до ст. 21 Директиви, у разі виникнення спору саме роботодавець має довести, що вжиті заходи не були спричинені викриванням.

Отже, у правовому сенсі справа не мала успіху: жодної компенсації, поновлення на посаді або офіційного визнання дій ЕРА незаконними не було досягнуто. Однак, етична складова та суспільний ефект справи був значним. Зокрема, вона викликала резонанс у пресі, активізувала громадське обговорення безпечності повторного використання стічних відходів, а також стала прикладом того, як навіть висококваліфіковані державні службовці можуть залишитися без ефективного правового захисту при викритті екологічних порушень. Пізніше, у 2002 році Генеральним інспектором ЕРА було офіційно підтверджено, що Д. Льюїс повідомляв про проблеми екологічної безпеки [218].

Водночас окрема категорія справ у США демонструє можливість викривача виступати позивачем від імені держави у випадках, коли порушення мають публічний характер. Наведемо для прикладу справу *United States ex rel. Stevens v. Vermont Agency of Natural Resources* (529 U.S. 765 (2000)) [219], яка стосувалася положень FCA, зокрема механізму *qui tam*.

У своєму рішенні, Суд постановив, що FCA не піддає Штат (або державне агентство) відповідальності у позові до федерального суду приватної особи від імені США, оскільки такий штат або агентство не є «особою», і «що позов *qui tam* у федеральному суді проти держави заборонений Одинадцятю поправкою». Варто зазначити, що принцип суверенного імунітету штатів базується саме на

положеннях Одинадцятій поправки до Конституції США, яка обмежує можливості для притягнення штатів та їх органів до відповідальності за судовими позовами без їхньої згоди [220]. Як було зазначено в підпункті 2.3.2., дія цього принципу насамперед проявлялася у справах, пов'язаних з репресіями щодо викривача з боку державних роботодавців, зумовлюючи залежність ефективності судового захисту від наявності прямої законодавчої відмови. В даному ж випадку цей принцип застосовується і у контексті *qui tam-позовів*.

Практичне значення наведеної справи полягає у чіткому окресленні конституційно допустимих меж використання механізму *qui tam* та підтвердженні вирішальної ролі законодавчої визначеності у поясненні ефективності захисту публічного інтересу.

Отже, у порівнянні з *Lewis v. EPA*, де викривач зазнав правової поразки через суворі стандарти доказування та неможливість підтвердження *prima facie*, справа *Stevens v. Vermont Agency of Natural Resources* продемонструвала інший механізм правового реагування на порушення шляхом *qui tam*, водночас окресливши його інституційні обмеження.

Окрема категорія справ у сфері екологічного викривання демонструє визнання різних форм репресій, щодо викривачів, які повідомляють про порушення в сфері охорони довкілля. Показовими в цьому контексті є справи *Jenkins v. EPA* (1994, 2012), що стали юридично та суспільно значущими прецедентами та які вивели проблему викривачів (whistleblowers) на новий рівень уваги у науці та регуляторних органах.

Перша справа *Jenkins v. EPA* (1994) [221], що стосувалася розкриття інформації про вплив токсичних речовин (діоксину) та викривала маніпуляції з боку EPA науковими даними, які занижували ризики хімічного забруднення, що цілком очевидно мало наслідки для здоров'я людей та стану навколишнього середовища.

В межах зазначеної справи на користь позивача було присуджено зразкові збитки (*exemplary damages*) у розмірі 10 000 дол. США, згідно з 42 U.S.C. § 300j-9(i)(2)(B)(ii), що є частиною SDWA [177], що є важливим прецедентом для справ

викривачів у сфері екологічного регулювання, адже вперше на федеральному рівні було визнано, що дискримінація у формі професійної ізоляції, пониження в посаді чи відсторонення від профільної роботи може бути формою репресій, навіть без фактичного звільнення [222]. Пізніше зазначене рішення було додатково підтверджено [223] у рішенні Адміністративної наглядової ради (Administrative Review Board, ARB), яка виступає найвищою адміністративною інстанцією з розгляду справ DOL.

Друга справа *Jenkins v. EPA* (2012) [224], що стосувалася викриття фальсифікацій у звітах EPA щодо безпечності повітря після терористичних атак 11 вересня 2001 року в Нью-Йорку. Позивач у цій справі повідомляла, що EPA применшила рівень токсичного забруднення у районі *Ground Zero*, тобто на території зруйнованого Всесвітнього торгового центру, вводячи в оману громадськість, рятувальників та працівників, які піддавалися небезпеці без належного захисту.

У відповідь на публічне розкриття цієї інформації її було звільнено з посади у 2010 році. *C. Jenkins* оскаржила звільнення як акт незаконної відплати за викривальну діяльність. Варто зазначити, що на відміну від першої справи, яка розглядалась в межах спеціальних екологічних положень США про захист викривачів, у цьому випадку спір вирішувався в межах загального режиму захисту службовців відповідно до положень WPA. Це свідчить про наявність у викривачів, в даному випадку службовців, вибору між різними правовими механізмами захисту - спеціальними галузевими і загальними трудовими. У 2012 році було ухвалено рішення на користь позивача, визнавши дії EPA порушенням законодавства про захист викривачів, що стало підставою для її поновлення на посаді та виплати компенсації.

Після завершення судового процесу *C. Jenkins* продовжила свою діяльність із захисту публічних інтересів, зокрема, за її участю правозахисна організація Public Employees for Environmental Responsibility (PEER) подала петицію до EPA з вимогою посилити нормативи щодо корозійності та токсичності повітря з метою забезпечення належного використання засобів

індивідуального захисту рятувальниками. У зверненні наголошувалося на необхідності приведення екологічних стандартів США у відповідність до тих, що діють у ЄС, Канаді та рекомендацій ООН [225].

Важливо зазначити, що подібні прецеденти, як у справах *C. Jenkins* у США, було враховано при розробці Директиви ЄС 2019/1937 (стаття 19). Директива відображає досвід захисту викривачів від різних форм репресій - прямих (звільнення) і непрямих (професійна ізоляція, зміна обов'язків), які були підтверджені у численних американських судових рішеннях.

Аналіз судової практики США свідчить про те, що інститут викривачів у сфері екологічної безпеки пройшов складний еволюційний шлях: від перших справ, що стосувалися захисту окремих науковців, до системного визнання внутрішніх повідомлень як форми захищеної діяльності. Судова практика США демонструє, що навіть за відсутності міжнародно-правових зобов'язань, американська модель забезпечує гнучкий та ефективний механізм захисту викривачів, особливо в екологічній сфері. Вона охоплює як працівників державних органів, так і приватного сектору, визнає як письмові, так і усні форми повідомлень, та враховує навіть непрямі форми репресій. Успіх цієї моделі полягає у поєднанні широкої законодавчої бази (наприклад, CWA, Safe Drinking Water Act, False Claims Act) з активною судовою практикою, що сформувала правові орієнтири для всього світу. Прецеденти, закладені у США, стали основою для розвитку відповідних норм у країнах ЄС, що згодом отримали своє закріплення у Директиві (ЄС) 2019/1937.

Однак англосаксонська правова традиція у сфері захисту викривачів не обмежується лише американським підходом. Значний внесок у розвиток цієї доктрини зробила Велика Британія, юрисдикція якої хоча й має спільні з США історичні та правові корені, утворила власну модель правового регулювання, спираючись на специфіку національної правової системи. Варто зазначити, що історично принцип *qui tam*, який сьогодні ефективно використовується у США в межах FCA, виник саме в англійському загальному праві. Проте з часом він втратив актуальність у британській правовій системі й був остаточно витіснений

сучасними механізмами державного переслідування. На відміну від американської моделі, чинне законодавство Великої Британії не передбачає можливості для викривача ініціювати провадження від імені держави та отримувати частину відшкодованих коштів. Британський підхід зосереджений на трудовому захисті осіб, які повідомляють про порушення, що мають суспільний інтерес, і ґрунтується насамперед на положеннях PIDA.

Показовим прикладом практичного застосування цього підходу стала справа *Wharton v Ward Recycling Ltd (2008)* [226], де викривач повідомив про незаконне захоронення промислових відходів, після чого був звільнений. Спір було розглянуто у трибуналі з трудових спорів (Employment Tribunal, далі - ET), який визнав відповідне повідомлення «захищеним розкриттям» та дійшов висновку, що звільнення було зумовлене саме актом викриття. Хоча рішення цього органу не має прецедентної сили, як і рішення його апеляційної інстанції - Апеляційного трудового трибуналу (Employment Appeal Tribunal, EAT), оскільки ухвалюється на адміністративному рівні, тим не менш є орієнтиром для аналогічних екологічних позовів.

Позиція суду, щодо визнання екологічних викриттів як «protected disclosures», продовжується у справі *Wakefield v. Adomast Manufacturing Ltd (2021)* [227], у якій суд визнав, що заявник здійснив «захищене розкриття» (protected disclosure), однак дійшов висновку про відсутність достатніх доказів того, що саме викриття стало причиною звільнення.

ЕТ прийняв доводи відповідача про те, що причиною припинення трудових відносин стала конфліктна поведінка заявника, що підтверджувалося показаннями інших працівників. Аргументи заявника про «скординовану змову працівників з метою його звільнення» були не прийняті судом [228].

Попри негативний для заявника результат, зазначена справа має важливе значення для практики застосування PIDA, оскільки, по-перше, продовжує підхід закладений у справі *Wharton v Ward Recycling Ltd* щодо кваліфікації повідомлень про екологічні правопорушення як «захищених розкриттів», а також засвідчила готовність судів розглядати викриття екологічних порушень у

межах трудового законодавства про захист викривачів, по-друге, ілюструє застосування механізму оцінки причинно-наслідкового зв'язку між викриттям і несприятливими заходами з боку роботодавця та демонструє високий поріг доказування, необхідний для ефективного судового захисту викривачів.

Подібно до американського підходу, британська модель судового захисту також вимагає від викривача сформулювати первинне обґрунтування вимог (*prima facie case*), що підтверджується у більш ранній справі *Serco Ltd v Mr Z Dahou* (2014) [229], у якій ЕАТ в пункті 49 рішення зазначив: «Тягар доказування переходить до роботодавця лише після того, як працівник доведе *prima facie*...».

Справа *Griffiths v Joseph Gallagher Ltd* (2022) [230] ілюструє ще одну особливість екологічних справ: ЕТ утримався від оцінки самого факту забруднення річки *Derwent*, зосередившись виключно на законності звільнення позивача після розкриття інформації. Такий підхід підкреслює, що предметом судового розгляду за PIDA є не саме екологічне порушення та його правдивість, а правомірність дій роботодавця у відповідь на викриття.

Сукупність наведених прикладів із британської практики свідчить, що ключову роль у її реалізації відіграє судова інтерпретація.

Основний акцент судів був спрямований на з'ясування таких питань:

1. Що саме можна вважати «захищеним розкриттям»

У справі *Parkins v. Sodexho Ltd* (2002) позивач оскаржив своє звільнення, стверджуючи, що воно стало реакцією на здійснене ним «захищене розкриття» (*protected disclosure*) [231]. Заявник повідомляв про порушення роботодавцем трудових зобов'язань, які, на його думку, створювали ризики для безпеки працівників. Суд дійшов висновку, що таке порушення може вважатися «захищеним розкриттям» (*protected disclosure*).

Зазначене рішення стало підставою для внесення змін до законодавства. Так, Закон про реформу підприємництва та регулювання 2013 року (*Enterprise and Regulatory Reform Act 2013*) [163] уточнює - для того, щоб розголошення вважалось захищеним, воно має бути зроблене в «публічному інтересі».

Отже, справа *Parkins v. Sodexho Ltd* демонструє, яким чином судова практика впливає на розвиток законодавства: широке законодавче тлумачення норм про захист викривачів зумовило подальше уточнення їх змісту на рівні закону.

2. Ступінь конкретизації та фактичної обґрунтованості розкриття, необхідний для визнання його «захищеним» у розумінні PIDA

У справі *Cavendish Munro Professional Risks Management Ltd v Geduld* (2010) ЕАТ визначив - для того, щоб повідомлення працівника вважалось «захищеним розкриттям», воно повинно містити «розкриття інформації» (*disclosure of information*), а не лише висловлення звинувачень (*allegation*) [232].

Подальший розвиток зазначено підходу відбувся у справі *Kilraine v London Borough of Wandsworth* (2018) [233], у якій Апеляційний суд Англії та Уельсу (Court of Appeal) підтримав рішення судів попередньої інстанції про те, що повідомлення позивача не містили достатнього доказового змісту (інформації) для кваліфікації їх як «захищене розкриття».

Висновки суду по цій справі повторюють підхід, раніше сформований у справі *Cavendish Munro Professional Risks Management Ltd v Geduld*, зокрема, суд підкреслив, що розкриття інформації має містити достатню конкретику та факти, щоб довести правопорушення. Водночас суд застеріг від надто жорсткого розмежування між «інформацією» та «звинуваченням», зазначивши: «Дихотомія між “інформацією” та “звинуваченням” не встановлюється самим законом... Дуже часто інформація та звинувачення переплітаються» [233, п. 21].

Фактично, суд уточнив, що вирішальним є не формальна структура висловлення, а його зміст і фактична наповненість. У професійних юридичних коментарях зазначається, що ця справа усунула невизначеність, яка існувала після справи *Cavendish Munro Professional Risks Management Ltd v Geduld* по цьому питанню, отже, кожне «звинувачення» має супроводжуватися достатньо конкретною та змістовною інформацією, щоб воно могло бути визнане «захищеним розкриттям» [234; 235].

Отже, у своїй сукупності рішення по вищезазначеним справам сформували судовий стандарт тлумачення, відповідно до якого повідомлення, яке здійснює працівник, повинне містити не лише оціночні судження; бути достатньо конкретним і фактично обґрунтованим; давати змогу зробити висновок про відповідне порушення.

3. Які форми поведінки з боку викривача не впливають на його право на захист

У справі *Kong v. Gulf International Bank (UK) Ltd* (2021) [236] Апеляційний суд Англії та Уельсу сформував правову позицію щодо меж захисту працівника, який здійснив захищене розкриття. Спір виник у зв'язку зі звільненням працівниці банку, яка раніше зробила низку повідомлень про порушення. Роботодавець стверджував, що причиною звільнення стала не викривальна діяльність, а її «...поведінка, манери та підхід призвели до того, що люди не хотіли з нею працювати» (п.27). Суд встановив, що захищене розкриття не надає викривачу безкарного статусу. Розвиваючи закладену позицію, суд зазначив про необхідність розмежування між фактом здійснення захищеного розкриття та іншими факторами, що могли вплинути на рішення роботодавця щодо звільнення (п. 38). У пункті 53 зазначеної справи суд посилався на підхід сформований раніше у справі *Fecitt v NHS Manchester* (2011) [237], у якій теж піднімалося питання щодо поведінкового аспекту дій викривачів.

Водночас, британська НУО *Protect (paniue Public Concern at Work)*, яка була залучена у справі *Kong v. Gulf International Bank (UK) Ltd* як (*Intervener*) як третя сторона (*intervener*), вважає, що таке рішення може створювати ризики для викривачів, «роботодавці можуть досягти успіху, якщо вони зможуть успішно довести, що була інша основна причина, чому вони звільнили викривача» [238].

На нашу думку, з одного боку, цілком логічно, що будь-яка поведінка викривача не має залишитися поза увагою лише тому, що він повідомив про порушення. З іншого, надто широке використання судами такого підходу створює ризик зловживань. Варто зазначити, що у Директиві (ЄС) 2019/1937 немає чіткого, вичерпного переліку форм поведінки викривача, які автоматично

не впливають на його право на захист. З огляду на це, можна зробити висновок, що у загальноєвропейському праві немає детальної регламентації форм поведінки викривача, чи то «нейтральних», чи «допустимих». А отже, ці питання, залишаються на розсуд національних правових систем і судової практики держав-членів.

Резюмуючи вищевикладене, слід зазначити, що судова практика США та Великої Британії у сфері захисту екологічних викривачів демонструє два різні підходи, що взаємодоповнюють один одного:

- американський - з акцентом на широкі повноваження викривача у публічно-правовій площині, включно з можливістю діяти від імені держави,
- британський - із зосередженням на трудовому й репутаційному захисті особи, яка здійснює розкриття інформації.

Водночас, навіть у передових юрисдикціях зберігаються серйозні виклики: високий доказовий бар'єр для позивача, ризик прихованих форм репресій, зatoryжність судових процесів, психологічний тиск та фінансові витрати на захист.

3.2. Європейська судова практика (СЄС, ЄСПЛ)

На відміну від англосаксонської прецедентної традиції, де рішення здебільшого діють у межах конкретної юрисдикції, практика СЄС та ЄСПЛ має транснаціональний характер: її виконання є обов'язковим для відповідних держав або безпосередньо, або через імплементацію у національні правові системи.

При цьому важливе значення мають не лише їхні спільні дії, але й взаємодія, яка проявляється у врахуванні СЄС судової практики, що сформована в рамках ЄСПЛ. З цього приводу Л. Фалалеева зазначає, що між СЄС та ЄСПЛ відсутні відносини підпорядкування, однак при цьому СЄС використовує практику ЄСПЛ для обґрунтування власних правових позицій, що сприяє

узгодженості захисту стандартів прав людини на регіональному рівні [239, с. 114].

Практика ЄСПЛ відіграє фундаментальну роль у формуванні стандартів захисту викривачів, застосовуючи широкий підхід, заснований на гарантіях свободи вираження поглядів (ст. 10 ЄКПЛ).

Поворотним моментом у становленні стандартів захисту викривачів у практиці ЄСПЛ стала справа *Guja v. Moldova (2008)* [240]. Це рішення набуло принципового значення, оскільки стало першим випадком, коли ЄСПЛ прямо застосував статтю 10 ЄКПЛ у контексті діяльності викривачів (п. 52-53, 70).

Особливе значення цього рішення полягає у двох аспектах. По-перше, ЄСПЛ підтвердив, що державні службовці також користуються захистом статті 10, навіть з огляду на їхній обов'язок лояльності та нейтральності (п. 70). По-друге, у цій справі Суд прямо сформулював критерій: внутрішнє повідомлення має пріоритет, однак «лише тоді, коли це є явно неможливим, інформація може, як останній засіб, бути розголошена громадськості...» (п. 73).

Водночас, слід вказати на певні відмінності (між підходом ЄСПЛ та Директивою 2019/1937): ЄСПЛ у справі *Guja v. Moldova* чітко наголошує на субсидіарності зовнішнього розкриття, визначаючи його як «останній засіб» (п. 73), тоді як Директива закріплює рівний статус каналів, надаючи викривачу ширший розсуд у виборі способу повідомлення, хоча і містить рекомендаційне для держав положення щодо заохочення використання внутрішніх каналів.

Крім цього, за результатами розгляду зазначеної справи суд сформував чіткий методологічний орієнтир, що дозволяє уникати довільних і суб'єктивних оцінок у справах, пов'язаних із викриванням. Йдеться про тест оцінки правомірності втручання у свободу вираження поглядів викривача, який ґрунтується на шести взаємопов'язаних критеріях:

1. чи стосувалася оприлюднена інформація питання суспільного інтересу (п. 72), що відображає критерій суспільної значущості розкритих відомостей;
2. чи мав викривач достатні підстави вважати повідомлену інформацію достовірною (п. 75), що характеризує змістовну добросовісність його дій;

3. чи були використані внутрішні канали повідомлення перед зовнішнім розкриттям та чи була відмова від них виправданою (п. 73), що відображає процесуальну добросовісність викривача;
4. якою мірою розкриття інформації завдало шкоди роботодавцю або державному органу (п. 76), що дозволяє оцінити баланс між публічними та приватними інтересами;
5. чи діяв викривач добросовісно та з мотивів захисту суспільного інтересу, а не з особистих міркувань (п. 77), що відображає критерій мотиваційної добросовісності;
6. наскільки суворим було застосоване до викривача покарання чи відповідало воно принципу пропорційності (п. 78).

За результатами проведеного наукового дослідження критеріїв судового захисту викривачів, сформульованих у практиці ЄСПЛ, можна дійти висновку, що їх концептуальне ядро становлять такі взаємопов'язані елементи: суспільний інтерес як визначальна підстава правомірності розкриття інформації; добросовісність викривача, яка охоплює мотиваційний, змістовний і процесуальний виміри; а також принцип пропорційності, що застосовується як до оцінки характеру й наслідків розкриття, так і до співвідношення інтересів викривача, суспільства та роботодавця [241, с. 216-221]. В той же час можна погодитись з позицією *H. Sheu*, який вказує, що у практиці застосування зазначених критеріїв можуть виникати «інші відповідні обставини», які потребують врахування та можуть впливати на «вагу кожного критерію», у зв'язку з чим Суд здійснює індивідуальну оцінку обставин справи [242, с. 61].

Подальші рішення демонструють, як тест *Guja* застосовується до конкретних ситуацій, у сфері охорони здоров'я та догляду за громадянами зокрема. Так, у справі *Heinisch v. Germany* [243] ЄСПЛ оцінював правомірність втручання у свободу вираження поглядів, застосовуючи принципи та критерії тесту *Guja* (пп. 69-71). Суд підтвердив, що ці критерії є універсальними і застосовуються як до публічного, так і до приватного секторів: «принципи і критерії, проголошені і рішенні *Guja v. Moldova*, в якому розглядалася справа

працівника державного сектору, також можуть бути застосовані у контексті роботи в приватному секторі...» [244]. Відповідно, Суд визнав, що право на свободу вираження поглядів, закріплене у статті 10 ЄКПЛ, охоплює право працівників повідомляти про незаконні або неналежні практики незалежно від того, чи є їхній роботодавець державним чи приватним.

Практика ЄСПЛ продемонструвала, що стандарти захисту свободи вираження у контексті викриття суспільно важливої інформації можуть поширюватися, а й на журналістів, які виконують роль «посередників» між викривачем та суспільством.

У справі *Matúz v. Hungary* (2014) [245] ЄСПЛ визнав порушення статті 10 Конвенції, наголосивши, що обмеження свободи вираження у цій справі є непропорційним (п. 50). Суд підкреслив, що журналіст-працівник державної телекомпанії «відіграє вирішальну роль у суспільній комунікації» та підпадає під ту саму категорію, з точки зору статті 10 ЄКПЛ, що й державні службовці (п. 33). Критикуючи рішення національного суду, ЄСПЛ зазначив, що «національні органи влади повинні були звернути особливу увагу на суспільний інтерес, пов'язаний з поведінкою заявника» (п. 40). Тобто, викривач діяв у межах своєї професійної ролі, а оприлюднена інформація стосувалася питань значного суспільного інтересу - незалежності ЗМІ та свободи від політичного тиску.

Особливе значення цього рішення полягає у розширенні контексту захисту викривачів: якщо у справах *Guja v. Moldova* та *Heinisch v. Germany* заявники виступали безпосередніми викривачами, то у *Matúz v. Hungary* Суд визнав, що аналогічні стандарти слід застосовувати і до журналістів, які поширюють викривальну інформацію.

Також це рішення важливе тим, що воно звернуло увагу не лише на зміст викривального повідомлення, а й на його форму: навіть оприлюднення у вигляді книги може підпадати під захист статті 10, якщо йдеться про суспільний інтерес.

Логічним продовженням цієї лінії стала справа *Bucur and Toma v. Romania* (2013) [246], у якій перед ЄСПЛ постало ще складніше питання: чи можуть гарантії захисту поширюватися на розголошення інформації у сфері

національної безпеки. У цій справі ЄСПЛ розглядав ситуацію, коли *C. Bucur* (перший заявник, викривач), військовослужбовець Служби розвідки Румунії (Romanian Intelligence Service, RIS), на прес-конференції у 1996 році розголосив стратегію нелегального телефонного стеження з боку RIS, а також зміст деяких перехоплених розмов, зокрема, телефонних розмов журналіста *M. Toma* (другий заявник) та його неповнолітньої доньки *S. Toma* (третій заявник) [247].

Суд підтвердив, що навіть у випадках, коли держава намагається обґрунтувати обмеження посиланням на державну таємницю, пріоритет може мати суспільний інтерес, якщо йдеться про викриття серйозних порушень, таких як незаконне стеження за громадянами (*nn. 101-104*). Аналізуючи деталі справи, Суд вказав на відсутність дієвих внутрішніх та офіційних процедур для повідомлення про порушення (*nn. 95-100*) та зазначив, що заявник не мав реальних можливостей звернутися до незалежного механізму контролю. Суд визнав, що викривач, який оприлюднив інформацію про незаконне прослуховування громадян службою розвідки, діяв в умовах вагомого суспільного інтересу, що переважає завдану репутаційну шкоду (*nn. 114-115*).

Подальший розвиток практики ЄСПЛ свідчить, що Суд, визнаючи важливу роль викривачів у демократичному суспільстві, поступово уточнює критерії їхнього захисту. Якщо у справах *Guja v. Moldova*, *Heinisch v. Germany*, *Matúz v. Hungary* та *Bucur and Toma v. Romania* акцент зроблений передусім на суспільному інтересі та непропорційності санкцій, то новіші рішення вже посилюють увагу до процесуальної добросовісності самих викривачів.

Яскравим прикладом є справа *Gawlik v. Liechtenstein* (2021) [248], у якій Суд деталізував тест *Guja*, зокрема, було підкреслено, що захист можливий лише за умови, якщо викривач проявив належну обачність, перевірів достовірність фактів та, наскільки це можливо, використав внутрішні процедури повідомлення. Такий підхід вже був спрямований на забезпечення балансу між інтересами суспільства й недопущенням зловживань правом на викриття. ЄСПЛ дійшов висновку, що інформація, розкрита заявником, є недостовірною (*n. 74*), а також врахував репутаційну шкоду, завдану роботодавцю (*n. 79*).

При цьому Суд взяв до уваги керівні принципи Ради Європи, зокрема, Резолюцію ПАРЄ 1729 (2010) та Рекомендацію СМ/Rec(2014)7, які закріплюють, що захист викривача не може бути втрачений виключно через помилковість розкритої інформації за умови наявності обґрунтованої віри у її достовірність (п. 76). У підсумку, Суд визнав втручання в право заявника на свободу вираження пропорційним та не встановив порушення статті 10 ЄКПЛ (п. 87).

Таким чином, у цій справі результат виявився **негативним для заявника**. Вирішальними стали два фактори: недостовірність розкритої інформації (п. 74) та значна шкода, завдана роботодавцю (п. 79). При цьому Суд підкреслив, що навіть недостатня достовірність не знімає автоматично захист викривача, якщо він діяв добросовісно та мав обґрунтовані підстави вважати інформацію правдивою (п. 76).

Схожу динаміку судової оцінки прав викривачів продемонструвала справа *Halet v. Luxembourg* (2021) [249], в якій ЄСПЛ також зіткнувся з необхідністю збалансувати право на свободу вираження заявника (викривача) та інтереси держави. Дана справа розглядається в контексті масштабного міжнародного скандалу LuxLeaks, пов'язаного з оприлюдненням конфіденційних податкових домовленостей між урядом Люксембургу та великими транснаціональними корпораціями.

Як у всіх вищезазначених справах був використаний тест *Guji*, який показав, що чотири з шести критеріїв були дотримані: канал розкриття інформації, суспільний інтерес, достовірність розкритої інформації та добросовісність викривача. Водночас Суд звернув особливу увагу на п'ятий критерій. Суд дійшов висновку, що право заявника на свободу вираження суперечило праву роботодавця на захист репутації, а отже інтереси роботодавця переважали інтереси до розкриття інформації, оскільки документи не містили нових чи критично важливих даних [250]. В рамках Luxleaks, був задіяний ще один викривач, *A. Deltour*, який передав значно більший обсяг інформації порівняно з заявником у справі *Halet v. Luxembourg* (*R. Halet*), був повністю визнаний викривачем у 2018 році після рішень національних судів [251].

Це свідчить про те, що Суд розглядав дії кожного викривача окремо, оцінюючи внесок кожного і обсяг наданої інформації, навіть якщо вони стосувалися одного епізоду розкриття даних. З огляду на це, можна констатувати, що реалізація права на розкриття суспільно значущої інформації вимагає від викривача урахування наслідків для інших сторін.

В доповнення показовим є те, що справи *Gawlik v. Liechtenstein* та *Halet v. Luxembourg* збіглися у часі з набуттям чинності Директиви (ЄС) 2019/1937, яка закріпила у праві ЄС нову систему захисту викривачів. Якщо попередні рішення ЄСПЛ *Guja v. Moldova*, *Heinisch v. Germany*, *Matúz v. Hungary* та *Bucur and Toma v. Romania* головним чином зосереджували увагу на питанні суспільного інтересу та непропорційності санкцій, то у справах *Gawlik v. Liechtenstein* та *Halet v. Luxembourg* ЄСПЛ зробив акцент на процесуальній добросовісності самого викривача, балансі інтересів. Подібний підхід знаходить своє відображення і в положеннях Директиви 2019/1937, яка встановлює обов'язкову наявність трирівневої системи повідомлення та надає захист лише тим особам, які діяли добросовісно. Таким чином, практика ЄСПЛ і нове законодавство ЄС взаємно підсилюють одне одного: з одного боку, гарантується реальний захист викривачів від репресій, а з іншого, висувається вимога діяти відповідально, добросовісно, щоб уникнути зловживань механізмом викриття. Попри відсутність справ щодо екологічних викривачів у практиці ЄСПЛ, застосування критеріїв тесту *Guja* та їх деталізації у наступних справах дозволяє стверджувати, що у разі звернення таких заявників ЄСПЛ мав би застосувати аналогічні стандарти захисту, враховуючи високий рівень суспільного інтересу, властивий екологічним правопорушенням.

Поруч з активною роллю ЄСПЛ у формуванні стандартів захисту викривачів через прецедентний характер, на рівні ЄС ключову роль у забезпеченні уніфікованих гарантій відіграє СЄС. На відміну від ЄСПЛ, СЄС діє в площині тлумачення та контролю за виконанням державами-членами норм вторинного права ЄС і Директиви (ЄС) 2019/1937 про захист викривачів зокрема. Якщо ЄСПЛ встановлює стандарти через конкретні справи, то СЄС формує

обов'язкові рамки для всіх держав-членів, спрямовані на уніфікацію правових гарантій викривачів у межах ЄС, а невиконання цих зобов'язань тягне юридичні наслідки.

У сфері захисту викривачів на рівні ЄС Єврокомісія та СЄС діють у тісній взаємодії, формуючи ефективний механізм контролю і тлумачення права ЄС. Єврокомісія стежить за тим, щоб держави-члени імплементували положення Директиви (ЄС) 2019/1937 та інших нормативних актів щодо захисту викривачів, і у разі порушень має право звертатися до СЄС із провадженням про порушення.

Крім того, Єврокомісія має право запропонувати СЄС накладити фінансові санкції на державу-члена у двох випадках:

- якщо держава-член не вжила необхідних заходів для виконання попереднього рішення Суду, яке встановило порушення права ЄС (стаття 260(2) ДФЄС);
- якщо держава-член не виконала своє зобов'язання повідомити про заходи, що транспонують директиву, прийняту відповідно до законодавчої процедури (стаття 260(3) ДФЄС).

Ці положення підкреслюють не лише контрольну роль Єврокомісії, а й обов'язковий характер рішень СЄС.

В цьому контексті Єврокомісія констатувала, що не всі держави-члени впровадили всі необхідні заходи для повної транспозиції Директиви (ЄС) 2019/1937, зокрема, були відсутні конфіденційні канали повідомлення та належні механізми захисту, що матиме негативний вплив на потенційних викривачів (п.16) [252].

Так, рішення СЄС(СС) у справах *Commission v Czech Republic (C-152/23)*, *Commission v Estonia (C-154/23)*, *Commission v Germany (C-149/23)*, *Commission v Luxembourg (C-150/23)* та *Commission v Hungary (C-155/23)* підкреслюють надзвичайну важливість своєчасної та правильної транспозиції директив ЄС, зокрема, Директиви (ЄС) 2019/1937 [253].

У подібній справі, *European Commission v Republic Poland (C-147/23)* [254], СЄС відзначив, що внутрішні труднощі держави-члена не можуть звільняти її від

зобов'язань щодо своєчасної транспозиції Директиви (п. 45). Аргументи про вплив війни в Україні не прийняті, оскільки термін імплементації закінчився ще до початку конфлікту (п. 46). Суд зазначив, що навіть у наступні періоди держави-члени повинні демонструвати активні дії для виконання Директиви, незважаючи на інші внутрішні пріоритети (п. 47-48). Фактично Суд підтвердив незмінність правової позиції, сформульованої у попередній практиці, зокрема, у справі *Commission v Austria*, C-473/99 (п. 12) [255], відповідно до якої забезпечення ефективного захисту прав викривачів і своєчасної імплементації Директиви (ЄС) 2019/1937 має пріоритет, навіть за наявності складних внутрішніх обставин.

У справі C-152/23, коли Єврокомісія позивалася до Чехії за невиконання зобов'язань щодо транспозиції Директиви (ЄС) 2019/1937, Бельгія виступала як третя сторона, підтримуючи позицію Чехії. Аргумент Чеської Республіки полягав у тому, що між обґрунтованим висновком Єврокомісії (*reasoned opinion*) та самим позовом до Суду нібито відбулася зміна предмета спору. Чеська Республіка стверджувала, що Єврокомісія не врахувала заходи щодо часткової транспозиції директиви, які були повідомлені на досудовій стадії (п.38) [256]. Суд зазначив, що Єврокомісія мала право ініціювати справу, а надані заходи часткової транспозиції не змінювали суті порушення зобов'язань.

Навіть за наявності часткових дій чи заперечень щодо процедурних аспектів, сутність порушення залишається. Подібним чином Суд постановив і в інших справах, щодо Люксембургу [257] зокрема, де йшлося лише про часткову імплементацію Директиви, а також щодо Угорщини [258] та Естонії [259], коли держави намагалися посилатися на вже існуюче національне законодавство, яке частково відображало аналогічні стандарти захисту викривачів.

Водночас важливо відзначити, що питання захисту викривачів постає не лише у справах щодо держав-членів, але й стосовно діяльності інституцій ЄС. Показовою у цьому контексті є справа, *TU v Parliament* (T-793/22) [260], у якій уперше Загальним судом (далі-ЗС) у складі СЄС розглядалося питання

належного застосування режиму захисту викривачів у внутрішньоінституційному вимірі.

У вищезазначеній справі, згідно з інформацією, наведеною в пресрелізі СЄС, акредитований парламентський асистент у Європарламенті, ім'я якого не розголошується, повідомив про факти переслідування та фінансових зловживань, після цього зазнав кадрових обмежень та був переведений на іншу посаду, а згодом фактично усунутий від виконання службових функцій без продовження контракту. Не погоджуючись із такими діями, заявник оскаржив їх у судовому порядку, вказуючи на відмову інституції офіційно визнати за ним статус викривача та надати передбачені механізми спеціального захисту [261].

У своїх скаргах заявник висунув три основні претензії (п. 59). По-перше, він зазначав, що Європарламент не визнав його формально як викривача, хоча для цього існували всі підстави відповідно до положень Регламенту про персонал. По-друге, інституція не повідомила його про вжиті заходи у відповідь на подані повідомлення, чим порушила позитивний обов'язок інформувати заявника про результати розгляду. По-третє, на думку заявника, заходи захисту, запроваджені Європарламентом, виявилися неадекватними та не забезпечили реальну гарантію від можливих форм репресій чи несприятливого ставлення, а саме відмова від продовження контракту.

Щодо першої скарги, Суд зауважив, що «захист, передбачений ст. 22а(3) Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) та Європейського співтовариства з атомної енергії (Євратом) № 31 від 11 червня 1962 року про встановлення Положення про персонал посадових осіб та Умов працевлаштування інших службовців Європейського економічного співтовариства і Європейського співтовариства з атомної енергії (далі - Положення про персонал) [262], надається без жодних формальностей посадовим особам, які надали інформацію про факти, що створюють презумпцію існування незаконної діяльності (п. 81). Тобто, тільки через надання інформації співробітники вже вважаються викривачами. Тому Суд, розглядаючи справу, де заявник просив про офіційне визнання статусу викривача та відповідний захист

на підставі статей 22а-22с Статуту персоналу Європарламенту, зазначив, що такий статус і захист надаються **автоматично**, без необхідності ухвалення формального акта (*nn. 77-78*).

Щодо другої скарги, Суд зазначив, що вищезазначений висновок не впливає на необхідність для Європарламенту поважати права, що випливають зі статусу заявника як викривача (*n. 84*). Мова йде про визначення основних обов'язків установи (Європарламенту) щодо викривача, які ЗС виокремлює при тлумаченні статей 22а-22с Положення про персонал.

По-перше, на установу покладається обов'язок інформувати заявника про вжиті заходи щодо його повідомлень, проте, як підкреслює ЗС у п. 91, цього Європарламент не зробив. По-друге, на установу покладається обов'язок довести, що вона вжила належних заходів для запобігання будь-якій шкоді чи репресіям проти викривача, що зазначено у *n. 143* рішення Суду і чого зроблено не було. По-третє, забезпечення конфіденційності статусу викривача також є обов'язком установи (*n. 181*), який не було належним чином виконано.

Важливим у цій справі є те, що заявник посилався на Директиву (ЄС) 2019/1937, прагнучи використати її стандарти для обґрунтування належного захисту свого статусу як викривача. Хоча зазначена директива формально адресована державам-членам і не є обов'язковою для інституцій ЄС (*n. 109*), ЗС звернув увагу на можливість опосередкованого застосування її положень у внутрішніх інституційних відносинах (*n. 110*).

Щодо третьої скарги, яка пов'язана з продовженням трудового контракту з заявником, аргумент, що звільнення було єдиним можливим захисним заходом, не позбавляє Європарламент відповідальності. Суд вказує, що інституція мала продемонструвати, що вжила всіх необхідних заходів, щоб викривач не зазнав шкоди чи несприятливих наслідків через свій статус викривача (*n. 182*). У такий спосіб фактично було підтверджено позицію Європарламенту, що орган не зобов'язаний автоматично продовжувати контракт викривача, навіть якщо це призводить до «ненавмисного» звільнення, оскільки задоволення запиту на захист не обов'язково передбачає повернення на посаду.

ЗС наголошує, що незалежно від права Європарламенту не продовжувати контракт, **інституція зобов'язана** вжити всіх можливих заходів для мінімізації негативних наслідків, яких може зазнати викривач через свій статус. А їх було явно недостатньо, оскільки Європарламент не повідомивши заявника про дії, здійснені у відповідь на його скарги, і обмежився лише заявою, що звільнення було єдиним можливим заходом захисту. Інституція мала надати заявнику консультації та підтримку, а також сприяти пошуку альтернативних рішень на додаток до звільнення. Крім того, Європарламент порушив обов'язок щодо конфіденційності, розкривши без згоди заявника його статус викривача, що створило ризик помсти. З огляду на це, Суд скасував рішення Європарламенту не надавати заявнику подальших захисних заходів на додаток до заходів, що звільняють його від обов'язків, а також присудив компенсацію за нематеріальну шкоду в розмірі 10 000 євро.

Отже, підбиваючи підсумки щодо європейської судової практики через правозастосовну діяльність та судові прецеденти слід зробити наступні висновки.

Наразі практика СЄС у справах викривачів перебуває на початковій стадії, але вже сьогодні можна стверджувати про його орієнтацію на процедурні гарантії.

ЄСПЛ концентрується на балансуванні суспільного інтересу і свободи вираження поглядів. Більшість ключових справ ЄСПЛ (*Guja v. Moldova*, *Heinisch v. Germany*, *Matúz v. Hungary*, *Bucur and Toma v. Romania*, *Gawlik v. Liechtenstein*, *Halet v. Luxembourg*) були розглянуті до прийняття Директиви (ЄС) 2019/1937 та її фактичної імплементації у національні системи держав-членів. Це означає, що європейська судова практика формувала концептуальні стандарти захисту викривачів ще до їхнього закріплення у праві ЄС.

Разом із аналогічними підходами, виробленими у США та Великій Британії, рішення ЄСПЛ стали важливим правовим та методологічним підґрунтям, яке вплинуло на формування положень Директиви (ЄС) 2019/1937, у тому числі щодо визначення поняття «викривач», пріоритету внутрішніх

каналів повідомлення, балансу між суспільним інтересом і правами третіх осіб та процедурних гарантій при розкритті інформації.

Водночас СЄС відіграє ключову роль у подальшій уніфікації та конкретизації цих стандартів на рівні ЄС. Через свої рішення та тлумачення положень Директиви 2019/1937 він визначає, як саме держави-члени мають імплементувати норми про захист викривачів.

При цьому у сфері захисту викривачів Єврокомісія та СЄС діють у тісній взаємодії, формуючи ефективний механізм контролю і тлумачення права ЄС.

Висновки до розділу 3

За результатами дослідження еволюції судової практики вирішення спорів щодо викривання на національному та наднаціональному рівнях сформульовано такі висновки:

1. Доведено визначальну роль прецедентної практики держав англосаксонської правової традиції (США та Великої Британії) як ключового інструмента формування міжнародних стандартів захисту викривачів. Встановлено, що американські та британські суди історично випередили кодифікаційні процеси ЄС, уперше розширивши тлумачення поняття «захищеної діяльності» на внутрішні та усні повідомлення, а також визнавши непрямі форми репресій (зокрема, професійну ізоляцію). Разом з тим, ефективність американського механізму *qui tam*, що дозволяє приватній особі позиватися від імені держави, обмежується конституційною доктриною суверенного імунітету у спорах з державними органами.

2. На основі порівняльно-правового аналізу виявлено концептуальні відмінності у стандартах доказування між англосаксонською та європейською моделями. Доведено, що британська та американська системи застосовують модель «поділеного тягара доказування» (*burden-shifting framework*), яка покладає на викривача надмірний процесуальний обов'язок самостійно формувати первинне обґрунтування (*prima facie case*) причинно-наслідкового

зв'язку між повідомленням і репресіями. З огляду на ці недоліки, обґрунтовано переваги європейського імперативного стандарту — презумпції незаконності репресій (ст. 21 Директиви ЄС 2019/1937), яка перекладає тягар доведення правомірності дій на роботодавця.

3. Теоретично узагальнено практику ЄСПЛ та обґрунтовано можливості її імплементації як фундаментального механізму формування ціннісних орієнтирів захисту викривачів крізь призму статті 10 ЄКПЛ. Встановлено, що розроблений Судом у справі *Guja v. Moldova* та деталізований у наступних рішеннях багатoelementний «тест пропорційності» є універсальним інструментом балансування між суспільним інтересом, правом на свободу вираження поглядів та захистом приватної репутації. Зазначений тест утверджує пріоритет публічного інтересу, водночас вимагаючи від викривача суворої процесуальної та змістовної добросовісності, що також формує правове підґрунтя для захисту екологічних викривачів від стратегічних позовів проти участі громадськості (SLAPP).

4. Розкрито механізми жорсткого інституційного контролю з боку СЄС, який забезпечує обов'язковість та уніфікацію стандартів Директиви (ЄС) 2019/1937. Практика СЄС у справах про порушення державами-членами своїх зобов'язань обґрунтовано підтверджує, що фрагментарна чи несвоєчасна транспозиція Директиви не може бути виправдана жодними внутрішніми труднощами, що запобігає фрагментації єдиного європейського цифрового та правового простору. Водночас практика ЗС (справа *TU v Parliament*) підтверджує, що інституції ЄС зобов'язані застосовувати узгоджені стандарти захисту викривачів і у внутрішньоінституційних відносинах, формуючи еталонну модель адміністрування.

РОЗДІЛ 4. НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ ВИКРИВАННЯ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

4.1. Співвідношення національно-правового регулювання викривачів в Україні з міжнародним правом, правом ЄС та національним законодавством країн ЄС

Сучасний етап розвитку правового регулювання інституту викривачів в Україні характеризується стійкою тенденцією до гармонізації національного законодавства з нормами загального міжнародного права та регіонального міжнародного права, насамперед з правом ЄС, що зумовлено євроінтеграційним курсом держави.

З огляду на євроінтеграційний курс України та взяті на себе зобов'язання щодо наближення національного законодавства до *acquis* ЄС, подальший аналіз доцільно зосередити на співставленні чинної національної правової моделі захисту викривачів з положеннями Директиви (ЄС) 2019/1937. Саме в межах такого підходу, на нашу думку, слід розглядати потенціал для вдосконалення правового регулювання інституту викривачів в Україні.

В Україні одним з ключових законодавчих актів, що регулюють діяльність викривачів, є Закон України «Про запобігання корупції», прийнятий 14 жовтня 2014 року [263]. Варто зазначити, що у 2019 році було ухвалено важливі зміни до цього закону [264], які визначили правовий статус викривачів, права викривачів та їх гарантії захисту, а також встановили фінансову винагороду за повідомлення про корупцію.

Основним каталізатором для змін, стали міжнародні орієнтири України та прийнята Директива ЄС 2019/1937, яка не має обов'язкового характеру для виконання Україною, однак для України як кандидата на членство у ЄС вона залишається орієнтиром та важливим інструментом для формування національної інституту викривачів.

Водночас, попри безперечний прогрес у законодавчому регулюванні цього інституту, адаптація положень Директиви ЄС 2019/1937 залишається неповною. Хоча зміни до Закону України «Про запобігання корупції» передбачають низку важливих гарантій для викривачів, вони не повністю відповідають європейським стандартам та мають істотні обмеження.

По-перше, згідно з абз. 20 ч. 1 ст. 1 даного Закону викривачем визнається фізична особа, яка має достовірну інформацію про можливі корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення. На відміну від Директиви 2019/1937, яка охоплює ширший спектр порушень, сфера дії відповідно до даного Закону зводиться виключно до інформації про корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення.

По-друге, український Закон захищає лише тих викривачів, які отримали інформацію під час трудової або професійної діяльності, тоді як у ЄС захист поширюється на ширше коло осіб (заявників, підрядників, стажерів, акціонерів, тощо), що говорить про звуженість кола осіб, які можуть бути захищені. Крім цього, важливим є і той факт, що національний закон не поширює свій захист на колишніх працівників та осіб, які знаходяться на етапі переддоговірних трудових відносин, що обмежує можливості ефективного викривання та обмежує потенційну кількість викривачів, що також відрізняється від положень Директиви ЄС 2019/1937.

Слушною є позиція О. Нестеренко, виконавчої директорки Міждисциплінарного науково-освітнього центру протидії корупції (*Anti-Corruption Research and Education Centre, ACREC*), яка активно відстоює позицію необхідності ухвалення спеціального закону, який би не обмежувався лише сферою корупції, а забезпечував ефективний механізм захисту викривачів незалежно від сфери порушень, зокрема при зловживанні владою, загрозах довкіллю, порушеннях прав людини та інші суспільно значущих випадках [265, с. 7-8]. Подібної позиції дотримується також Є. Баранова, яка звертає увагу на те, що звуження інституту викривачів виключно до антикорупційної сфери не відповідає сучасним суспільним потребам. На думку науковиці, діяльність

викривачів має не менш важливе значення у сферах екологічної безпеки, забезпечення якості та безпечності харчових продуктів, фармацевтики, охорони здоров'я та захисту прав людини, а отже поняття викривача потребує поступового розширення з метою його застосування у всіх публічно значущих сферах суспільних відносин [266, с. 226].

В узагальнення можемо сказати, що на сьогодні в Україні відсутнє комплексне законодавство, яке б забезпечувало універсальний захист викривачів у найбільш критичних сферах, як це передбачено Директивою ЄС 2019/1937.

Слід нагадати, що Директива (ЄС) 2019/1937 не має універсальної матеріальної сфери дії, оскільки її положення поширюються лише на чітко визначений перелік сфер та секторів, водночас навіть у такому обмеженому форматі Директива формує значно ширшу та більш системну модель захисту викривачів порівняно з чинним національним регулюванням в Україні.

Однак, у національному правотворчому процесі здійснювалися спроби подолати зазначену фрагментарність, зокрема, таким був проєкт Закону про захист викривачів і розкриття інформації про шкоду або загрозу суспільним інтересам. № 4038а [267], зареєстрований у ВРУ 19 липня 2016 року. Суб'єктами права законодавчої ініціативи виступила група народних депутатів України (С. Заліщук, М. Найєм та інші) у співпраці з експертами громадських організацій. Проєкт передбачав формування комплексної моделі захисту викривачів, яка не обмежувалася виключно корупційними правопорушеннями, а охоплювала також екологічні злочини, порушення прав людини, трудового законодавства та інші діяння, що становлять загрозу суспільному інтересу. На жаль цей законопроект був відкликаний (29 серпня 2019 року) у зв'язку із закінченням повноважень ВРУ VIII скликання.

У зазначеному законопроекті було закладено ключові концептуальні підходи: по-перше, широке визначення поняття правопорушення, що підлягає повідомленню, як такого, що завдає шкоди або створює загрозу суспільним інтересам, включаючи корупцію, злочинну поведінку, загрози здоров'ю та безпеці населення, шахрайство, фінансові злочини та інші правові й етичні

порушення; по-друге, розгорнуте визначення поняття «викривач», до якого віднесено службових осіб, підрядників, волонтерів, майбутніх і колишніх працівників, інтернів та інших інсайдерів, а також осіб, які сприяють викриттю або помилково були ідентифіковані як викривачі [265, с. 11]. Під особами, помилково ідентифікованими як викривачі, слід розуміти осіб, які фактично не здійснювали повідомлення про порушення, однак сприймалися роботодавцем або іншими суб'єктами як джерело інформації та зазнавали у зв'язку з цим репресивних заходів.

Слід відзначити, запропонований у законопроекті № 4038а підхід концептуально наближається до сучасної моделі правового регулювання захисту викривачів, що сформувалася у Франції. Зокрібно, йдеться про використання категорії «суспільного інтересу» як визначального критерію для окреслення матеріальної сфери дії правового захисту. Такий підхід дозволяє відійти від формально обмеженого переліку галузей або видів правопорушень і натомість зосередитися на характері шкоди чи загрози, яку відповідне порушення становить для суспільства в цілому.

У науковій літературі неодноразово наголошувалося, що законопроект № 4038а концептуально ґрунтувався на сучасних і прогресивних міжнародних стандартах захисту викривачів. О. Шостко зазначає, що в основу цього законопроекту було покладено найкращі світові підходи до правового захисту осіб, які повідомляють про правопорушення, однак попри його значний потенціал, парламент не виявив належної політичної волі для його розгляду та ухвалення [268, с. 149].

Подібну позицію висловлює також І. Мосюк, вказуючи на те, що ухвалення законопроекту № 4038а відповідало б кращим міжнародним стандартам і практикам у сфері захисту викривачів та підкреслює, що вперше на законодавчому рівні пропонувалося відійти від усталеного в українському праві вузького трактування викривача виключно як особи, що повідомляє про порушення Закону України «Про запобігання корупції» [269, с. 13-14].

Зрештою, у 2019 році зазначений законопроект було відкликано [270], що на певний час фактично припинило спробу створення в Україні комплексної моделі захисту викривачів, зорієнтованої на широкий суспільний інтерес.

За відсутності в Україні комплексного законодавчого регулювання, спрямованого на універсальний захист викривачів, подальший аналіз доцільно зосередити на чинній національно-правовій моделі, сформованій у межах Закону України «Про запобігання корупції», та її співвідношенні з положеннями Директиви (ЄС) 2019/1937. На наш погляд, такий підхід є виправданим, оскільки чинне антикорупційне законодавство слід розглядати як своєрідний нормативний шаблон для поступового розширення матеріальної сфери застосування інституту викривання та поетапного вдосконалення гарантій захисту, безпеки й правової визначеності викривачів відповідно до європейських стандартів.

Суттєвою прогалиною національного законодавства є відсутність положень, які б забезпечували правовий захист осіб, пов'язаних із викривачем, за аналогією до пункту 4 статті 4 Директиви (ЄС) 2019/1937. Чинні норми не поширюють відповідні гарантії на третіх осіб, які можуть зазнати негативних наслідків у зв'язку з повідомленням про порушення, приміром, колег або інших осіб, залучених до професійної діяльності викривача. Хоча стаття 53 Закону України «Про запобігання корупції» передбачає захист близьких осіб викривача, відповідні гарантії фактично обмежуються колом членів його сім'ї та не поширюються на інших осіб, пов'язаних із викривачем у професійному чи соціальному контексті. Закон не охоплює інші потенційно вразливі категорії осіб і не встановлює чітких критеріїв їх правового статусу, наприклад, осіб, які сприяють викривачу в процесі повідомлення про порушення, що створює правову невизначеність і може стримувати їхню готовність надавати підтримку через ризик можливих репресій.

Окремою проблемою є відсутність норм, спрямованих на захист юридичних осіб, пов'язаних із викривачем, зокрема підприємств чи організацій, у яких він працює або якими володіє. Натомість Директива (ЄС) 2019/1937 прямо

й комплексно врегульовує це питання. Ключовою є стаття 4 «Особи, які мають право на захист», зокрема пункт 4, який зобов'язує держави-члени забезпечити захист не лише викривачів, а й посередників, помічників (*facilitators*), третіх осіб, пов'язаних із викривачем, а також юридичних осіб, що належать йому, у яких він працює або з якими пов'язаний у професійному контексті.

Показовим для національного законодавства є приклад Франції, де відповідно до статті 6-1 (IV) Закону № 2016-1691 «Про прозорість, боротьбу з корупцією та модернізацію економічного життя» (фр. *Loi n. 2016-1691 du 9 décembre 2016 relative à la transparence, à la lutte contre la corruption et à la modernisation de la vie économique*) [144] правовий захист від репресій поширюється не лише на викривача (*lanceur d'alerte*), а й на осіб, які сприяють йому, тобто пов'язаних із ним фізичних осіб, а також юридичних осіб, що перебувають під його контролем або з якими він має професійний зв'язок. Вищезазначений Закон прямо забороняє будь-які репресивні заходи, включно з економічним, дисциплінарним чи репутаційним тиском.

Отже, чинне законодавство України обмежує захист переважно родинними зв'язками, без урахування професійних та юридичних відносин, знижує ефективність механізму викривання та не відповідає стандартам ЄС. Імплементация положень Директиви (ЄС) 2019/1937 у цій частині сприяла б усуненню наявних прогалин і посиленню правових гарантій захисту викривачів та пов'язаних із ними осіб.

Окрім цього, існують й інші суттєві відмінності між українським законодавством і стандартами ЄС, зокрема у сфері гарантій захисту, механізмів подання повідомлень та відповідальності за переслідування викривачів.

В Україні механізм подання повідомлень про правопорушення викривачами регулюється статтею 53-2 зазначеного Закону - викривачу для повідомлення доступні внутрішні, регулярні та зовнішні канали. Подібно до положень Директиви інститут викривачів в Україні також ґрунтується на трирівневій моделі каналів повідомлення.

Важливо відзначити, що в контексті регулювання каналів повідомлень існують деякі розбіжності в термінології, що використовуються в Директиві 2019/1937 та українському законодавстві.

Згідно з Директивою 2019/1937 зовнішній (*external*) канал визначається як звернення до органів поза організацією, уповноважених здійснювати перевірки або розслідування. В Україні ж, згідно із Законом «Про запобігання корупції», зовнішнім каналом вважається публічне розголошення, включаючи звернення до ЗМІ та медіа-ресурсів.

Ці відмінності в термінології можуть спричиняти певну плутанину, оскільки в одному контексті під «зовнішнім каналом» розуміється взаємодія з органами поза організацією, а в іншому - публічне звернення до ЗМІ.

Суть внутрішнього каналу, доступного викривачу, полягає у можливості передачі інформації про правопорушення безпосередньо роботодавцю, в даному випадку суб'єкту публічного права або спеціальному підрозділу такої установи, в якій працює або служить викривач. Основними інструментами таких каналів є Єдиний портал повідомлень викривачів (далі - ЄППВ) та спеціальна телефонна лінія, що забезпечують можливість такого повідомлення (ст. 53-1, п. 2).

Запуск ЄППВ відбувся у вересні 2023 року. Зазначений ресурс надає можливість громадянам конфіденційно та анонімно повідомляти про випадки корупції, які вони зафіксували [271]. Водночас ЄППВ не є самостійним каналом повідомлення у нормативному розумінні. Згідно з пунктом 3 статті 52¹ Закону України «Про запобігання корупції», він функціонує як централізована технічна платформа, що адмініструється Національним агентством з питань запобігання корупції (НАЗК) та забезпечує реалізацію як внутрішніх, так і регулярних каналів повідомлення. Суть такого підходу полягає в обов'язковому підключенні всіх суб'єктів публічного права до єдиної системи, через яку здійснюється прийняття, реєстрація та обробка повідомлень за уніфікованими процедурами, що сприяє стандартизації практики та централізованому контролю.

Функціонування portalу забезпечується НАЗК та регламентується, зокрема, Порядком ведення Єдиного portalу повідомлень викривачів,

затвердженим наказом НАЗК від 19 січня 2023 року № 22/23 [272]. Варто зазначити, що Порядком передбачено особливості ведення порталу в умовах воєнного стану. З міркувань національної безпеки до ЄППВ не вносяться відомості про окремі органи та підрозділи, діяльність яких пов'язана з обороною держави, розвідувальними та контррозвідувальними функціями, а також про інші суб'єкти, розкриття інформації про які може створити загрозу в умовах збройної агресії. Такі виключення, на нашу думку, є цілком об'єктивно зумовленими обставинами воєнного часу, однак тимчасово звужують сферу застосування порталу.

Процедура подання повідомлення, як зазначено на офіційному вебресурсі ЄППВ є уніфікованою та складається з п'яти послідовних етапів: заповнення електронної форми повідомлення; обрання способу подання (конфіденційно або анонімно); подання повідомлення через захищений електронний канал; автоматична реєстрація повідомлення в системі; отримання викривачем унікального ідентифікатора для подальшого відстеження статусу повідомлення [273].

Разом з тим, за оцінками низки недержавних організацій, функціонування ЄППВ викликає зауваження з позиції європейських стандартів захисту персональних даних. Наприклад, передбачена технічна можливість доступу керівника органу до повідомлень викривачів потенційно суперечить принципам мінімізації доступу та конфіденційності [274, с. 265].

Цілком погоджуємося з вищезазначеними недоліками, оскільки така модель доступу може підвищувати ймовірність витоку даних та як наслідок непрямих форм тиску. Своєю чергою, це не повною мірою відповідає європейським підходам до захисту персональних даних, та вимогам щодо обмеження кола осіб, які мають доступ до інформації про викривача, закріпленим у Регламенті (ЄС) 2016/679 і статті 16 Директиви (ЄС) 2019/1937.

Одним із пропонованих удосконалень є впровадження TOR-версії (*The Onion Router*) порталу як технічного рішення, що дозволяє подавати повідомлення через анонімну мережу, приховуючи цифрові сліди користувача

(IP-адресу користувача), здійснюючи шифрування даних через окремі сервери, підвищуючи цим самим рівень конфіденційності й безпеки [274, с. 265]. Водночас важливо, щоб застосування такого інструменту не ускладнювало подальшу верифікацію статусу викривача та не зумовлювало проблеми в контексті підтвердження поданої інформації у разі необхідності.

Фактично єдиний спосіб скористатися для викривача внутрішнім каналом повідомлення відносно безпечно - це використання ЄППВ. Проте це створює певні обмеження, оскільки викривачі, які бажають повідомити про правопорушення в межах своєї організації, змушені використовувати лише цей ресурс. Інші канали альтернативного характеру хоч і не є заборонені, однак законодавство не регулює порядок їх роботи та не накладає зобов'язань щодо забезпечення конфіденційності чи анонімності особи викривача, що є значним ризиком для нього [275].

Саме в цьому ми вбачаємо проблему, оскільки основними вимогами європейського підходу щодо каналів, зокрема, дозволу на їх функціонування, це їх безпечність для викривача. Тому законодавцю варто було б або взагалі заборонити створення та функціонування таких каналів, оскільки їх використання може наражати на ризик особу викривача, або ж потрібно встановити чіткі та детальні правові вимоги щодо їх функціонування [276, с. 224].

У контексті відмінностей підходів до внутрішніх каналів повідомлень варто звернутися до статті 8 Директиви (ЄС) 2019/1937, згідно з якою держави-члени зобов'язані забезпечити наявність внутрішніх каналів повідомлення в організаціях як у приватному, так і в публічному секторі. В Україні законодавство з питань захисту викривачів ще розвивається, і хоча існують деякі кроки у напрямку імплементації європейських норм, на даний момент така вимога існує лише в публічному секторі.

А. Білецький у своєму дослідженні, присвяченому впровадженню систем повідомлення викривачів у юридичних особах приватного права, зазначає, що попри відсутність таких законодавчих зобов'язань, значна кількість

міжнародних компаній, що здійснюють діяльність в Україні, добровільно впроваджують внутрішні системи роботи з викривачами відповідно до стандартів і політик своїх головних офісів [277, с. 7]. Подібний підхід зберігається й у Великій Британії після виходу з ЄС: хоча Директива (ЄС) 2019/1937 не має для неї обов'язкової юридичної сили, британські та транснаціональні компанії продовжують дотримуватися її положень у межах корпоративного управління та комплаєнс-політик (у широкому сенсі - створення системи запобігання ризиків та відповідності діяльності організації вимогам законодавства, а також внутрішнім стандартам та етичним нормам), особливо у випадках діяльності на європейському ринку.

Таке дотримання зумовлене не лише необхідністю відповідності вимогам права ЄС, у транснаціональному вимірі Директиві 2019/1937 зокрема, а й загальноєвропейськими підходами до корпоративної відповідальності, наприклад, стандартами ESG та вимогами корпоративної прозорості, закріпленими у низці актів ЄС у сфері сталого розвитку. Додатковою мотивацією для впровадження ефективних механізмів захисту викривачів є репутаційні переваги: компанії, які забезпечують безпечні та надійні канали повідомлення, підвищують рівень довіри з боку клієнтів, партнерів і регуляторів, що позитивно впливає на їхню конкурентоспроможність та інституційну стійкість.

Отже, навіть за відсутності законодавчих вимог, бізнес активно впроваджує системи роботи з викривачами, оскільки це сприяє підвищенню довіри, мінімізації ризиків та відповідності міжнародним стандартам. Таким чином, запровадження системи роботи з викривачами є не лише вимогою глобального корпоративного управління, а й дієвим інструментом підвищення довіри та конкурентоспроможності бізнесу на міжнародному рівні.

У цьому контексті доцільно констатувати, що на сьогодні в Україні фактично сформувалися дві паралельні моделі (системи) організації внутрішніх каналів повідомлення викривачів. Перша модель має публічно-правовий характер і функціонує в межах антикорупційного законодавства, передусім Закону України «Про запобігання корупції», охоплюючи органи державної

влади, органи місцевого самоврядування та юридичних осіб публічного права, із ключовою координаційною роллю НАЗК та використанням ЄППВ. Друга модель має приватноправову та корпоративну природу і виникає не внаслідок прямих вимог національного законодавства, а як результат виконання міжнародними та транснаціональними компаніями зобов'язань, що випливають із внутрішніх корпоративних політик, стандартів комплаєнсу, ESG-вимог, а також необхідності відповідності праву ЄС у транскордонному вимірі.

Регулярні канали подання повідомлень про корупційні правопорушення в Україні охоплюють звернення до уповноважених державних органів, зокрема органів прокуратури, Національної поліції, Національного антикорупційного бюро України (НАБУ), Державного бюро розслідувань (ДБР), НАЗК та інших суб'єктів, наділених повноваженнями щодо розгляду відповідної інформації.

Особливу роль у цій системі відіграє НАЗК, що прямо впливає з положень статті 11 Закону України «Про запобігання корупції». На відміну від правоохоронних (регулярних) органів, які зосереджені передусім на розслідуванні кримінальних правопорушень, НАЗК виконує комплексну координаційну та гарантійну функцію у сфері захисту викривачів. До компетенції цього органу належать не лише прийняття та опрацювання повідомлень викривачів, а й системна взаємодія з ними, забезпечення правового, організаційного та інформаційного захисту, а також контроль за дотриманням законодавчих гарантій на всіх стадіях повідомлення та реагування.

Водночас слід наголосити, що фактичне подання повідомлень до більшості регулярних (зовнішніх) органів у сучасній українській моделі також здійснюється через ЄППВ. Відповідно, навіть звернення до правоохоронних або антикорупційних органів у значній мірі опосередковується централізованим електронним ресурсом, що забезпечує уніфікований підхід.

Переваги такого підходу відзначаються у науковій літературі також.

М. Думчиков підкреслює, що «основна перевага порталу полягає саме у можливості подання повідомлень без необхідності особистого звернення до правоохоронних органів, що знижує ризики репресій та тиску на викривачів»

[278, с. 110]. Такий механізм дійсно сприяє підвищенню рівня суб'єктивної безпеки осіб, які вирішують повідомити про корупційні правопорушення, однак з іншого боку, він об'єктивно обмежує різноманіття способів подання повідомлення та концентрує процедуру викриття в межах єдиного технічного інструменту, що може знижувати гнучкість системи захисту викривачів.

Загалом, застосування уніфікованого технічного інструменту не суперечить положенням Директиви (ЄС) 2019/1937, оскільки сама Директива не встановлює вимоги щодо обов'язкової множинності технічних каналів, а зосереджується передусім на їх безпечності та ефективності. Водночас, у контексті сучасних українських реалій, зокрема, умов воєнного стану та обмежених фінансових і організаційних ресурсів, такий підхід може вважатися прагматично виправданим. Як зазначає НАЗК, уніфікований інструмент у вигляді ЄППВ дозволяє уникнути витрат бюджетних коштів окремими органами та організаціями на розробку власних технічних механізмів подання повідомлень, забезпечуючи при цьому централізований стандарт безпеки та адміністрування процесу викриття [275].

О. Нестеренко та А. Білецький у дослідженні, присвяченому аналізу виконання міністерствами положень Закону України «Про запобігання корупції» щодо роботи та захисту викривачів, зазначають про необхідність розширення переліку «регулярних органів» і включення до нього комітетів та тимчасових слідчих комісій Верховної Ради України, Антимонопольного комітету та інших контрольно-наглядових державних органів [279].

З одного боку, розширення переліку органів, уповноважених приймати повідомлення викривачів, видається цілком логічним та потенційно здатним підвищити ефективність реагування на правопорушення, зокрема, у спеціалізованих сферах державного регулювання. Такий підхід може сприяти оперативнішому розгляду повідомлень і залученню органів, які володіють необхідною експертизою. З іншого боку, практична реалізація цієї моделі потребує злагодженої міжінституційної координації та встановлення єдиних стандартів прийому, обробки й захисту інформації. За відсутності таких

стандартів існує ризик виникнення прогалин у гарантіях безпеки викривачів, а також фрагментації системи каналів повідомлення. Окремою проблемою може стати ускладнення для викривача вибору належного органу для передачі повідомлення, оскільки особи, які повідомляють про правопорушення, не завжди володіють достатніми юридичними знаннями для правильного визначення компетентного суб'єкта, що може призводити до подання повідомлень не за належністю.

Показовими є відмінності між підходами, закріпленими у Директиві (ЄС) 2019/1937 та українському законодавстві. Так, відповідно до статей 10-12 Директиви, якщо орган, який отримав повідомлення, не має повноважень для усунення відповідного порушення, він зобов'язаний у розумний строк і в безпечний спосіб передати повідомлення компетентному органу та невідкладно поінформувати про це викривача. Такий механізм покликаний мінімізувати негативні наслідки помилкового вибору органу та зберегти ефективність захисту викривача. Натомість українське законодавство, зокрема, стаття 53¹ Закону України «Про запобігання корупції», передбачає інший підхід: у разі, якщо розгляд повідомлення не належить до компетенції відповідного органу, його розгляд припиняється, а особу інформують із роз'ясненням щодо компетенції іншого органу. Така модель формально забезпечує інформування викривача про компетентний орган, однак фактично перекладає на нього обов'язок повторного подання повідомлення. Зрештою, це може створювати додаткові процедурні бар'єри та підвищувати ризики порушення конфіденційності.

Що стосується можливості зовнішнього (публічного) викриття як останнього доступного каналу повідомлення, то, в цілому, підходи, закріплені в українському законодавстві, відповідають базовим стандартам, передбаченим статтею 15 Директиви (ЄС) 2019/1937. Згідно зі статтею 1 Закону такі канали визначаються як звернення викривача до «фізичних чи юридичних осіб, у тому числі через медіа, журналістів, громадські об'єднання, професійні спілки тощо».

Водночас слід зауважити, що українське законодавство демонструє певні відмінності від підходу, закріпленого в Директиві (ЄС) 2019/1937, у частині

пріоритетності каналів повідомлення. Зокрема, на відміну від статті 7 Директиви, яка заохочує використання внутрішніх каналів перед зовнішніми, Закон України «Про запобігання корупції» (ч. 1 ст. 53²) надає викривачу повну свободу вибору між внутрішніми, регулярними та зовнішніми каналами повідомлення, не встановлюючи жодних стимулів для первинного звернення до внутрішніх механізмів.

Такий підхід може призводити до ситуацій, за яких інформація одразу стає предметом публічного розголошення (зокрема, через ЗМІ або міжнародні організації), навіть у випадках, коли відповідне порушення могло бути ефективно усунуте на внутрішньому рівні без додаткових репутаційних чи юридичних ризиків для організації або установи. При цьому слід урахувати, що інформація, яка стає предметом викривання, нерідко може містити відомості з обмеженим доступом, зокрема комерційну таємницю, службову інформацію або відомості, що становлять державну таємницю. Саме ця обставина зумовлює необхідність особливо зваженого підходу до правового регулювання зовнішнього викриття та меж допустимого розкриття інформації.

На наявність таких ризиків було неодноразово зацентовано увагу в наукових дослідженнях. Зокрема, О. Мезеря, Г. Татаренко та І. Татаренко вважають помилковим законодавче закріплення безумовного звільнення викривача від відповідальності за розповсюдження інформації та надання йому повної свободи у виборі каналів повідомлення. На думку авторів, зацікавленість держави у зниженні рівня корупційних проявів не повинна переважати над необхідністю дотримання прав та законних інтересів роботодавців, у зв'язку з чим законодавцеві доцільно враховувати практику ЄСПЛ [280, с. 132].

Подібної позиції дотримується також О. Косиця. Вона зазначає, що ЄСПЛ наполягає на обов'язку національних судів забезпечувати баланс між правами викривачів та інтересами роботодавців, пов'язаних із викриттям, як у публічному, так і в приватному секторі [281, с. 253].

Однак, ми вважаємо, що в розрізі міжнародного права позиція стосовно необхідності обмеження свободи викривача у виборі каналів повідомлення

виглядає такою, що не повною мірою відповідає сучасним тенденціям розвитку інституту викривання, що підтверджується останнім рішенням Великої Палати ЄСПЛ у справі *Halet v. Luxembourg* (2023). Суд де-факто легітимізував пріоритет змісту інформації над процедурою її розкриття, встановивши, що в умовах цифрової трансформації та системної корупції жорстка ієрархія каналів повідомлення є неефективною та такою, що створює надмірні ризики для викривача.

Логічним видається висновок, що зазначений баланс має забезпечуватися не лише на рівні судової практики, але й на етапі розроблення та ухвалення нормативно-правових актів, зокрема, через закладення відповідних принципів і ціннісних орієнтирів у правове регулювання інституту викривання. Водночас, за відсутності належної підтримки та гарантій ефективності внутрішніх і регулярних механізмів повідомлення, викривачі можуть утримуватися від їх використання через недовіру до інституцій або страх можливих репресій. Така ситуація створює ризик передчасного звернення до зовнішніх (публічних) каналів, що не завжди є пропорційним з огляду на характер інформації та можливі наслідки її розголошення.

Хоча національне законодавство загалом передбачає звільнення викривача від юридичної відповідальності за розкриття інформації про правопорушення, воно не містить чіткого розмежування між різними категоріями інформації. Так, закон не уточнює, чи поширюється відповідна гарантія на розкриття комерційної таємниці, службової інформації або відомостей, що становлять державну таємницю та можуть бути оприлюднені неумисно. В умовах продовження збройної агресії проти України ця сфера потребує більш чіткого та диференційованого правового регулювання.

У цьому зв'язку заслуговує на увагу позиція вищезгаданої О. Нестеренко, яка обґрунтовує необхідність запровадження комплексних законодавчих змін для забезпечення ефективного функціонування інституту викривання у сфері національної безпеки та оборони. На думку експертки, законодавство має визначати чіткі процедури розкриття інформації про корупцію, порушення прав

людини, зловживання владою та інші суспільно важливі відомості, навіть у випадках, коли така інформація містить державну або розвідувальну таємницю [282, с. 6]. Ключовим елементом запропонованої моделі є встановлення послідовної, ступінчастої системи каналів повідомлення, за якої використання кожного наступного каналу, включно з публічним розголошенням, допускається лише після вичерпання процедурних можливостей попередніх.

З огляду на це, логічним видається існування в національному законодавстві декількох режимів подання повідомлень, а саме, спрощеного та більш жорсткого, залежно від характеру інформації та сфери діяльності викривача, зокрема, його роботи у секторі національної безпеки й оборони.

Погоджуємося з позицією, висловленою в науково-практичному коментарі законодавства України про захист викривачів, щодо існування двох підходів до публічного викриття. Згідно з першим підходом, право повідомляти про порушення розглядається як складова свободи вираження поглядів. Водночас другий підхід ґрунтується на тому, що відомості, які становлять державну таємницю, спрямовані на захист національної безпеки, а отже навіть викриття корупційних правопорушень із наявністю секретної складової не може бути предметом публічного розголошення. В українському законодавстві з цього питання зберігається правова невизначеність [50, с. 68].

Вказана невизначеність посилюється й іншими нормативними прогалинами. Що стосується співвідношення діяльності викривача та режиму захисту комерційної таємниці, то, як уже зазначалося в підрозділі 2.2, на європейському рівні це питання врегульоване більш системно та послідовно. Зокрема, Директива (ЄС) 2016/943 прямо передбачає виняток із режиму охорони комерційної таємниці у випадках, коли її розкриття здійснюється з метою захисту загального суспільного інтересу, включно з викриттям протиправної діяльності (ст.5).

В українському законодавстві також містяться положення, спрямовані на звільнення викривача від юридичної відповідальності за розкриття інформації. Такі гарантії передбачені, зокрема, статтею 53 Закону України «Про запобігання

корупції», а також іншими законами, зокрема, статтею 30 Закону України «Про інформацію» [283], статтею 11 Закону України «Про доступ до публічної інформації» [284], статтею 117 Закону України «Про медіа» [285], а також у примітках до статті 231 Кримінального кодексу України.

Водночас, як слушно зазначає Ю. Ленго, в Україні відсутнє спеціальне систематизоване законодавство щодо охорони та захисту прав на комерційну таємницю, а відповідні норми мають розпорошений і несистемний характер [286, с. 55].

Додатково ситуацію ускладнює відсутність у законодавстві України норми, яка б прямо забороняла обмеження або відмову у правах та засобах захисту викривачів через умови трудових договорів, цивільно-правових угод, внутрішні політики чи правила роботодавця, за аналогією з положеннями статті 24 Директиви (ЄС) 2019/1937. Така нормативна прогалина створює передумови для застосування угод про нерозголошення (*Non-Disclosure Agreements, NDA*), які можуть фактично нівелювати гарантії захисту викривача та чинити стримувальний ефект щодо розкриття суспільно важливої інформації.

Як приклад такої негативної практики можна навести Велику Британію, де, попри наявність розвиненого законодавства у сфері захисту викривачів, а зокрема Закону про розкриття інформації в інтересах суспільства 1998 року (*Public Interest Disclosure Act*), практика застосування таких *Non-Disclosure Agreements* неодноразово зазнавала критики з боку урядових посадових осіб та регуляторних органів (див. підпункт 2.3.1).

У випадку України така нормативна прогалина у сфері захисту викривачів може фактично відкривати шлях до зловживання судовими механізмами, наприклад, до ініціювання стратегічних судових позовів проти участі громадськості (*Strategic Lawsuits Against Public Participation, SLAPP*). Варто зазначити, що на проблему таких недобросовісних позовів в екологічному середовищі вказували О. Задорожній та М. Медведєва. У своїй роботі вони звертали увагу, що однією з перших була справа активіста О. Малицького, який у 2005 році висловив занепокоєння щодо заходів безпеки на атомних

електростанціях України та можливого забруднення навколишнього середовища в регіоні. Як зазначається, справа у якій позивачем виступала Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом», в результаті завершилася поразкою активіста [287, с. 103-104].

У свою чергу, *I. Pretelli* та Б. Островська зазначають, що одним із ключових викликів для держави є впровадження ефективних механізмів протидії SLAPP-позовам, які становлять невід'ємний елемент демократичної трансформації держави в період її реконструкції. На думку науковців, запровадження таких механізмів забезпечує належний захист громадянського суспільства від безпідставних судових переслідувань та інших форм правового тиску [288, с. 250].

Показово, що законодавець не зробив висновків, оскільки українське законодавство не передбачає спеціальних санкцій за подання недобросовісних судових проваджень проти викривачів, подібних до механізмів, закріплених у статті 23 Директиви (ЄС) 2019/1937. Відсутність відповідальності за такі дії формує суттєву правову прогалину, яка може використовуватися з метою тиску на викривачів шляхом судових позовів, спрямованих не стільки на захист порушених прав, скільки на дискредитацію, залякування або фінансове виснаження осіб, які повідомляють про правопорушення. Подібні провадження створюють для викривачів додаткові ризики, пов'язані з витратами на правову допомогу, репутаційними втратами та психологічним тиском, що, у свою чергу, також може мати стримувальний ефект щодо реалізації права на повідомлення про порушення.

Цілком погоджуємося з позицією Х. Перейми, що без встановлення ефективної процедури притягнення до відповідальності осіб, які здійснюють переслідування викривачів, як чинні, так і потенційні викривачі перебуватимуть у постійному страху зазнати репресивних заходів, що істотно знижує ефективність інституту викривання загалом [289, с. 596]. Ця думка відповідає змісту статті 23 Директиви ЄС 2019/1937, яка вимагає від держав-членів встановлювати «ефективні, пропорційні та переконливі санкції» для тих, хто

перешкоджає викриванню або вдається до помсти (*retaliation*). А тому «пасивний захист» (просте поновлення на роботі) є немає превентивної мети. Лише «активний захист» покарання переслідувачів є дієвим запобіжним засобом протидії порушенням.

Значну увагу чинне законодавство України приділяє гарантіям правового захисту викривачів, що загалом збігається з підходом, закріпленим у пункті 2 статті 20 Директиви (ЄС) 2019/1937. Зокрема, викривачам гарантується можливість отримання безоплатної правової допомоги відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» [290], а також право залучати адвоката за власним вибором. Аналогічно до європейських стандартів [89, ст.20,п.3], національне законодавство передбачає участь уповноваженого органу у захисті прав викривача: так, у разі звернення викривача НАЗК може здійснювати представництво його інтересів у суді, брати участь у судових провадженнях, у тому числі на закритих засіданнях за згодою викривача, а також ініціювати перегляд судових рішень.

Що стосується заходів підтримки, то надання психологічної допомоги викривачам в Україні передбачено статтею 53-3 Закону України «Про запобігання корупції», однак відповідний механізм має переважно декларативний характер через відсутність чітко визначених процедур його реалізації. На це звертають увагу О. Святун та М. Škurek, які зазначають, що передбачене законодавством право викривачів на психологічну підтримку фактично не забезпечене належними інституційними та процедурними гарантіями, внаслідок чого залишається здебільшого формальним [291, с. 179].

Фінансова складова захисту викривачів демонструє суттєві відмінності між українським та європейським підходами. Національне законодавство передбачає можливість отримання матеріальної винагороди у визначених законом випадках, що має стимулюючий характер, і спрямоване на заохочення до повідомлення про корупційні правопорушення. Натомість Директива (ЄС) 2019/1937 не встановлює обов'язку щодо виплати винагороди викривачам, однак закріплює право на матеріальну підтримку та компенсацію шкоди у разі набуття ними негативних

наслідків, зокрема, звільнення, зниження заробітної плати або інших форм переслідування (ст. 21).

Окремо слід звернути увагу на те, що європейський підхід до підтримки викривачів охоплює й медичний аспект захисту, хоча і не у формі самостійного інституту медичної допомоги. Згідно з пунктом 94 преамбули Директиви (ЄС) 2019/1937, шкода, завдана викривачу внаслідок репресивних заходів, підлягає повному відшкодуванню, зокрема, шляхом компенсації витрат на медичне лікування поряд із судовими витратами, втратою доходу та іншою економічною і немайновою шкодою.

4.2. Імплементація стандартів викривання в національне законодавство України в контексті її євроінтеграційних та євроатлантичних процесів

Євроінтеграційний та євроатлантичний курс України зумовлює вдосконалення існуючого законодавства про викривачів, що має охоплювати не лише формальне відтворення базових інститутів (гарантії захисту, канали, строки, заборона помсти тощо), а й «другий рівень» сучасних викликів: цифровізацію процедур, ризики застосування штучного інтелекту (ШІ), транскордонний характер викривань, а також професіоналізацію правничого супроводу викривачів.

Сучасні цифрові інструменти здатні реалізувати безпечно та зручне подання повідомлень, аналіз великої кількості даних і автоматизоване виявлення ризиків. Зокрема, шляхом впровадження ШІ відкриваються нові можливості для удосконалення процесів роботи з викривачами. Наразі формуються концептуальні підходи до можливого використання ШІ в системах викривання, які ще не набули нормативного закріплення, однак активно обговорюються як потенційний напрям розвитку цього інституту.

У науковій літературі підкреслюється, що системи викривання, опосередковані ШІ (AI-mediated reporting systems), здатні підвищувати рівень конфіденційності шляхом анонімної цифрової подачі повідомлень, використання захищених каналів зв'язку та автоматизованих протоколів

обробки даних. Крім того, алгоритми машинного навчання можуть застосовуватися для сортування повідомлень і розпізнавання ризикових шаблонів, що дозволяє аудиторам та комплаєнс-підрозділам ефективніше визначати першочерговість звернення з підвищеним рівнем суспільної небезпеки та виявляти системні проблеми на ранніх стадіях розвитку порушень [292].

Показовими є міркування *K. Zouvia*, старшого слідчого Офісу Грецького Омбудсмана, яка зазначає, що ШІ може використовуватися для підвищення доступності механізмів подання повідомлень викривачами шляхом автоматичного перекладу в реальному часі, а також для аналізу великих обсягів даних з метою виокремлення критично важливої інформації та проактивного виявлення зон підвищеного ризику у відповідних секторах діяльності [293].

Водночас, як слушно зазначають *Л. Невара* та *К. Зверева*, впровадження технологій ШІ потребує належного нормативно-правового забезпечення, зокрема оновлення Закону України «Про захист персональних даних» відповідно до вимог Регламенту (ЄС) 2016/679 (GDPR) та формування законодавчих засад використання штучного інтелекту [294, с. 176].

Окремої уваги заслуговує потенціал використання ШІ в межах ЄППВ, який адмініструється НАЗК. Вважаємо, що інтеграція ШІ до функціонування цього порталу могла б підвищити ефективність обробки повідомлень шляхом автоматичної класифікації звернень, аналітичної підтримки оцінки їхньої релевантності та виявлення повторюваних або системних порушень, за умови збереження людського контролю та дотримання вимог конфіденційності [295, с. 87-88].

Поряд із потенційними перевагами використання ШІ у механізмах викривання, у науковій літературі та правозастосовній практиці дедалі частіше наголошується на зростанні специфічних ризиків, пов'язаних із його застосуванням. Йдеться насамперед про загрози кібербезпеці, етичні виклики, що стосуються прийняття алгоритмічних рішень, а також проблеми відповідальності за негативні наслідки функціонування автоматизованих систем.

Особливої уваги заслуговує феномен так званого алгоритмічного викривання (*algorithmic whistleblowing*), який істотно відрізняється від класичних форм повідомлення про правопорушення. Як зазначає *H. Wu*, викривачами у сфері алгоритмічних систем можуть виступати не лише працівники технологічних компаній, але й науковці, оборонні підрядники, інженери та співробітники компаній-розробників великих програмних моделей (LLM). Він підкреслює, що на відміну від традиційного викривання, алгоритмічне викривання стикається з низкою специфічних викликів: по-перше, розробка та використання ШІ дедалі частіше відбувається в умовах «чорної скриньки» та зумовлене міркуваннями національної безпеки, кіберзахисту або комерційної таємниці; по-друге, шкода, пов'язана з функціонуванням ШІ, нерідко має довгостроковий і непрямий характер, що ускладнює її правову ідентифікацію; по-третє, широке застосування угод про нерозголошення інформації (NDAs) та корпоративних політик конфіденційності істотно стримує внутрішнє викривання ризиків і порушень [296, с. 3].

Усвідомлюючи зазначені виклики, захист викривачів у контексті використання ШІ визначається одним із пріоритетних напрямів у розвинених правопорядках. Показовою у цьому аспекті є позиція органів правозастосування США. Зокрема, Міністерство юстиції США у своїх офіційних заявах наголошує на необхідності врахування ризиків, пов'язаних із застосуванням ШІ, під час оцінки корпоративних програм комплаєнсу. Так, заступниця Генерального прокурора США *L. Monaso* зазначила, що прокурори інтегруватимуть оцінку використання ШІ в аналіз ефективності комплаєнс-систем і вимагатимуть більш суворих санкцій у разі неправомірного або недобросовісного використання ШІ. Одночасно Міністерство юстиції оголосило про запуск пілотної програми матеріального заохочення викривачів, що підтверджує зростаючу увагу до ролі викривання у сфері високих технологій [297].

У контексті євроінтеграційних процесів важливо враховувати, що ЄС уже сформував нормативну рамку регулювання ШІ шляхом ухвалення Регламенту (ЄС) 2024/1689 від 13 червня 2024 року щодо штучного інтелекту [298], який

запроваджує ризик-орієнтований підхід до класифікації та використання ШІ-систем. При цьому законодавець ЄС прямо визнав значення викривання як механізму забезпечення дотримання цього регулювання. Зокрема, у пункті 172 преамбули зазначеного Регламенту вказано, що особи, які повідомляють про порушення положень, мають користуватися захистом відповідно до Директиви (ЄС) 2019/1937. Відповідно, право ЄС прямо інтегрує інститут викривання у систему нагляду за застосуванням ШІ, визнаючи його ключову роль у виявленні порушень та мінімізації технологічних ризиків.

Окремим сучасним стандартом розвитку інституту викривання є його функціонування у транскордонному середовищі. Мова може йти як про традиційні екологічні порушення, пов'язані з транскордонним забрудненням довкілля, незаконним поводженням з відходами, порушенням міжнародних екологічних зобов'язань або діяльністю транснаціональних компаній, так і про корупційні практики, що супроводжують оборонні закупівлі, управління природними ресурсами чи функціонування критичної інфраструктури або інші суспільно-значущі порушення.

Особливого значення транскордонне викривання набуває в умовах збройної агресії Росії та гібридних загроз, коли окремі правопорушення безпосередньо або опосередковано впливають на національну безпеку та обороноздатність держави. У таких випадках інформація може надходити від осіб, які не є громадянами України, перебувають за її межами або залучені до відповідних процесів у рамках міжнародних ланцюгів постачання. Відсутність ефективних механізмів прийняття та правового опрацювання таких повідомлень істотно знижує здатність держави своєчасно реагувати на загрози, що мають транснаціональний характер.

У науковій літературі транснаціональний підхід до викривання обґрунтовується, зокрема, у працях *R. Hyde* та *A. Savage*, які зазначають, що «ті, хто бажає уникнути цих ризиків, можуть вимагати, щоб або національний орган, відмінний від того, який регулює юрисдикцію, в якій вони розташовані, або численні національні органи влади вжили заходів» [299, с. 5].

Водночас принципова особливість сучасних національних транскордонних моделей полягає у поєднанні відкритості для іноземних викривачів із механізмами матеріального стимулювання, що перетворює викривання на інструмент активного залучення зовнішніх джерел інформації в інтересах держави. Показовою у цьому сенсі є практика США - Програма викривачів SEC Whistleblower Program, яка не встановлює вимоги громадянства або місця проживання як умови для подання повідомлення чи отримання винагороди. Так, у щорічному звіті SEC за 2014 рік прямо зазначено, що було санкціоновано найбільшу на той момент винагороду (понад 30 млн дол.) і це була вже четверта винагорода викривачу, який проживав в іноземній державі, що фактично демонструє практичну ефективність транскордонного підходу [300, с. 1].

Подальші звіти SEC свідчать про системність цієї практики. Зокрема, у Щорічному звіті SEC за 2022 фінансовий рік прямо наголошується, що Програма викривачів «набула фундаментально міжнародного характеру», а повідомлення надходили з усього світу; серед іноземних держав, з яких надійшла найбільша кількість повідомлень, названо Канаду, Велику Британію, Німеччину, Китай, Мексику та Бразилію [301, с. 6].

Також слід зазначити, що відповідна практика може розглядатися значно ширше, зокрема, як прояв загальної тенденції до екстериторіальності. З цього приводу Л. Фалалєєва зазначає, що «США використовують як інструмент поширення свого впливу на глобальні економічні процеси екстратериторіальне застосування положень норм національного права у сфері конкуренції, корпоративних відносин тощо, подекуди не обмежуючи надмірного та невиправданого поширення екстратериторіальної юрисдикції» [302, с. 94].

Відповідно, поєднання транскордонності та фінансового стимулу перетворює інститут викривання на інструмент не лише антикорупційної (екологічної) чи регуляторної політики, а й збору суспільно значущої інформації стратегічного характеру, що має очевидну цінність для держави. У ширшому вимірі зазначену модель доцільно розглядати як форму «цивільного

інформаційного залучення», що доповнює класичні інструменти державного контролю у сфері національної безпеки, включно з екологічною безпекою.

У цьому контексті імплементація транскордонних стандартів викривання в національне законодавство України могла б створити правові передумови для отримання інформації від іноземців та осіб без громадянства, які володіють відомостями про правопорушення, що завдають шкоди публічним інтересам України. Такий підхід цілком відповідав би як євроінтеграційним і євроатлантичним орієнтирам держави, так і об'єктивним потребам забезпечення ефективного правозастосування в умовах воєнного та транснаціонального ризикового середовища.

Логічним продовженням імплементації провідних стандартів викривання є інституційне посилення ролі адвоката у механізмах захисту викривачів. У цьому аспекті українське законодавство вже містить низку важливих правових елементів, які створюють передумови для професіоналізації правничого супроводу викривачів.

Ключове значення має інститут адвокатської таємниці. Відповідно до частини першої статті 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [303], адвокатською таємницею є будь-яка інформація, що стала відома адвокату, його помічнику, стажисту або іншій особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, зокрема, і факт звернення за правничою допомогою, питання, з яких надавалась консультація, її зміст, підготовлені документи та інші відомості, отримані у процесі здійснення адвокатської діяльності. Такий широкий обсяг адвокатської таємниці об'єктивно створює правові передумови для безпечного первинного звернення потенційного викривача до адвоката ще до офіційного повідомлення про правопорушення.

Крім того, законодавець прямо визнає захист викривачів як самостійний вид адвокатської діяльності. Так, згідно з пунктом 9 частини першої статті 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», до видів адвокатської діяльності належить захист прав, свобод і законних інтересів викривача у зв'язку з повідомленням ним інформації про корупційне або

пов'язане з корупцією правопорушення. Аналогічний підхід закріплений і у спеціальному антикорупційному законодавстві: відповідно до частини третьої статті 53 Закону України «Про запобігання корупції», викривач для захисту своїх прав та представництва інтересів може користуватися всіма видами правничої допомоги, передбаченими законодавством, або самостійно залучити адвоката.

Участь адвоката як представника викривача допускається переважно на стадії захисту вже порушених прав. Йдеться, зокрема, про судові провадження, справи щодо застосування заходів безпеки, оскарження рішень роботодавця, доведення факту помсти або відшкодування шкоди. Натомість інституційна участь адвоката на етапі первинного подання повідомлення про правопорушення законодавчо не врегульована та не виокремлена як самостійна процедура.

Показовою є практика США, де адвокат виступає не лише процесуальним представником, а й інституційним посередником між викривачем і державою. Зокрема, анонімне подання повідомлення через адвоката у США має чітке нормативне підґрунтя, така можливість прямо передбачена підзаконним нормативним актом Комісії з цінних паперів та бірж США, ухваленим на виконання § 21F Закону США про біржі цінних паперів 1934 р. (15 U.S.C. § 78u-6) [196].

Відповідно до Rule 21F-9 Правил SEC (17 C.F.R. § 240.21F-9(c)) [304], особа, яка бажає подати інформацію як викривач анонімно, зобов'язана здійснювати таке подання через адвоката, який діє від її імені. При цьому особа викривача не розкривається Комісії на початковій стадії, а адвокат виступає офіційним представником і гарантом добросовісності повідомлення. Розкриття особи викривача можливе лише на подальших етапах і лише у випадках, прямо передбачених процедурою, для підтвердження права на винагороду зокрема.

З огляду на це, доцільним видається розвиток національної моделі шляхом формування спеціальної процедури «анонімного представництва викривача», яка могла б доповнити чинні механізми та ґрунтуватися на вже наявних інститутах адвокатської діяльності й адвокатської таємниці. У межах такої процедури викривач передавав би адвокату інформацію та докази, що стосуються

можливого правопорушення, із збереженням повної конфіденційності; адвокат здійснював би подання повідомлення до належного органу або через офіційні канали, у тому числі цифрові, без розкриття особи клієнта на первинній стадії; ідентифікація викривача відбувалася б лише за наявності об'єктивної правової необхідності, наприклад, для набуття процесуального статусу або реалізації права на винагороду.

Такий підхід не суперечив би чинній концепції адвокатської таємниці, а навпаки, розширював би її функціональне призначення, трансформуючи адвоката з виключно процесуального представника на інституційного посередника довіри між викривачем і державою. Одночасно це дозволило б змістити акцент із суто репресивно-захисної моделі на превентивну та якісну модель викривання, у якій правова оцінка ризиків здійснюється ще до офіційного розкриття інформації. З урахуванням міжнародних стандартів, найбільш перспективною видається модель, у якій адвокат виконує подвійну функцію:

- по-перше, процесуальну - захист у спорах про помсту та супровід у провадженнях;
- по-друге, інституційну - посередництво при анонімному або псевдонімному повідомленні, за аналогією до моделі SEC.

4.3. Прогалини правового регулювання у законодавстві України з питань викривання та правові підстави їх усунення

У сучасному українському законодавстві у сфері захисту викривачів існують недоліки та упущення, які значно ускладнюють ефективний захист їхніх прав та належну реалізацію механізмів повідомлення про правопорушення.

У цьому розділі пропонується детальніший аналіз процедурних законодавчих недоліків у структурі діючого українського законодавства про викривачів, визначити ключові прогалини у захисті викривачів та запропонувати можливі шляхи їх усунення для підвищення ефективності системи захисту викривачів в Україні.

Як уже зазначалося в підрозділі 4.1., поняття «викривач» визначає ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», проте ми звертали увагу на звуженість персональної сфери цього визначення, оскільки зміст поняття охоплює лише осіб, що повідомляють про корупційні правопорушення. Подібні визначення містяться також і в інших нормативно-правових актах, зокрема в ч.3 ст.272 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі - КУАП), де «викривач є свідком у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією» [305] та п. 16⁻² ч. 1 ст. 3 Кримінально-процесуального кодексу України (далі - КПК України), де «викривач - фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, звернулася із заявою або повідомленням про корупційне кримінальне правопорушення до органу досудового розслідування» [306].

С. Гупняк, заступник Голови НАЗК, звертає увагу на те, що відмінності у визначенні поняття «викривач», закріплені в Законі України «Про запобігання корупції» та у КПК України, зумовлюють виникнення низки проблем на всіх етапах взаємодії з викривачами - від моменту набуття відповідного статусу до реалізації гарантій захисту та отримання передбачених законом виплат. У зв'язку з цим, на його думку, першочерговим завданням удосконалення інституту викривання має стати узгодження термінологічних і змістовних розбіжностей у законодавстві, а також усунення наявних нормативних прогалин [307].

У наслідок цього, розбіжності у визначенні поняття «викривач» у різних нормативно-правових актах створюють проблему правової невизначеності, що може ускладнювати застосування єдиних стандартів захисту та правового статусу викривачів.

Що стосується добросовісності як підстави набуття статусу викривача, чинне законодавство України не формує чіткого та змістовно наповненого правового стандарту цього поняття. Формулювання «наявність переконання, що інформація є достовірною», яке використовується у низці нормативних положень, відображає лише суб'єктивний елемент добросовісності та не охоплює її комплексного змісту.

Важливість критерію добросовісності безпосередньо впливає з ідеології інституту викривання як механізму захисту суспільного інтересу: добросовісне викривання є формою публічно-правової лояльності до правопорядку, а не проявом приватної зацікавленості або інструментом вирішення індивідуальних конфліктів. Вважаємо, що законодавцю насамперед доцільно виходити з того, що добросовісність дій викривача проявляється передусім у мотиваційному вимірі, а саме у спрямованості його поведінки на захист суспільного інтересу.

Погоджуємося з науковим підходом А. Федчука, який зазначає, що «добросовісність викривача має бути обов'язковою передумовою звільнення його не лише від цивільно-правової відповідальності, але також і від кримінальної, адміністративної та дисциплінарної». Автор підкреслює, що саме добросовісний характер викривальної діяльності надає їй соціально схвального змісту та дозволяє розглядати відповідну поведінку як юридично значущу підставу для спеціального правового захисту [308, с. 146].

Можемо лише додати, що такий підхід необхідно розширити, оскільки такий критерій має значення не лише у контексті звільнення викривача від різних видів юридичної відповідальності, але й у більш широкому вимірі як системна умова реалізації всього комплексу гарантій захисту, передбачених законодавством про викривачів. Добросовісність має розглядатися не лише як негативна підстава для усунення відповідальності, але і як позитивний кваліфікуючий критерій для набуття та збереження статусу викривача, реалізації його процесуальних прав, а також доступу до спеціальних механізмів правового та соціального захисту.

За відсутності чіткого нормативного розуміння добросовісності та її зв'язку із суспільним інтересом формування культури викривання в Україні може відбуватися фрагментарно та суперечливо, що підриває довіру до викривачів як до носіїв публічно значущої функції та знижує готовність осіб використовувати цей інструмент у добросовісний спосіб.

Порівняльно-правовий аналіз свідчить, що у низці європейських правопорядків застосовуються більш об'єктивовані стандарти оцінки

добросовісності. Так, у Франції Закон «Sapin II» (Loi n. 2016-1691 у редакції змін 2022 року) [144] у статті 6 закріплює підхід, за яким викривач має діяти «добросовісно», а також у статті 10-1 мати обґрунтовані підстави вважати інформацію правдивою. По суті, французька модель поєднує елемент мотиваційної складової добросовісності з об'єктивним стандартом розумності (*reasonable belief*).

На відміну від цього, українське законодавство не використовує категорію «обґрунтованих підстав» як самостійний правовий стандарт, обмежуючись формулою суб'єктивного переконання особи у достовірності інформації. У цьому контексті видається доцільним нормативне уточнення критерію добросовісності шляхом його поєднання з об'єктивним стандартом «обґрунтованих підстав» та чітким закріпленням пріоритету суспільного інтересу як визначального елементу добросовісної поведінки викривача.

Що стосується гарантій безпеки викривачів, як уже зазначалося у підрозділі 4.1, відповідно до ч. 2 ст. 53 Закону України «Про запобігання корупції», у разі наявності загрози життю, здоров'ю, житлу або майну викривачів чи їх близьких осіб у зв'язку з поданням повідомлення, правоохоронні органи можуть застосовувати до них відповідні заходи захисту. Такі заходи включають правові, організаційно-технічні та інші механізми, передбачені Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Також у цій частині законодавчого регулювання виявляється низка проблемних аспектів. Це зумовлено тим, що ключові інструменти фізичного захисту нормативно пов'язані з процесуальним статусом учасника кримінального провадження, який викривач у справах про адміністративні правопорушення, як правило, не набуває. У цьому контексті виникає прогалина у правовому регулюванні захисту зазначеної категорії осіб, яка істотно знижує рівень їх фактичної безпеки та може стримувати реалізацію права на повідомлення про правопорушення [309, с. 171].

Вважаємо, що застосування заходів безпеки щодо викривачів має визначатися не видом юридичної відповідальності (кримінальної чи

адміністративної), а наявністю об'єктивної загрози правам та законним інтересам особи, що повідомила про правопорушення.

Крім того, у межах застосування Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», простежується ще одна суттєва прогалина, пов'язана зі звуженням кола осіб, на яких можуть поширюватися заходи безпеки. Так, у Законі України «Про запобігання корупції» використовується ширше поняття «близькі особи», тоді як Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» оперує категоріями «члени сім'ї та близькі родичі осіб», що істотно обмежує коло потенційно захищених осіб. У наслідок цього виникає ситуація, в якій особи, що визнаються «близькими» викривача відповідно до антикорупційного законодавства, можуть бути фактично позбавлені державного захисту у разі виникнення загроз, пов'язаних із викриттям правопорушення.

З цього приводу О. Розгон наголошує, що попри певну смислову спорідненість таких понять, як «члени сім'ї», «родичі», «близькі родичі» та «близькі особи», вони не є тотожними ані за своїм змістом, ані за правовими наслідками, а відтак потребують чіткого нормативного розмежування. Невизначеність у використанні зазначених категорій створює ризики помилок у правозастосуванні, що, своєю чергою, може призводити до необґрунтованого звуження обсягу прав і гарантій захисту осіб, які об'єктивно потребують державної підтримки у зв'язку зі здійсненням викривальної діяльності [310, с. 117].

Наступною суттєвою прогалиною є техніко-процедурна реалізація базового принципу функціонування інституту викривання. З одного боку, відповідно до ч. 1 ст. 53-3 Закону України «Про запобігання корупції», права викривача виникають з моменту повідомлення інформації про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, що формально закріплює превентивний характер захисту та спрямоване на забезпечення негайного виникнення відповідних гарантій.

З іншого боку, як слушно зазначає І. Мосюк, проблемним є формулювання законодавця, закріплене в абзаці третьому ч. 2 ст. 53-1 Закону України «Про запобігання корупції», щодо строків внесення відомостей до ЄППВ, які визначені як «не пізніше наступного дня». Такий часовий проміжок, на його думку, створює ситуацію, за якої, попри формальне виникнення прав з моменту повідомлення, фактична реалізація захисних механізмів може бути відтермінована, що на практиці надає потенційному правопорушнику можливість застосувати заходи негативного впливу до особи ще на початковому етапі викривання [269, с. 34]. Погоджуємося з наведеною позицією, оскільки такий часовий розрив об'єктивно підвищує вразливість особи, яка здійснила повідомлення, та суперечить превентивній природі інституту захисту викривачів. Відповідно, у нинішньому вигляді у вітчизняному регулюванні має місце розрив між нормативно закріпленим принципом негайного виникнення прав викривача та його техніко-процедурною реалізацією через канали повідомлення.

Що стосується анонімних повідомлень, то вітчизняне законодавство демонструє доволі специфічний і водночас суперечливий підхід до цього механізму. Фактично йдеться не стільки про повну технічну анонімність викривача, скільки про декларативну (правову) анонімність, за якої законодавець пов'язує анонімність насамперед із формою та каналом подання повідомлення, а також із обов'язком уповноважених осіб забезпечувати конфіденційність інформації про викривача.

Проблема полягає в тому, що ЄППВ як централізована державна інформаційно-комунікаційна система функціонує відповідно до загальних вимог законодавства у сфері захисту інформації та кібербезпеки. Зокрема, на його функціонування поширюється дія Закону України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» [311], а також Постанови КМУ від 29 березня 2006 р. № 373 «Про затвердження Мінімальних вимог до захисту інформаційних, електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних та технологічних систем» [312]. Зазначені нормативні акти передбачають обов'язкове впровадження організаційно-технічних заходів захисту інформації,

включно з контролем доступу, фіксацією подій інформаційної безпеки, веденням журналів доступу та обліком дій користувачів у системі (пп. 1, 19-21 Правил).

На цю проблему звертає увагу М. Думчиков, зазначаючи, що навіть при використанні анонімних платформ викривач залишає технологічний слід, зокрема, у вигляді мережевих та пристроєвих метаданих, які потенційно можуть бути використані для ідентифікації особи. Автор підкреслює, що хоча існують технічні засоби для мінімізації таких ризиків, більшість викривачів не володіють достатнім рівнем технічної обізнаності для їх ефективного застосування, що створює ілюзію анонімності за відсутності реальних технічних гарантій [278, с. 112].

Відтак анонімність у межах ЄППВ має переважно організаційно-правовий характер і не супроводжується нормативно закріпленим режимом повної технічної анонімності, за якого можливість опосередкованої ідентифікації особи була б принципово виключена.

Також слід враховувати об'єктивні безпекові ризики, зумовлені тривалою збройною та гібридною агресією з боку держави-агресора Російської Федерації, яка системно здійснює кібератаки на критично важливу інфраструктуру України. Показовим прикладом є кібератака на державні реєстри України у грудні 2024 року, внаслідок якої було порушено функціонування низки електронних державних послуг та створено ризики несанкціонованого доступу до персональних даних громадян [313]. Такі інциденти актуалізують питання надійності цифрових каналів повідомлення викривачів і ставлять під сумнів достатність існуючих технічних та організаційних гарантій захисту інформації у випадках, коли мова йде про анонімні або конфіденційні повідомлення.

Запропонований у розділі 4.1 підхід із використанням TOR-версії каналів повідомлення [274, с. 265], хоча й виглядає перспективним з точки зору забезпечення повної технічної анонімності викривача, паралельно породжує іншу суттєву проблему - ускладнення подальшого доведення факту подання повідомлення з метою набуття статусу викривача та реалізації передбачених законом гарантій захисту. За таких умов особа може опинитися в ситуації, коли,

зазнавши негативних наслідків чи помсти, вона буде позбавлена можливості належним чином підтвердити свій статус викривача.

У разі обрання законодавцем моделі повної технічної анонімності доцільно завчасно передбачити спеціальний механізм підтвердження факту подання повідомлення, який не ґрунтувався б на ідентифікації особи за цифровими слідами. Такий механізм може включати використання унікального псевдонімного ідентифікатора, криптографічного токена або інших технічних засобів, що дозволяють встановити зв'язок між особою та відповідним повідомленням без розкриття її персональних даних.

Іншим підходом, якого дотримуються європейські законодавці та регулятори, є впровадження спеціалізованих платформ для повідомлення про порушення (*whistleblower tools*), що забезпечують поєднання псевдонімності, захищеного двостороннього зв'язку та можливості подальшого підтвердження факту подання повідомлення без розкриття особи викривача. На відміну від моделей повної технічної анонімності, побудованих на використанні мережі TOR, такі платформи не виключають повністю формування технічних метаданих на рівні системи, однак архітектурно мінімізують ризики ідентифікації особи та водночас забезпечують процесуальну доказовість і можливість подальшої взаємодії між викривачем і компетентним органом.

Показовим прикладом є використання системи Business Keeper Monitoring System (BKMS) у рамках практики ЄС та, зокрема, в Австрії, що представлена в бібліотеці кращих практик Anti-Fraud Knowledge Centre Європейської Комісії [314]. Ця система дозволяє викривачу подати повідомлення без розкриття своєї особи, після чого йому надається унікальний реєстраційний номер (*reference number*) та можливість створення захищеної поштової скриньки (*secure mailbox*) для подальшого двостороннього спілкування з органами розслідування. Як зазначено у звіті УНЗ ООН технічна архітектура BKMS передбачає застосування криптографічних засобів захисту інформації та шифрування комунікації, що унеможлиблює відстеження джерела подання повідомлення та ідентифікацію особи викривача за технічними параметрами [315, с. 48].

Слід додати, що ефективність інституту викривання визначається не лише організаційно-технічними гарантіями подання повідомлень, а й системою матеріальних та процесуальних стимулів, покликаних заохочувати осіб до повідомлення про правопорушення. З цього погляду, ще однією суттєвою прогалиною правового регулювання є надмірно високий мінімальний поріг для виникнення права викривача на винагороду, що істотно звужує сферу практичного застосування цього інституту. Відповідно до ч. 1 ст. 53-7 Закону України «Про запобігання корупції» та ч. 1 ст. 130-1 КПК України, право на винагороду виникає лише у разі, якщо грошовий розмір предмета корупційного злочину або розмір завданих державі збитків у п'ять тисяч і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Станом на січень 2026 року ця сума складає 3 328 грн для працездатних осіб [316], відповідно, мінімальний поріг для виникнення права на винагороду фактично складає 16 640 000 грн ($3\,328 \times 5\,000$).

Критику надмірно високого мінімального порогу для виникнення права на винагороду поділяють і вітчизняні науковці. Так, О. Мезеря, Г. Татаренко та І. Татаренко обґрунтовано зазначають, що встановлення вимоги щодо предмета корупційного правопорушення або збитків у розмірі не менше 5 000 прожиткових мінімумів для працездатних осіб є «хибним кроком», оскільки за сучасних соціально-економічних умов більшість корупційних правопорушень стосується менших сум, які водночас залишаються суспільно значущими. На думку авторів, такий підхід призводить до безпідставного звуження кола осіб, які можуть скористатися законодавчими стимулами [280, с. 138]. На думку С. Кравченко та О. Комашко «аспект винагороди загалом майже не впливає на мотивацію викривачів» [317, с. 54].

Погоджуємося з наведеними позиціями і вважаємо, що наявний законодавчо встановлений поріг фактично означає, що право на винагороду виникає лише у справах про корупційні правопорушення особливо великого масштабу, тоді як значна кількість суспільно небезпечних, але фінансово менш суттєвих корупційних діянь випадає зі сфери матеріального стимулювання

викривань, а тому перетворюється на механізм, орієнтований винятково на обмежене коло найбільш резонансних справ.

З огляду на це, реалізація права викривача на винагороду та її виплата законодавчо прив'язані до кримінального судочинства. Згідно з ч. 1 ст. 130-1 КПК України, винагорода виплачується викривачу після ухвалення обвинувального вироку, який набрав законної сили. Зазначена норма напрямку пов'язує виникнення та реалізацію права на винагороду саме з фінальним результатом кримінального провадження - обвинувальним вироком, а не з фактом повідомлення, початком розслідування чи навіть направленням обвинувального акта до суду. На відміну від кримінально-процесуально орієнтованої української моделі, у низці іноземних правопорядків, у США, зокрема застосовуються інституційні моделі матеріального заохочення викривачів, у межах яких рішення про виплату винагороди ухвалюється адміністративним органом на підставі оцінки цінності наданої інформації, без необхідності завершення судового кримінального провадження обвинувальним вироком.

Зокрема, у межах Програми винагород викривачів США, відповідно до 15 U.S.C. § 78u-6(b) [196], SEC самостійно ухвалює рішення про надання винагороди викривачу у разі, якщо надана ним інформація призвела до успішного адміністративного або судового правозастосування із накладенням грошових санкцій. При цьому виплата винагороди здійснюється за результатами адміністративного рішення SEC, а не внаслідок кримінального обвинувального вироку, що дозволяє реалізувати право на винагороду в межах регуляторного провадження.

Наведений підхід може бути прикладом для українського законодавця в контексті розширення сфери застосування інституту винагороди шляхом поширення на правопорушення, пов'язані з корупцією, а також на інші категорії суспільно небезпечних діянь.

Що стосується механізму розподілу винагороди між кількома викривачами, Законодавство передбачає обмежений та формалізований механізм розподілу винагороди між кількома викривачами. Відповідно до ч. 3 ст. 53-7 Закону України

«Про запобігання корупції», у разі повідомлення декількома викривачами різної інформації про один і той самий корупційний злочин, розмір винагороди розподіляється у рівних частинах між такими особами. Такий підхід не враховує ані обсяг наданої інформації, ані її вирішальне значення для викриття правопорушення, ані ступінь ризиків, яких зазнала конкретна особа.

На відміну від підходу українського законодавства, у праві США застосовується значно більш гнучка та диференційована модель розподілу винагороди між викривачами, яка ґрунтується на оцінці фактичного внеску особи у викриття правопорушення.

Згідно з 17 C.F.R. § 240.21F-6(a), серед ключових критеріїв визначення розміру винагороди прямо передбачено:

- (1) значущість інформації, наданої викривачем (significance of the information);
- (2) ступінь допомоги викривача у розслідуванні (assistance provided by the whistleblower);
- (3) інтереси правозастосування (law enforcement interest);
- (4) участь у внутрішніх комплаєнс-процедурах [318].

Практика SEC наочно підтверджує застосування принципу пропорційності внеску у випадках участі кількох викривачів. Так, у Пресрелізі SEC № 2024-104 зазначено, що у справі за участю двох викривачів перший викривач, який ініціював розслідування, отримав винагороду у розмірі 4 млн дол. США, тоді як другий викривач, чия інформація та співпраця були визнані критично важливими для успіху правозастосування, отримав 20 млн дол. США, що прямо свідчить про відсутність принципу рівного розподілу та застосування підходу, заснованого на оцінці фактичного внеску кожної особи [319].

Відповідно, якщо у справі беруть участь кілька викривачів застосовується, як нам вважається, оптимальний підхід заснований на принципі пропорційності внеску, з урахуванням таких критеріїв, як первинність повідомлення, унікальність і значущість наданої інформації, рівень співпраці з органами розслідування, а також ступінь ризику, якого зазнав викривач. А отже, американська модель не передбачає автоматичного рівного поділу винагороди

між кількома особами, а натомість орієнтована на матеріальну справедливість і стимулювання найбільш значущих та добросовісних викриттів. У цьому контексті підхід до рівного розподілу винагороди між кількома викривачами, закріплений у ч. 3 ст. 53-7 Закону України «Про запобігання корупції», виглядає надмірно спрощеним та таким, що не відповідає принципу індивідуалізації правового стимулювання. Тобто, відсутність можливості врахування реального внеску кожного викривача, обсягу та якості наданої інформації, а також ступеня особистого ризику знижує мотиваційний потенціал інституту викривання.

Згідно зі ст. 130-1 КПК України, винагорода виплачується викривачу за рахунок Державного бюджету України. Науковці О. Ковальчук, О. Лебідь з цього приводу зазначають, що в умовах довготривалої збройної агресії російської федерації проти України доцільно було б запровадити норми, які регулювали б виплати викривачам не лише з бюджетних коштів, а й з інших джерел фінансування [320, с. 822]. Даний підхід, на нашу думку, виглядає логічним оскільки дозволить забезпечити більш ефективний механізм винагороди викривачів, зокрема, в умовах обмеженого фінансування, що може виникнути через кризу чи воєнні дії.

У порівняльно-правовому вимірі доцільність створення спеціальних фондів для фінансування винагороди викривачів підтверджується практикою США. Зокрема, у межах Програми викривачів SEC винагорода виплачується не з державного бюджету, а зі спеціального Фонд захисту інвесторів (Investor Protection Fund), створеного відповідно до Закону Додда-Франка та передбаченого 15 U.S.C. § 78u-6(g) [196]. Цей Фонд формується за рахунок грошових санкцій, сплачених порушниками законодавства про цінні папери, і призначений виключно для фінансування винагород викривачів. Офіційні матеріали NWC підкреслюють, що Investor Protection Fund функціонує як самофінансований механізм, який забезпечує своєчасну та належну виплату винагород за рахунок стягнутих санкцій, без залучення коштів платників податків [321].

Використання подібної моделі в Україні шляхом створення спеціального фонду, що наповнюється за рахунок коштів, стягнутих у справах про корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення, могло б суттєво підвищити фінансову стійкість інституту винагороди, посилити його мотиваційний ефект шляхом зменшення ризиків формального або обмеженого застосування механізму матеріального заохочення викривачів унаслідок дефіциту бюджетних ресурсів.

Окремою проблемою правового регулювання є визначення кола осіб, які не мають права на отримання винагороди у зв'язку зі здійсненням повідомлення про корупційний злочин у межах реалізації своїх службових повноважень. Відповідно до ч. 3 ст. 130-1 КПУ України, право на винагороду не виникає у особи, яка повідомила про корупційний злочин, маючи можливість здійснити офіційне повідомлення у межах реалізації своїх службових повноважень.

У науковій літературі фокусується увага на необхідності розмежування загального обов'язку службовця повідомляти про корупційні правопорушення та в межах службових повноважень. Зокрема, О. Хамходера та Т. Снісарчук обґрунтовують підхід, відповідно до якого до кола осіб, що здійснюють повідомлення у межах реалізації своїх службових повноважень, слід відносити насамперед суб'єктів, для яких протидія корупції становить безпосередній зміст професійної діяльності. Для інших службовців обов'язок повідомляти про корупцію має загальний статусний характер і не завжди може розглядатися як елемент їх функціональних службових повноважень, що, відповідно, не повинно автоматично позбавляти їх права на отримання винагороди [322, с. 188-189].

У межах SEC законодавець прямо та вичерпно визначає категорії осіб, які є невідповідними для отримання винагороди. Зокрема, відповідно до 17 C.F.R. § 240.21F-8(c)(1) [323], права на винагороду не мають особи, які на момент отримання інформації були членами, посадовими особами або працівниками SEC, Міністерства юстиції США або інших правоохоронних органів. Тобто, виключення з права на винагороду ґрунтується не на оцінчному понятті «службові повноваження», а на чіткій інституційній належності особи до

органів, для яких виявлення та переслідування правопорушень становлять безпосередній зміст професійної діяльності.

Законодавець США виходить з того, що лише ті особи, для яких регуляторна або правоохоронна діяльність є основною професійною функцією, повинні бути виключені зі сфери матеріального стимулювання викривань. Водночас інші працівники державного сектору або особи, на яких покладено загальні обов'язки щодо дотримання законності, не позбавляються автоматично права на отримання винагороди лише з огляду на їх публічно-службовий статус.

Висновки до розділу 4

У четвертому розділі здійснено комплексне осмислення національної моделі захисту викривачів у контексті процесів євроінтеграції України та виявлено ключові напрями її вдосконалення. За результатами дослідження сформульовано такі висновки:

1. Встановлено, що інститут викривання в Україні перебуває на етапі системної трансформації. Україна є повноправною учасницею базових універсальних міжнародно-правових актів (зокрема Конвенції ООН проти корупції та Орхуської конвенції), які формують загальне ідеологічне підґрунтя захисту публічного інтересу, але ключовим орієнтиром для національної правової системи наразі виступає Директива (ЄС) 2019/1937. Доведено, що вітчизняна модель імплементувала лише окремі європейські елементи (трирівневу систему каналів, гарантії конфіденційності), проте залишається сегментарною, оскільки штучно звужує матеріальну сферу захисту виключно до корупційних правопорушень. Такий підхід позбавляє належного правового захисту осіб, які повідомляють про системні загрози екологічній безпеці.
2. Виявлено фундаментальну термінологічну та концептуальну неузгодженість вітчизняного законодавства. Тракткування поняття «викривач» суттєво відрізняється у Законі України «Про запобігання корупції», Кримінальному процесуальному кодексі та Кодексі про адміністративні правопорушення, що

породжує правову невизначеність і нівелює передбачуваність правозастосування. Крім того, чинне законодавство зводить стандарт «добросовісності» лише до суб'єктивного переконання особи, ігноруючи європейський об'єктивний критерій «обґрунтованих підстав». Відсутність належної інтерпретації цього стандарту провокує ризики звуження кола захищених осіб та підриває довіру до інституту викривання загалом.

3. Доведено наявність критичних прогалин у механізмах процесуального та матеріального стимулювання. Встановлено, що чинна модель фінансової винагороди містить надмірно високий поріг, жорстку залежність від обвинувального вироку та негнучкий механізм рівного розподілу між кількома викривачами, що позбавляє цей інститут універсальної мотиваційної функції. Додатково обґрунтовано невідповідність національного законодавства стандартам ЄС у частині персональної сфери: український закон не захищає третіх осіб («фасилітаторів») та юридичних осіб, пов'язаних із викривачем, залишаючи їх вразливими до вторинних форм репресій.

4. Сформульовано правові відповіді на новітні цифрові та безпекові виклики. Доведено, що в умовах збройної агресії та транскордонного характеру екоциду Україна потребує впровадження екстериторіальних механізмів викривання для отримання інформації з-за кордону. Водночас обґрунтовано необхідність технологічної трансформації ЄППВ, зокрема шляхом інтеграції систем на основі штучного інтелекту (для фільтрації та аналізу ризиків) та засобів технічної анонімізації (TOR-мереж), що вимагає розробки спеціальних правових запобіжників проти деанонімізації та зловживань алгоритмічним управлінням.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено наукове завдання, що полягає у розробленні теоретико-правових засад міжнародно-правового регулювання інституту викривачів у сфері екологічної безпеки та формуванні концептуальних підходів до вдосконалення законодавства України в умовах європейської інтеграції.

Отримані результати, що становлять наукову новизну дисертації, дозволили сформулювати наступні науково обґрунтовані положення, що мають фундаментальне значення для подальшого розвитку міжнародного екологічного правопорядку:

1. Перехід від суто природоохоронного розуміння екологічної безпеки до широкого (інтегрованого) підходу є об'єктивною закономірністю, за якої екологічна безпека концептуалізується як комплексна багаторівнева складова національної та міжнародної безпеки, нерозривно пов'язана із соціально-економічними, техногенними та військовими аспектами розвитку суспільства. Безпрецедентна транснаціоналізація екологічної злочинності та її системна конвергенція з корупційними практиками, податковими ухиленнями і фальсифікацією корпоративної звітності (ESG-даних) безпосередньо зумовлюють застосування розширеного матеріального підходу до визначення сфери екологічного викривання. Відповідно, інститут викривачів у цій сфері охоплює не лише безпосередні акти забруднення чи порушення природоохоронних норм, а й суміжні фінансові, адміністративні та управлінські зловживання, що опосередковано формують екологічні ризики, блокують ефективність державних інституцій та прямо порушують базовий міжнародно-правовий принцип сталого розвитку «забруднювач платить».

2. Концептуальне розмежування понять «викривач», «інформатор» та «свідок» має фундаментальне значення для визначення публічно-правової природи цього інституту. Діяльність інформатора у кримінально-процесуальному розумінні ґрунтується на підпорядкованості правоохоронним

органам та первинній мотивації отримання індивідуальних процесуальних чи матеріальних вигод (за моделлю «інформація в обмін на пом'якшення покарання»). Свідок є пасивним учасником провадження, правовий статус якого виникає у зв'язку з наявністю об'єктивних відомостей. Натомість викривач виступає активним ініціатором розкриття інформації, не очікує жодних особистих вигод за сам факт розкриття, а його дії продиктовані виключно високим почуттям громадянського обов'язку та пріоритетом захисту суспільного блага перед корпоративною чи інституційною лояльністю.

3. Неефективність традиційних механізмів реагування на екологічні злочини (*ex post*) зумовила поступовий перехід міжнародного та регіонального правопорядку до превентивної моделі (*ex ante*). У цій системі викривачі виконують функцію ключового структурного інструмента забезпечення екологічного правопорядку, здатного оперативно виявляти загрози довіклію до моменту настання незворотних наслідків завдяки привілейованому інсайдерському доступу до інформації корпоративних чи державних суб'єктів. Екологічне викривання характеризується самотійною публічно-правовою природою, яка доктринально відокремлюється від кримінально-процесуальної моделі інформаторства, оскільки ґрунтується на безумовному пріоритеті захисту публічного інтересу над імперативом корпоративної лояльності. Інституціалізація діяльності викривачів становить форму правомірної незгоди та реалізації активної правосвідомості громадянського суспільства в умовах демократичного врядування.

4. Міжнародно-правовий механізм захисту викривачів становить багаторівневу систему взаємопов'язаних норм, яка еволюціонувала від фундаментальних прав людини універсального міжнародного права до спеціалізованих галузевих режимів. Нормативне підґрунтя для легітимізації викривальної діяльності закладено статтею 19 Загальної декларації прав людини та Міжнародним пактом про громадянські і політичні права. Галузева інституціалізація інституту розпочалася з ухваленням Конвенції Міжнародної організації праці № 158 (1982 р.) та Конвенції ООН проти корупції (2003 р.). В

екологічній сфері нормативною основою виступає Орхуська конвенція 1998 року, яка закріпила позитивний обов'язок держав захищати осіб, що реалізують екологічні права, від переслідування, що згодом набуло статусу стандарту міжнародного права прав людини в межах Регіональної угоди Ескасу, а на європейському регіональному рівні отримав остаточну кодифікацію з ухваленням Конвенції Ради Європи про захист довкілля засобами кримінального права 2025 року, яка визнала гарантії безпеки викривачів обов'язковим елементом європейського кримінального судочинства.

5. Право Європейського Союзу сформувало єдину імперативну модель регулювання захисту викривачів через прийняття Директиви (ЄС) 2019/1937 та Директиви (ЄС) 2024/1203 про охорону довкілля за допомогою кримінального права. Директива 2019/1937 запровадила обов'язкову трирівневу систему каналів повідомлення (ст.ст. 8, 11, 15), встановила суворі стандарти конфіденційності (ст. 16) та закріпила процесуальну презумпцію незаконності репресій, переклавши тягар доказування правомірності кадрових рішень на роботодавця (ст. 21(5)). Водночас Директива (ЄС) 2024/1203 (ст.ст. 3-4, 16) конкретизувала матеріально-правовий вимір екологічної відповідальності, інтегрувавши превентивні інструменти захисту інсайдерів безпосередньо у механізм кримінально-правової протидії незаконним викидам, порушенням водокористування та радіаційної безпеки.

6. Практика імплементації Директиви (ЄС) 2019/1937 у національні правопорядки держав-членів ЄС характеризується суттєвою варіативністю. Французька модель скасовує жорстку ієрархію каналів повідомлення та розширює персональну сферу захисту на «фасилітаторів» і пов'язаних юридичних осіб. Австрійська модель відзначається формалізмом без закріплення імперативних гарантій розгляду анонімних повідомлень та дієвих фінансових санкцій для корпорацій. Угорська модель зберігає розрив між паралельними правовими режимами, що спричиняє правову невизначеність. Наявність наднаціонального стандарту об'єктивно не гарантує однакової ефективності системи захисту без належної національної правозастосовної бази.

7. Правові моделі захисту викривачів у державах англосаксонської правової традиції виконали референтну функцію у первинній інституціоналізації цього інституту, сформувавши переважно судово-орієнтований підхід. Законодавство Великої Британії (Закон про розкриття інформації у суспільних інтересах 1998 року — *PIDA*) обтяжує викривача складним процесуальним бар'єром доведення обґрунтованості та суспільного інтересу, застосовуючи суворі критерії оцінки за розділом 43G Закону про права працівників 1996 року. Крім того, британська система не усуває правових ризиків використання роботодавцями угод про нерозголошення (*NDA, gagging clauses*), що зберігає непрямий стримувальний ефект. Американська модель орієнтована на фінансово-правове стимулювання через інститут *qui tam* (Закон про неправдиві заяви 1863 року, 31 U.S.C. § 3729) та спеціалізовані екологічні закони (*CWA, CAA, CERCLA*). Разом з тим, ефективність механізмів США у спорах з федеральними агентствами жорстко обмежується конституційною доктриною суверенного імунітету (Одинадцята поправка), а процесуальна модель базується на «поділеному тягарі доказування» (*burden-shifting framework*), що створює надмірні доказові перешкоди для позивача.

8. Організація Північноатлантичного договору (НАТО) концептуалізує транскордонну екологічну злочинність, зміну клімату та корупцію у сфері управління природними ресурсами як безпосередні безпекові виклики (Стратегічна концепція 2010 року). Програма Альянсу з розбудови інституційної доброчесності (*Building Integrity*) передбачає системну інтеграцію вимог щодо створення безпечних каналів інформування про зловживання у діяльність національних інституцій сектору безпеки й оборони. Інструментарій програми (Tools № 23, 35, 37) визначає захист викривачів як складову механізмів нагляду, фінансового контролю та протидії відмиванню доходів. Для України імплементація цих стандартів є структурною передумовою управління оборонними ресурсами та євроатлантичної інтеграції.

9. Наднаціональна судова (прецедентна) практика формує догматичні критерії правомірності викривання. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ)

через тлумачення статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод трансформував статус викривача, розробивши багатоеlementний «тест пропорційності» (у справах *Guja v. Moldova*, *Heinisch v. Germany*, *Halet v. Luxembourg*). Зазначений тест утверджує пріоритет публічного інтересу, вимагає від викривача дотримання змістовної (достовірність інформації) та процесуальної (пріоритет внутрішніх каналів, обачність) добросовісності, а також забороняє непропорційні санкції з боку роботодавця чи держави. Суд справедливості ЄС (СЄС) здійснює жорсткий інституційний контроль за імплементацією Директиви (ЄС) 2019/1937, про що свідчать рішення у справах проти Угорщини, Чехії, Німеччини та Польщі, де встановлено, що внутрішньодержавні труднощі не звільняють від обов'язку своєчасної транспозиції. Загальний суд ЄС у справі *TU v Parliament* (T-793/22) закріпив правило, за яким статус викривача в установах ЄС виникає автоматично внаслідок надання інформації, без вимоги формального інституційного визнання.

10. Національна правова система України у сфері захисту викривачів характеризується сегментарністю та концептуальною неузгодженістю. Стаття 1 та стаття 53 Закону України «Про запобігання корупції» обмежує матеріальну сферу дії статусу викривача виключно повідомленнями про корупційні правопорушення, залишаючи поза межами нормативного захисту суб'єктів, які повідомляють про системні загрози екологічній безпеці, фальсифікацію звітності або порушення у сфері охорони здоров'я. Відсутня термінологічна єдність поняття «викривач» між базовим антикорупційним законом, п. 16-2 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України та ч. 3 ст. 272 Кодексу України про адміністративні правопорушення, що нівелює правову визначеність. Крім того, український законодавець зводить стандарт добросовісності до суб'єктивного «переконання» особи, не застосовуючи критерій «обґрунтованих підстав» (*reasonable belief*), що ускладнює розмежування правомірного розкриття від дифамації.

11. Механізми матеріального, фізичного та процесуального стимулювання викривачів в Україні містять фундаментальні прогалини. Фінансова винагорода позбавлена масової мотиваційної функції через закріплення у ч. 1 ст. 53-7 Закону України «Про запобігання корупції» та ч. 1 ст. 130-1 КПК України майнового цензу (понад 5000 прожиткових мінімумів, що перевищує 16 млн грн) та жорстку залежність її виплати виключно від набрання законної сили обвинувальним вироком у кримінальному судочинстві. Система розподілу винагороди між кількома заявниками здійснюється у рівних частинах (ч. 3 ст. 53-7 Закону), що порушує принцип пропорційності фактичного внеску (застосований, зокрема, у 17 C.F.R. § 240.21F-6 США). Заходи безпеки неправомірно обмежуються статусом учасника кримінального провадження (через Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»), залишаючи викривачів беззахисними в межах адміністративних чи трудових спорів. Всупереч ст. 4 Директиви (ЄС) 2019/1937, національний закон не поширює захист на «фасилітаторів» і пов'язані з викривачем юридичні особи.

12. Глобальні безпекові виклики вимагають технологічної модернізації процедур викривання в Україні. Функціонування Єдиного порталу повідомлень викривачів (ЄППВ), затвердженого наказом НАЗК № 22/23, не забезпечує повної технічної анонімності через акумуляцію метаданих користувачів (що створює ризики в контексті ст. 5 Регламенту (ЄС) 2016/679). Запобігання цим ризикам вимагає інтеграції систем алгоритмічного сортування на базі штучного інтелекту та засобів криптографічної анонімізації (зокрема мереж *TOR*). В умовах збройної агресії та транскордонної природи екоциду і порушення санкційних режимів виникає нагальна потреба у запровадженні екстериторіальних механізмів викривання для отримання інформації від іноземних суб'єктів із застосуванням матеріального стимулювання (за аналогією до моделі *SEC*).

13. Співвідношення інституту викривання з режимом охорони державної таємниці та інформації у сфері національної безпеки становить одну з найскладніших колізій правового регулювання, що набуває особливої гостроти в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. Водночас європейські

стандарти, сформовані практикою ЄСПЛ (зокрема у справі *Bucur and Toma v. Romania*), доводять, що гриф секретності не є абсолютним імунітетом від викриття: у разі відсутності дієвих внутрішніх процедур контролю та наявності вагомого суспільного інтересу (наприклад, щодо екологічних катастроф чи масштабних зловживань), розкриття такої інформації підпадає під захист статті 10 ЄКПЛ. Відповідно, національне законодавство потребує запровадження диференційованого, ступінчастого режиму повідомлень для сектору безпеки й оборони, який унеможливить використання законів про державну таємницю як інструменту переслідування добросовісних викривачів.

14. Стратегічним вектором посилення дієвості вітчизняного законодавства є запровадження анти-SLAPP механізмів (санкцій за стратегічні позови проти участі громадськості) відповідно до ст. 23 Директиви (ЄС) 2019/1937, що унеможливить тиск на екологічних активістів. Додатковою гарантією процесуальної безпеки гарантією є нормативне закріплення процедури «анонімного представництва». Використання інституту адвокатської таємниці, гарантованого ч. 1 ст. 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», дозволить адвокату виступати інституційним посередником між викривачем і державою, забезпечуючи повну технічну та правову конфіденційність заявника на первинній стадії розкриття інформації у поєднанні з професійною фільтрацією доказової бази.

15. Ефективне функціонування правового інституту викривання у сфері екологічної безпеки об'єктивно вимагає подолання наявної галузевої фрагментарності національного законодавства шляхом розробки та ухвалення комплексного спеціалізованого акта (проект Закону № 4038а про захист осіб, які повідомляють про порушення суспільних інтересів), що діятиме поза межами виключно корупційної сфери. Синхронізація матеріального та процесуального законодавства України з повною сферою дії *acquis* ЄС (насамперед Директивою 2019/1937 та Директивою 2024/1203) вимагає нормативного закріплення європейського стандарту об'єктивної добросовісності, реверсивного тягаря доказування та запровадження дієвих анти-SLAPP механізмів. Системне

впровадження європейських і євроатлантичних стандартів (зокрема вимог програми НАТО *Building Integrity*), у поєднанні з технологічною модернізацією та інститутом анонімного представництва, забезпечить перетворення національної системи захисту викривачів із декларативного механізму на універсальний проактивний інструмент превентивного (*ex ante*) забезпечення екологічної та національної безпеки держави в умовах глобальних транскордонних викликів.

Список використаних джерел:

1. **Про охорону навколишнього природного середовища** : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1264-12>
(дата звернення: 20.12.2025).
2. **Варламова І. С.** Теоретичні підходи до визначення поняття «екологічна безпека». *Науковий Вісник Херсонського державного університету. Економічні науки*. 2017. Вип. 23. С. 161-164.
URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_23/2/39.pdf
(дата звернення: 20.12.2025).
3. **Гнатюк О. П.** Фактори та функції економіко-екологічної безпеки / О. П. Гнатюк // *Економіка та держава*. 2018. № 9. С. 164-171 (за даними PDF).
URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2018/164.pdf
(дата звернення: 20.12.2025).
4. **Resolution A/RES/71/326 (2017): Tackling illicit trafficking in wildlife** // *Resolved by the General Assembly on 11 September 2017* / United Nations. - New York: United Nations, 2017.
URL: <https://docs.un.org/en/a/res/71/326>
(дата звернення: 20.12.2025).
5. **UNEP-INTERPOL Report: Value of Environmental Crime up 26%** / United Nations Environment Programme & INTERPOL, press release, 4 June 2016.
URL: <https://www.unep.org/news-and-stories/press-release/unep-interpol-report-value-environmental-crime-26>
(дата звернення: 20.12.2025).
6. **Dissecting the Environmental-Financial Crime Nexus: A Spotlight on the Illegal Wildlife Trade** / WWF-UK&Themis - London: WWF-UK, 2025. - 95с.
URL: <https://www.wwf.org.uk/sites/default/files/2025->

[03/REPORT_Dissecting-the-environmental-financial-crime-nexus_Spotlight-on-IWT_Optimized.pdf](#)

(дата звернення: 20.12.2025).

7. **World Wildlife Crime Report 2020: Trafficking in Protected Species** / United Nations Office on Drugs and Crime. New York & Vienna: United Nations, 2020. С. 132.

URL: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/wildlife/2020/World_Wildlife_Report_2020_9July.pdf

(дата звернення: 20.12.2025).

8. **Udvarhelyi Bence U. Development tendencies and latest results of the environmental criminal law of the European Union** / Bence Udvarhelyi U. // *Journal of Agricultural and Environmental Law* 34/2023

URL: <https://real.mtak.hu/167937/1/09BenceUDVARHELYI.pdf>

(дата звернення: 20.12.2025).

9. **Поліщук Г. С. Корупція в структурі детермінації екологічної злочинності** / Г. С. Поліщук // *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2009. Вип. 20. С. 131-137.

URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/boz_2009_20_15.pdf

(дата звернення: 20.12.2025).

10. **Environmental crime and its convergence with other serious crimes** / *INTERPOL Strategic Report* - Lyon: INTERPOL, 30 Oct. 2015. 13 с.

URL: <https://www.interpol.int/content/download/5086/file/INTERPOL>

(дата звернення: 20.12.2025).

11. **Державна податкова служба України. Екологічний податок: 4,2 млрд гривень на охорону довкілля перерахували платники.** // Новина від 17 жовтня 2025 р. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/944406.html>

(дата звернення: 20.12.2025).

12. **Recommendation of the Council on Guiding Principles concerning International Economic Aspects of Environmental Policies (OECD/LEGAL/0102)** / Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Adopted: 26 May 1972. Abrogated: 8 November 2023. Електронний ресурс.
URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0102>
(дата звернення: 14.02.2026)
13. **Recommendation of the Council concerning the Application of the Polluter-Pays Principle to Accidental Pollution (OECD/LEGAL/0251)** / Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Adopted: 7 July 1989. OECD Legal Instruments. Електронний ресурс.
URL: <https://legalinstruments.oecd.org/public/doc/38/38.en.pdf>
(дата звернення: 14.02.2026)
14. **Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року**: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 25 верес. 2015 р. A/RES/70/1.
URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/70/1> (дата звернення: 08.06.2026).
15. **Кагановська Т. Є. Належне управління як інструмент забезпечення сталого розвитку // Цілі сталого розвитку в аспекті зміцнення національного та міжнародного правопорядку: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя-Львів-Одеса-Ужгород-Харків-Чернівці, 27 жовтня 2023 року). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 4-9. Електронний ресурс.**
URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bbbc5907-578a-49c0-9a3f-9967387e5a34/content>
(дата звернення: 14.02.2026)
16. **Краснова Ю. А. Право екологічної безпеки в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06 / Київ. Національний університет біоресурсів і природокористування України МОН України; Інститут економіко-правових досліджень НАН України, 2018. С. 490.**

URL: <http://www.iepd.kiev.ua/wp-content/uploads/2017/01/%90%22%90%90%F6%90%90%90%F7%90%90%B3%90%C5%90%F4%90%91%90%F8%91%90%90%90%F8.pdf>

- 17. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. Електронний ресурс.**

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

(дата звернення: 14.02.2026)

- 18. Зінченко-Тулуб Я. С., Островська Б.В. Інституційний вимір реалізації екологічної політики в контексті цілей сталого розвитку // Інституційна спроможність органів публічної влади у забезпеченні сталого розвитку України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (12 березня 2026 р.). Видавничий дім «Гельветика», 2026. С. 117-120**

URL: https://lawmaking.academy/wp-content/uploads/KRC_conf_Instytutsijna_spromozhnist_A5_DRUK_b842013b_4a26_49d0_a7c2.pdf

- 19. Kamugasa, S. Speaking up for the Planet: A Toolkit for Environmental Whistleblowers / Stephen Kamugasa // *The New Climate* (Medium). 24 Oct. 2025.**

URL: <https://medium.com/the-new-climate/speaking-up-for-the-planet-a-toolkit-for-environmental-whistleblowers-d4729006a9f3>

(дата звернення: 20.12.2025).

- 20. Kostić, Jelena (2024) The challenges related to whistleblowing in the field of environmental crime prevention / *Nauka bezbednost policija*, 29 (3). pp. 215-226. ISSN 0354-8872. URL: <http://ricl.iup.rs/2145/1/0354-88722403215K.pdf>**

(дата звернення: 20.12.2025).

- 21. Amalia R., Sumarja F. X., Akib M., Putri R. W. The Importance Of Whistleblower Protection In The Environmental Sector // *Journal of Global Research Publications*. 2024. Vol. 1, No. 1, pp. 26-30. DOI: 10.59435/jgrp.v1i1.2024.6**

URL: <http://repository.lppm.unila.ac.id/53188/1/View%20of%20The%20Importance%20Of%20Whistleblower%20Protection%20In%20The%20Environmental%20Sector.pdf> (дата звернення: 20.12.2025).

22. Environmental crime and whistleblowing - WildLeaks / WildLeaks Project, створено Earth League International

URL: <https://wildleaks.org/environmental-crime-whistleblowing/>
(дата звернення: 20.12.2025).

23. Worth M. Whistleblowing in Europe: Legal protections for whistleblowers in the EU / Mark Worth; Transparency International. Berlin: Transparency International, 2013. С. 99. ISBN 978-3-943497-48-9.

URL: https://files.transparencycdn.org/images/2013_WhistleblowingInEurope_EN.pdf
(дата звернення: 20.12.2025).

24. Oxford Reference. - Oxford: Oxford University Press, 2025.

URL:
<https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803095904183>
(дата звернення: 20.12.2025).

25. J. Randy Beck. The False Claims Act and the English Eradication of Qui Tam Legislation // North Carolina Law Review. 2000. Vol. 78, No. 3.

URL: <https://scholarship.law.unc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3855&context=nclr>
(дата звернення: 20.12.2025).

26. Кошовий С. Реформи Шан Яна: політичні, правові та соціально-економічні аспекти трансформацій у Китаї : дис. ... канд. / Сергій Кошовий. Київ, 2016. 256 с.

URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Koshovyi_Serhii/Reformy_Shan_Yana.pdf
(дата звернення: 20.12.2025).

27. Sylvander H. Whistleblowing as a Ciceronian Moral Obligation to the State / Fordham University, 2019.

URL: <https://research.library.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1033&context=fulr>

(дата звернення: 20.12.2025).

28. Qui tam action // *Wex Legal Dictionary & Encyclopedia* / Cornell Law School.

URL: https://www.law.cornell.edu/wex/qui_tam_action

(дата звернення: 20.12.2025).

29. History of whistleblowing / Whistleblowers International.

URL: <https://whistleblowersinternational.com/what-is-whistleblowing/history/>

(дата звернення: 20.12.2025).

30. Whistleblowing's Evolution From Rome to the Pentagon Papers to WikiLeaks / *The Wall Street Journal*.

URL: <https://www.wsj.com/arts-culture/books/whistleblowings-evolution-from-rome-to-the-pentagon-papers-to-wikileaks-11623470460>

(дата звернення: 20.12.2025).

31. Historically Speaking: Whistleblowing's Evolution From Rome to the Pentagon Papers to WikiLeaks / Dram & A. Foreman.

URL: <https://www.dramandaforeman.com/historically-speaking-whistleblowings-evolution-from-rome-to-the-pentagon-papers-to-wikileaks/>

(дата звернення: 20.12.2025).

32. Marcum T. M., Young J. A. Defining the Whistleblower: The Digital Realty Case and Proposed Legislation // *Richmond Journal of Law & Technology*. 2020. Vol. 26, Iss. 3, Art. 1.

URL: <https://scholarship.richmond.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1480&context=jolt> (дата звернення: 20.12.2025)

33. Stanger A. Democracy's Tripwire: Global Corruption and Whistleblowing in Europe and the U.S. // *Open Forum Series* No. 40 - Minda de Gunzburg Center for European Studies, Harvard University, August 7, 2020. 36 p.

URL: <https://ces.fas.harvard.edu/uploads/files/Open-Forum-Papers/Open-Forum-Series-Allison-Stanger-40-2020.pdf> (дата звернення: 20.12.2025).

34. **America's First Whistleblowers** // Audit & Advisory Services. University of South Carolina News, 8 July 2021.
URL: https://sc.edu/about/offices_and_divisions/audit_and_advisory_services/about/news/2021/americas_first_whistleblowers.php
(дата звернення: 20.12.2025).
35. **National Whistleblower Day.** Official website dedicated to the recognition and promotion of whistleblowers' role in protecting the public interest.
URL: <https://www.nationalwhistleblowerday.org>
(дата звернення: 20.12.2025).
36. **Bracker & Marcus LLP.** *The False Claims Act, Also Known as Lincoln's Law: Its Progress and Impact.* 2019. URL: <https://www.bafirm.com/2019/03/false-claims-act-also-known-lincolns-law-progress/> (дата звернення: 20.12.2025)
37. **Winters v. Houston Chronicle Publ., 795 S.W.2d 723 (Tex. Ct. App. 1990)**
URL: <https://www.casemine.com/judgement/us/5914c00cadd7b049347b175d>
(дата звернення: 20.12.2025).
38. **Devitt J. K. What Is Whistleblowing?** // Speaking Up Safely: Civil Society Guide to Whistleblowing: Middle East and North Africa Region. Transparency International, 2015.
URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep20533.4> (дата звернення: 20.12.2025).
39. **Lewis D. Evidence to the European Parliament Budgetary Control Committee Hearing on Whistleblowing** // European Parliament, Budgetary Control Committee, 18 May 2011.
URL: <https://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201105/20110518ATT19546/20110518ATT19546EN.pdf>
(дата звернення: 20.12.2025).
40. **Becker E. Calling Foul: Deficiencies in Approaches to Environmental ...** // Washington and Lee Journal of Energy, Climate and the Environment. Washington and Lee University School of Law Scholarly Commons.
URL: <https://scholarlycommons.law.wlu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1085&context=jeece> (дата звернення: 20.12.2025).

41. **Baucus, Melissa.** «Internal vs. External Whistleblowers: A Comparison of Whistleblowing Processes» / Journal of Business Ethics, 1998.
URL: https://www.academia.edu/10036811/Internal_vs_External_Whistleblowers_A_Comparison_of_Whistleblowing_Processes
(дата звернення: 20.12.2025)
42. **Brennan, Niamh M.** [2012] “Whistle blowing” in George Ritzer (ed.) Blackwell Encyclopedia of Sociology Online, John Wiley & Sons, Ltd, London.
URL: https://www.researchgate.net/publication/273256729_Whistle-blowing
(дата звернення: 20.12.2025)
43. **Scaturro R.** Defining Whistleblowing. IACA Research Paper Series No. 05. International Anti-Corruption Academy, Laxenburg, Austria, 2018. 21 p.
URL: https://www.iaca.int/media/attachments/2018/06/18/research_paper_05_ruggiero_scaturro_final.pdf (дата звернення: 20.12.2025).
44. **Nair, S. K.** (2002). The Ethicality of Whistleblowing and Its Implications for Human Resource Management. Indian Journal of Industrial Relations, 38(1), 96-112.
URL: <http://www.jstor.org/stable/27767826> (дата звернення: 20.12.2025).
45. **Delmas C.** The Ethics of Government Whistleblowing // Social Theory and Practice. 2015. Vol. 41, No. 1, pp. 77-105. DOI: 10.5840/soctheorpract20154114 URL: <https://philpapers.org/archive/DELTEO-20.pdf>
(дата звернення: 20.12.2025).
46. **The Guardian.** Guardian and Washington Post win Pulitzer Prize for NSA revelations // The Guardian, 14 April 2014.
URL: <https://www.theguardian.com/media/2014/apr/14/guardian-washington-post-pulitzer-nsa-revelations>
(дата звернення: 20.12.2025).
47. **Phillips & Cohen LLP.** Whistleblowers Played Major Role in Glaxo Case, Leading to Glaxo’s Record Settlement. - PR Newswire, 2 July 2012. -

URL: <https://www.prnewswire.com/news-releases/whistleblowers-played-major-role-in-glaxo-case-leading-to-glaxos-record-settlement-161074325.html>

(дата звернення: 20.12.2025).

- 48. Правове регулювання діяльності екологічних викривачів у міжнародному праві** (переклад) Panfilova, Y., & Mykhailovskyi, V. (2026). Legal regulation of the activities of environmental whistleblowers in international law. Український політико-правовий дискурс, (22).

URL: <https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/683/580>

(дата звернення: 06.06.2026).

- 49. Медведєва М.О. SLAPP - процеси в контексті захисту права на доступ та розповсюдження екологічної інформації. Європейські перспективи.** 2010. №3. с.97-99

- 50. Нестеренко О. В. (ред.) Науково-практичний коментар законодавства України про захист викривачів корупції / за заг. ред. О. В. Нестеренко ; Антикорупційний дослідницько-освітній центр (ACREC). Київ : ACREC, 2021.**

URL: https://acrec.org.ua/wp-content/uploads/2021/11/comments_upd.pdf

(дата звернення: 20.12.2025).

- 51. Framework Agreement between Ukraine and the European Union on Special Mechanisms for Implementation of the Union's Financing for Ukraine under the Ukraine Facility.** Agreement of the Cabinet of Ministers of Ukraine and the European Union of 21 May 2024. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-24#Text

(дата звернення: 20.12.2025).

- 52. Багатомовний юридичний словник-довідник / За заг. ред. І. О. Голубовської, І. Ю. Штиченка ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К. : Київський університет, 2012.**

URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Holubovska_Iryna/Bahatomovnyi_iurydychnyi_slovnyk-dovidnyk.pdf (дата звернення: 20.12.2025).

- 53. Natapoff A. Snitching: The Institutional and Communal Consequences,**
73 University of Cincinnati Law Review 645 (2004).

URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=613521

(дата звернення: 20.12.2025).

- 54. Kramer K. Protection of Witnesses and Whistle-Blowers: How to Encourage People to Come Forward to Provide Testimony and Important Information** // Resource Material Series No. 86. United Nations Asia and Far East Institute for the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders (UNAFEI), Tokyo, 2018.

URL: https://www.unafei.or.jp/publications/pdf/RS_No86/No86_07VE_Kramer.pdf

(дата звернення: 20.12.2025).

- 55. EUAM Ukraine. Whistle blowing: individuals that try to expose wrong-doing need protection in law** // EU Advisory Mission (EUAM) Ukraine, 5 November 2018. URL: <https://www.euam-ukraine.eu/news/whistle-blowing-individuals-that-try-to-expose-wrong-doing-need-protection-in-law/>

(дата звернення: 20.12.2025).

- 56. Мерник А. М. Підходи до розуміння громадянського суспільства: шляхи становлення** // *Державне будівництво та місцеве самоврядування*, Вип. 21, 2011, с. 148-154.

URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3184/1/Mernyk_148.pdf

(дата звернення: 20.12.2025).

- 57. Соколовський О. О. Правосвідомість в системі форм суспільної свідомості** // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) / відповідальний редактор Г. О. Ульянова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 39-41.

URL: <http://hdl.handle.net/11300/10373> (дата звернення: 20.12.2025).

- 58. Борів, Я. С. (2022). LEGAL AWARENESS AS THE BASIS OF BUILDING THE RULE-OF-LAW STATE.** // Scientific Notes of Lviv University of Business and Law, 33, 196-202.
URL: <https://nzlulp.org.ua/index.php/journal/article/view/656>
(дата звернення: 20.12.2025).
- 59. Попадинець Г. О. Правосвідомість і правова культура як чинники становлення громадянського суспільства** // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". 2016. № 850. С. 422-427.
URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vnulpurn_2016_850_64.pdf
(дата звернення: 20.12.2025).
- 60. Максимов С. І. Філософія права: сучасні інтерпретації: вибрані праці: статті, аналітичні огляди, переклади (2003-2010).** // Харків: Право, 2010. С. 336.
URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2011/Maximov_2010.pdf
(дата звернення: 20.12.2025).
- 61. Бичков, М. М. (2018). Правова свідомість і правова культура як фактори підвищення ефективності інститутів громадянського суспільства.** // Гілея: науковий вісник, (138 (2)), 134-138.
URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/gileya_2018_138\(2\)_29.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/gileya_2018_138(2)_29.pdf)
(дата звернення: 20.12.2025).
- 62. Альчук, М., Матвєєва, Г. (2002). Правосвідомість як чинник стабільності.** // Вісник Львівського університету. Серія: філософські науки, 4, С. 96-101.
URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/filos/article/download/13228/13746> (дата звернення: 20.12.2025).

63. Zimmermann P. (2025). Staging Debates in Whistleblowing Research: A Problematizing Literature Review. // Journal of Business Ethics, 202, С. 677-689. DOI: 10.1007/s10551-025-05990-2.
URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10551-025-05990-2>
(дата звернення: 20.12.2025).
64. Докаленко, В. В. (2020). Теоретичні підходи до визначення інститутів громадянського суспільства як суб'єктів публічного управління. // Інвестиції: практика та досвід, 21-22, 154-162.
URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/21-22_2020/28.pdf
(дата звернення: 20.12.2025).
65. How Non-Governmental Organizations Can Help Whistleblowers Around the World // National Whistleblower Center.
URL: <https://www.whistleblowers.org/how-non-governmental-organizations-can-help-whistleblowers-around-the-world/>
(дата звернення: 20.12.2025).
66. Whistleblowing case studies. The Drax whistleblower case. Protect - Speak up stop harm
URL: <https://protect-advice.org.uk/the-drax-whistleblower-case/>
(дата звернення: 08.03.2026).
67. Whistleblower Support Organizations and Legal Resources // Office of the Whistleblower Ombuds.
URL: <https://whistleblower.house.gov/whistleblower-support-organizations>
(дата звернення: 20.12.2025).
68. Whistleblowing International Network.
URL: <https://whistleblowingnetwork.org/Home>
(дата звернення: 20.12.2025).
69. About Us / Southeast Europe Coalition on Whistleblower Protection (SEE Coalition). Електронний ресурс.
URL: <https://see-whistleblowing.org/about-us-3/>
(дата звернення: 14.02.2026)

- 70. Загальна декларація прав людини : резолюція Генеральної Асамблеї ООН 217(III) від 10 грудня 1948 р. // United Nations: офіц. веб-сайт.**
URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
(дата звернення: 22.01.2026)
- 71. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права: міжнародний договір від 16 грудня 1966 р. // Управління Верховного комісара ООН з прав людини : офіц. веб-сайт.**
URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>
(дата звернення: 22.01.2026)
- 72. Council of Europe. (1950). Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (as ratified by Ukraine). // Retrieved December 29, 2025.** URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
- 73. Конвенція Міжнародної організації праці № 158 про припинення трудових відносин з ініціативи роботодавця від 22 червня 1982 року.**
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_005#Text
(дата звернення: 08.06.2026).
- 74. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції (UNCAC) : міжнародна конвенція, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 31 жовтня 2003 р. // United Nations Office on Drugs and Crime : офіц. веб-сайт.**
URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/corruption/convention.html>
(дата звернення: 22.01.2026)
- 75. Конференція ООН з проблем навколишнього середовища, Стокгольм 1972 // офіц. веб-сайт ООН.**
URL: <https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972>
(дата звернення: 22.01.2026)
- 76. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості у прийнятті рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) : міжнародна конвенція, ухвалена 25 червня 1998 р.// United Nations Economic Commission for Europe : офіц. веб-сайт.**

URL: <https://unece.org/environment-policy/public-participation/aarhus-convention/text>

(дата звернення: 22.01.2026)

77. Findings and recommendations with regard to communication ACCC/C/2013/98 concerning compliance by Lithuania : Aarhus Convention Compliance Committee. United Nations Economic Commission for Europe.

URL: https://unece.org/env/pp/cc/accc.c.2013.98_lithuania

(дата звернення: 08.06.2026).

78. Findings and recommendations with regard to communication ACCC/C/2014/102 concerning compliance by Belarus : Aarhus Convention Compliance Committee. United Nations Economic Commission for Europe.

URL: https://unece.org/env/pp/cc/accc.c.2014.102_belarus

(дата звернення: 08.06.2026).

79. Findings and recommendations with regard to communication ACCC/C/2014/118 concerning compliance by Ukraine : Aarhus Convention Compliance Committee. United Nations Economic Commission for Europe.

URL: https://unece.org/env/pp/cc/accc.c.2014.118_ukraine

(дата звернення: 08.06.2026).

80. Протокол про реєстри викидів і перенесення забруднювачів до Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля, від 21 травня 2003 року.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_159#Text

(дата звернення: 08.06.2026).

81. Невара Л. М. Міжнародно-правові стандарти захисту екологічних викривачів: сучасний стан та перспективи розвитку. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2024. № 2. С. 19–31.

URL: <https://journals.knute.edu.ua/foreign-trade/article/view/2440/2495>

(дата звернення: 08.06.2026).

82. Regional Agreement on Access to Information, Public Participation and Justice in Environmental Matters in Latin America and the Caribbean (Escazú Agreement), adopted at Escazú, Costa Rica, 4 March 2018. United Nations Treaty Collection.

URL: <https://treaties.un.org/doc/Treaties/2018/03/20180312%2003-04%20PM/CTC-XXVII-18.pdf>

(дата звернення: 08.06.2026).

83. Panfilova, Yu & Mykhailovskyi, V.. (2025). Environmental whistleblowers: significance in the context of Ukraine's European integration and the establishment of the rule of law. // Uzhhorod National University Herald. Series: Law. 5. P. 200-205.

URL: https://www.researchgate.net/publication/397916638_Environmental_whistleblowers_significance_in_the_context_of_Ukraine's_European_integration_and_the_establishment_of_the_rule_of_law

84. Council of Europe Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law. Committee of Ministers of the Council of Europe.

URL: <https://search.coe.int/cm?i=0900001680b5cfad>

85. Рада Європи, Парламентська Асамблея. Резолюція 1729 (Res. 1729) // Adopted text [Електронний ресурс].

URL: <https://pace.coe.int/en/files/17851/html>

(дата звернення: 29.12.2025).

86. Council of Europe, Parliamentary Assembly. (n.d.). [Title of document] (Doc. 20190). Retrieved December 29, 2025.

URL: <https://pace.coe.int/en/files/20190/html>

87. Council of Europe, Committee of Ministers. // (2014). Recommendation CM/Rec(2014)7 on the protection of whistleblowers. Retrieved December 29, 2025.

URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805c5ea5

88. **Parliamentary Assembly of the Council of Europe. (n.d.). *Recommendation 2073 (2015) Improving the protection of whistle-blowers.*** // Retrieved December 29, 2025
URL: <https://pace.coe.int/en/files/21936/html>
89. **European Parliament and Council of the European Union. (2019). Directive (EU) 2019/1937 of 23 October 2019 on the protection of persons who report breaches of Union law.** // Official Journal of the European Union L 305, 26.11.2019, 17-56. Retrieved December 29, 2025,
URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/1937/oj/eng>
90. **European Parliamentary Research Service. (2023). Protecting whistle-blowers in the EU (EPRS Briefing No. EPRS_BRI(2023)747103).** Retrieved December 29, 2025.
URL: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2023\)747103](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2023)747103)
91. **Parliamentary Assembly of the Council of Europe. (2019). Resolution 2300 (2019) Improving the protection of whistle-blowers all over Europe.** Retrieved December 29, 2025.
URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=28150>
92. **Scheu, H. C. (2024). Pitfalls in Implementing the EU Whistleblower Directive.** // Wroclaw Review of Law, Administration & Economics, 14(1), 52-68. <https://doi.org/10.2478/wrlae-2024-0002>
93. **European Union. (2012). Charter of Fundamental Rights of the European Union (2012/C 326/02).** Retrieved December 29, 2025.
URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012P/TXT>
94. **European Parliament. Resolution of 24 October 2017 on legitimate measures to protect whistle-blowers acting in the public interest when disclosing the confidential information of companies and public**

bodies (2016/2224(INI); P8_TA(2017)0402). // Strasbourg: European Parliament, 24 Oct. 2017.

URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0402_EN.html

(дата звернення: 07.01.2026).

95. European Commission. Commission Staff Working Document - Impact Assessment Accompanying the Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the protection of persons reporting on breaches of Union law (SWD(2018) 116 final). Brussels, 23 Apr. 2018.

URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=SWD:2018:116:FIN>

(дата звернення: 07.01.2026).

96. Фалалєєва Л. Г. Фундаментальні права та концепція наднаціональності: новітні підходи у практиці Європейського Союзу. // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2018. № 6. С. 93-102.

URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nzizvru_2018_6_13.pdf

97. European Union. (2012). Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU). // Official Journal of the European Union C 326, 26.10.2012.

URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDF>

98. European Commission. (2018). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Action Plan on environmental compliance and governance (COM(2018) 10 final). Retrieved December 29, 2025.

URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52018DC0010>

- 99. European Parliament and Council of the European Union. (2024). Directive (EU) 2024/1203 of 11 April 2024 on the protection of the environment through criminal law and replacing Directives 2008/99/EC and 2009/123/EC. // Official Journal of the European Union, L 1203, 30.4.2024.**

URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1203/oj/eng>

- 100. Council of the European Union. (2021). Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the protection of the environment through criminal law and replacing Directive 2008/99/EC // (Document No. ST-14459-21 INIT; COM(2021)851 final).**

URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14459-2021-INIT/EN/pdf>

- 101. Mpunga-Biayi, P. (2025). The European Union Environmental Crime Directive 2024: The construction of an autonomous legal framework for the repression of environmental crimes within the European Union. Environmental Law Review, 27(2), 135-144.**

URL: <https://doi.org/10.1177/14614529251344643>.

- 102. Kain, F. (2020). Whistleblowing and labour law: The Whistleblower Directive - development, content and obstacles. // Italian Labour Law e-Journal, 13(2), 131-144.**

URL: <https://doi.org/10.6092/issn.1561-8048/11720>

- 103. ABDÜLKERIM-OSMANOVIĆ, Sara, & KAZIĆ-ČAKAR, Ena. Unlocking whistleblower protection: legal basis to be aware of [Електронний ресурс] // Право і безпека («Law and Safety»). 2024. № 3 (94). С. 67-76. ISSN 1727-1584 (Print); ISSN 2617-2933 (Online); DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.3.06>. URL: <https://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/article/download/827/662>**

(дата звернення: 07.01.2026).

104. **VANDEKERCKHOVE, Wim.** European whistleblower protection: tiers or tears? [Электронный ресурс] / Wim Vandekerckhove // A Global Approach to Public Interest Disclosure. Ed. by D. Lewis. Cheltenham - Northampton, MA: Edward Elgar, 2009. С. 15-35.
URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1793130
(дата звернення: 07.01.2026).
105. **Saloranta, J. (2021).** The EU Whistleblowing Directive: An Opportunity for (Operationalizing) Corporate Human Rights Grievance Mechanisms? *European Business Organization Law Review*, 22 (753-780).
URL: <https://doi.org/10.1007/s40804-021-00226-y>
106. **European Parliament and Council of the European Union. (2022).** Directive (EU) 2022/2464 of 14 December 2022 amending Regulation (EU) No 537/2014, Directive 2004/109/EC, Directive 2006/43/EC and Directive 2013/34/EU as regards corporate sustainability reporting. *Official Journal of the European Union*, L 322, pp. 15-80.
URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2464/oj/eng>
107. **European Commission. (2023).** Commission Delegated Regulation (EU) 2023/2772 of 31 July 2023 supplementing Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council as regards sustainability reporting standards. *Official Journal of the European Union* L 2772, 22.12.2023.
URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg_del/2023/2772/oj/eng
108. **ABAZI, Vigjilencia.** The European Union Whistleblower Directive: A ‘Game Changer’ for Whistleblowing Protection? *Электронний ресурс. // Industrial Law Journal*. Vol. 49, No. 4, 2020, pp. 640-656.
DOI: 10.1093/indlaw/dwaa023
URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=346884494
(дата звернення: 07.01.2026).
109. **European Parliament and Council of the European Union. (2016).** Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard

to the processing of personal data and on the free movement of such data (General Data Protection Regulation). // Official Journal of the European Union, L 119, pp. 1-88.

URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/eng>

- 110. Lachapelle, A. (2021). Whistleblowing: Threat or Safeguard for Data Protection in the Digital Era? In Deep Diving into Data Protection: 1979-2019: Celebrating 40 Years of Research on Privacy Data Protection at the CRIDS (pp. 129-148). // Bruxelles: Larcier. Retrieved December 18, 2025.**

URL: <https://pure.unamur.be/ws/portalfiles/portal/54654254/8738.pdf>

- 111. European Parliament and Council of the European Union. (2016). Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties (Law Enforcement Directive).** // Official Journal of the European Union, L 119, pp. 89-131.

URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/680/oj/eng>

- 112. Parliamentary Assembly of the Council of Europe. (2011). Resolution 1838 (2011): Abuse of state secrecy and national security - obstacles to parliamentary and judicial scrutiny of human rights violations.** URL: <https://pace.coe.int/en/files/18033/html>

- 113. Council of Europe - Parliamentary Assembly. (2011). Recommendation 1950 (2011) on the protection of journalists' sources. Adopted by the Parliamentary Assembly on 25 January 2011. Reply adopted by the Committee of Ministers on 18 January 2012 (1131st meeting of the Ministers' Deputies).**

URL: <https://search.coe.int/cm?i=09000016805cb454>

- 114. European Parliament and Council of the European Union. (2016). Directive (EU) 2016/943 of 8 June 2016 on the protection of undisclosed know-how and business information (trade secrets) against**

their unlawful acquisition, use and disclosure. // Official Journal of the European Union, L 157, pp. 1-18.

URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/943/oj/eng>

- 115. Parliamentary Assembly of the Council of Europe. (2007). Resolution 1551 (2007): Fair trial issues in criminal cases concerning espionage or divulging state secrets.**

URL: <https://pace.coe.int/files/17535/html>

- 116. Parliamentary Assembly of the Council of Europe. (2006). Resolution 1507 (2006): Alleged secret detentions and unlawful inter-state transfers of detainees involving Council of Europe member states. Adopted on 27 June 2006.**

URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17454&lang=en>

- 117. Parliamentary Assembly of the Council of Europe. (2012). Resolution 1877 (2012): The protection of freedom of expression and information on the Internet and online media. Adopted on 25 April 2012.**

URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=18323&lang=en>.

- 118. European Commission. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee - Strengthening whistleblower protection at EU level (COM(2018) 214 final). - Brussels, 23 Apr. 2018.**

URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52018DC0214>

(дата звернення: 07.01.2026).

- 119. Andreis, E. (2019). Towards common minimum standards for whistleblower protection across the EU.** // European Papers - European Forum, 4(1), pp. 315-334.

URL: https://www.europeanpapers.eu/system/files/pdf_version/EP_EF_2019_I_020_Emanuela_Andreis_00315.pdf

120. **COLNERIC, Ninon. Legal Consequences of Non-Transposition of EU Directives** [Електронний ресурс] / Ninon Colneric // Europe's New Whistleblowing Laws: Research Papers from the 2nd European Conference on Whistleblowing Legislation / ed. Simon Gerdemann. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, 2023. С. 9-24. DOI: 10.17875/gup2023-2384. URL: https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/75558/gerdeman_n_whistleblowing.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 07.01.2026).
121. **European Commission. (2022, 15 July). Infringement decisions. Press release.**
URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/inf_22_3768
122. **Court of Justice of the European Union. (2023). Action brought on 14 March 2023 - European Commission v Hungary (Case C-155/23).**
URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=273085&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=843549> (дата звернення 07.01.2026)
123. **SKUPIEŃ, D., та ін. (ред.) Towards a Better Protection of Workplace Whistleblowers in the Visegrad Countries, France and Slovenia** .Електронний ресурс. Łódź - Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2021. 250 с. ISBN 978-83-8220-639-5; e-ISBN 978-83-8220-640-1.
URL: <https://www.press.uni.lodz.pl/index.php/wul/catalog/view/468/2151/1817> (дата звернення: 07.01.2026).
124. **Австрія. Bundesgesetz über das Verfahren und den Schutz bei Hinweisen auf Rechtsverletzungen in bestimmten Rechtsbereichen (HinweisgeberInnenschutzgesetz - HSchG). BNR 695, XXVII. GP. 2022.**
URL: https://www.parlament.gv.at/dokument/XXVII/BNR/695/fname_1517294.pdf (дата звернення: 07.01.2026)

125. **Austrian Parliament implements EU directive for better protection of whistleblowers.** Vindobona.org: Vienna International News.
URL: <https://www.vindobona.org/article/austrian-parliament-implements-eu-directive-for-better-protection-of-whistleblowers>
(дата звернення: 07.01.2026)
126. **MARCHER, Peter. Hinweisgeberschutz und Arbeitsrecht**
// Електронний ресурс. Graz: Universität Graz, 2025.
URL: <https://unipub.unigraz.at/obvugrhs/download/pdf/9279354?originalFilename=true>
(дата звернення: 07.01.2026).
127. **EU Whistleblowing Protection Directive - Austria Updates.** NAVEX Blog. URL: <https://www.navex.com/en-us/blog/article/eu-whistleblowing-protection-directive-austria-updates/>
(дата звернення: 07.01.2026).
128. **Austria: Who is the New Whistleblower Law Really Supposed to Protect?** Whistleblowing Monitor.
URL: <https://whistleblowingmonitor.eu/austria-who-is-the-new-whistleblower-law-really-supposed-to-protect/>
(дата звернення: 07.01.2026).
129. **MAYER-KOUKOL, Pilar, & HINTERLECHNER, Sophia. Implementing a whistleblower law in Austria: an overview of the HSchG.** Електронний ресурс. Whistlelink.
URL: <https://www.whistlelink.com/blog/implementing-a-whistleblower-law-in-austria-an-overview-of-the-hschg/>
(дата звернення: 07.01.2026)
130. **JOKESCH, Alexander. Arbeitsrechtliche Fragen im HinweisgeberInnenschutzgesetz .** Електронний ресурс. / **Alexander Jokesch.** // Graz: Institut für Arbeitsrecht und Sozialrecht, 2023.
URL: <https://unipub.uni-graz.at/obvugrhs/download/pdf/9278516?originalFilename=true>

(дата звернення: 07.01.2026).

- 131. SKUPIEŃ, D., та ін. (ред.) Towards a Better Protection of Workplace Whistleblowers in the Visegrad Countries, France and Slovenia** .Електронний ресурс. Łódź - Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2021. С.250. ISBN 978-83-8220-639-5; e-ISBN 978-83-8220-640-1.

URL: <https://www.press.uni.lodz.pl/index.php/wul/catalog/view/468/2151/1817>

(дата звернення: 07.01.2026).

- 132. Hungary. Act CLXV of 2013 on complaints and public interest disclosures** [Електронний ресурс].

URL: https://corruptionprevention.gov.hu/download/7/a2/90000/KIM%20555_2013-4.pdf

(дата звернення: 07.01.2026)

- 133. Ambrus, I. Considerations for Assessing Corporate Wrongdoings - a Hungarian Approach to Whistleblowing**[Електронний ресурс] // ELTE Law Journal. 2016. № 2. С. 7-23. Eötvös Loránd University Press.

URL: https://edit.elte.hu/xmlui/static/pdf-viewer-master/external/pdfjs-2.1.266-dist/web/viewer.html?file=https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/86484/ELJ_2016_2_web-7-23.pdf?sequence=1&isAllowed=y

(дата звернення: 07.01.2026).

- 134. Hungary. T/3089. számú törvényjavaslat indokolással - a panaszokról, a közérdekű bejelentésekről, valamint a visszaélések bejelentésével összefüggő szabályokról** . Електронний ресурс.

URL: <https://jogkodex.hu/doc/1408194>

(дата звернення: 07.01.2026).

- 135. Speak up or stay silent? The need for greater whistleblower protection in Hungary.** Transparency International (26 May 2023). // Transparency.org:Blog.

URL: <https://www.transparency.org/en/blog/need-for-greater-whistleblower-protection-in-hungary> (дата звернення: 07.01.2026).

136. **Hungarian civil society organisations' contributions to the European Commission's 2024 Rule of Law Report.** Електронний ресурс. // Transparency International Hungary (ред., разом з іншими громадськими організаціями). **Budapest:** Transparency International Hungary, **2024.**
URL: https://transparency.hu/wp-content/uploads/2024/01/HUN_CSO_contribution_EC_RoL_Report_2024-1.pdf
(дата звернення: 07.01.2026).
137. **Analysis reveals whistleblowing laws fall below EU standard.** // EU WhistleBlowing Monitor. Update Date: 7 November 2023.
URL: <https://whistleblowingmonitor.eu/analysis-reveals-whistleblowing-laws-fall-below-eu-standard-9/>
(дата звернення: 07.01.2026).
138. **K-Monitor & Transparency International Hungary. Letter to the European Commission on possible infringements of Directive 2019/1937 on the protection of persons who report breaches of Union law** [Електронний ресурс]. // Budapest: K-Monitor & Transparency International Hungary, 21 Dec. 2023.
URL: https://transparency.hu/wp-content/uploads/2024/01/KMonitor_Transparency-Int-HU_letter_to_COM_on_transposition_of_whistleblower_directive_21122023.pdf
(дата звернення: 07.01.2026).
139. **EU court fines five countries for lacking whistleblower protection.** // Reuters. 6 Mar. 2025.
URL: <https://www.reuters.com/world/europe/eu-court-fines-five-countries-lacking-whistleblower-protection-2025-03-06/>
(дата звернення: 07.01.2026)
140. **KOUMPLI, Christina. The New Whistleblowing Laws of France** [Електронний ресурс] / Christina Koumpli. 2nd European Conference on Whistleblowing Legislation, Göttingen (DE), Sep 2022. 21 с.
URL: <https://hal.science/hal-04673864/document> (дата звернення: 07.01.2026)

141. **France. Loi n° 2016-1691 du 9 décembre 2016 relative à la transparence, à la lutte contre la corruption et à la modernisation de la vie économique (Chapitre II : De la protection des lanceurs d’alerte). Journal officiel de la République française, JORF Texte n° 0335 58528.**
 URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000033558528>
 (дата звернення: 07.01.2026).
142. **ANDREADAKIS, Stelios, & KAFTERANIS, Dimitrios. Internal whistleblowing in the US after Digital Realty Trust v Somers: any lessons to be learnt from Europe? // Industrial Law Journal, Vol. 54, No. 2, June 2025, pp. 357-388.**
 URL: <https://academic.oup.com/ilj/article/54/2/357/8046241>
 (дата звернення: 07.01.2026)
143. **France. Loi n° 2022-401 du 21 mars 2022 visant à améliorer la protection des lanceurs d’alerte. // Journal officiel de la République française, JORF Texte n° 0453 88745.**
 URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000045388745>
 (дата звернення: 07.01.2026).
144. **France. Code du travail - article L1132-3-3 relatif à la protection des lanceurs d’alerte. Електронний ресурс. // Légifrance: офіц. портал законодавства Французької Республіки.**
 URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGIARTI000045391750/2022-09-01>
 (дата звернення: 07.01.2026).
145. **France. Décret n° 2022-1284 du 3 octobre 2022 relatif aux procédures de recueil et de traitement des signalements émis par les lanceurs d’alerte et fixant la liste des autorités externes instituées par la loi n° 2022-401 du 21 mars 2022 visant à améliorer la protection des lanceurs d’alerte. // Journal officiel de la République française, JORF Texte n° 0463 57368.**
 URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000046357368>
 (дата звернення: 07.01.2026).

146. **France. Question écrite n° 17-3287QE** [Електронний ресурс].
- Assemblée nationale: офіц. сайт Французької Національної Асамблеї. // Publication in the Journal Officiel
URL: <https://questions.assemblee-nationale.fr/q17/17-3287QE.htm>
(дата звернення: 07.01.2026).
147. **FOUCART, Stéphane. Quand l'instance de traitement des alertes en santé et environnement lance l'alerte sur sa propre situation. Le Monde (online)**, 05 novembre 2024.
URL: https://www.lemonde.fr/planete/article/2024/11/05/quand-l-instance-de-traitement-des-alertes-en-sante-et-environnement-lance-l-alerte-sur-sa-propre-situation_6377749_3244.html (дата звернення: 07.01.2026).
148. **LECLERC, Olivier. One Size Fits All? Handling Public Health and Environmental Risks in French Whistleblowing Legislation** [Електронний ресурс] / Olivier Leclerc. // European Journal of Risk Regulation, Vol. 15, No. 2, 2024, pp. 403-415.
URL: <https://hal.science/hal04087993/document> (дата звернення: 07.01.2026).
149. **North Atlantic Treaty Organization (NATO). Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organisation: Active Engagement, Modern Defence.** Електронний ресурс.
- Adopted at the Lisbon Summit, 19 Nov. 2010. NATO Official Texts.
URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120203_strategic-concept-2010-eng.pdf (дата звернення: 07.01.2026).
150. **North Atlantic Treaty Organization (NATO). Green Defence Framework.** Електронний ресурс. Approved by the North Atlantic Council, February 2014. NATO Official Document (NATO LibGuide reference). URL: https://natolibguides.info/ld.php?content_id=25285072
(дата звернення: 07.01.2026).
151. **North Atlantic Treaty Organization (NATO). Strategic Concept 2022: NATO 2022 Strategic Concept.** Електронний ресурс. Ухвалено на Саміті НАТО в Мадриді, 29 червня 2022 р. NATO Official Texts.

URL: <https://www.nato.int/content/dam/nato/webready/documents/publications-and-reports/strategic-concepts/2022/290622-strategic-concept.pdf>

(дата звернення: 07.01.2026).

- 152. YILMAZ, Ayfer Genç. NATO and Environmental Crime: A New Frontier of Collective Security? //Connections: The Quarterly Journal, Vol. 23, No. 3 (2024), pp. 63-75.**

DOI: <https://doi.org/10.11610/Connections . 23.3.04>

URL: <https://connections-qj.org/system/files/download-count/23.3.04 Environmental%20Crime.pdf>

(дата звернення: 07.01.2026).

- 153. North Atlantic Treaty Organization (NATO). Building Integrity: Good governance and anti-corruption cooperation in the defence and security sector .** Електронний ресурс. Офіційний сайт НАТО.

URL: <https://www.nato.int/en/what-we-do/partnerships-and-cooperation/building-integrity> (дата звернення: 07.01.2026).

- 154. Supreme Headquarters Allied Powers Europe (SHAPE) / NATO. Building Integrity in Operations: A Toolkit for NATO .** Електронний ресурс. Allied Command Operations / NATO Military Authorities Handbook, 2021.

URL: <https://shape.nato.int/page11283634/documentation/building-integrity-in-operations>,

(дата звернення: 07.01.2026).

- 155. Supreme Headquarters Allied Powers Europe (SHAPE) / North Atlantic Treaty Organization (NATO). Building Integrity in Operations: A Toolkit for NATO .** Електронний ресурс. Allied Command Operations / NATO Official Toolkit, 2020. DOI: 10.11610/Connections.23.3.04

URL: https://shape.nato.int/resources/3/website/building_integrity_toolkit.pdf

(дата звернення: 07.01.2026).

- 156. Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК). НАЗК ініціює процес оцінки стану імплементації**

рекомендацій НАТО з розбудови доброчесності [Електронний ресурс]. 09.07.2024.

URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/nazk-initsiyue-protses-otsinky-stanu-implementatsii-rekomendatsiy-nato-z-rozbudovy-dobrochesnosti/>

(дата звернення: 07.01.2026).

- 157. BUILDING INTEGRITY SELF-ASSESSMENT AND PEER REVIEW REPORT - UKRAINE. Самооцінка стану виконання Програми розбудови доброчесності: Звіт за результатами експертного аналізу в Україні.** Електронний ресурс. Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) / NATO Building Integrity. - 2019.

URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/41211089dod13.pdf>

(дата звернення: 07.01.2026).

- 158. United Kingdom. Public Interest Disclosure Act 1998, c. 23, s.** /Електронний ресурс. Офіційний сайт законодавства Великої Британії: **legislation.gov.uk**.

URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/23/section/1>

(дата звернення: 07.01.2026)

- 159. SAVAGE, Ashley, & HYDE, Richard. The response to whistleblowing by regulators: a practical perspective.** Електронний ресурс. // Legal Studies, Vol. 35, No. 3, 2015, pp. 408-429.

DOI: <https://doi.org/10.1111/lest.12066>

URL: <https://files01.core.ac.uk/download/pdf/162656689.pdf>

(дата звернення: 07.01.2026).

- 160. European Atomic Energy Community; European Union; United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland. Trade and Cooperation Agreement .** Електронний ресурс. // Official Journal of the European Union. 30 Dec. 2020. CELEX: 22021A0430(01).

URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:22021A0430\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:22021A0430(01))

(дата звернення: 07.01.2026)

161. **MOORE, B. Governance and guidance as alternatives to law change: solutions from a comparison of UK prescribed persons' approaches to whistleblowing with contemporary international practice** [Электронный ресурс] : PhD Thesis. - Middlesex University Research Repository, 2024. URL: <https://repository.mdx.ac.uk/download/4723f18159e4e3cfc3e20f578dae3cede1bf8cf31ab2cc197ed93ef4369f4331/2647328/BMoore%20thesis.pdf> (дата звернення: 07.01.2026).
162. **UK Department for Business, Energy & Industrial Strategy. Whistleblowing Guidance and Resources.** Електронний ресурс. London: HM Government, 2015. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/whistleblowing-guidance-and-code-of-practice-for-employers> (дата звернення: 03.09.2025)
163. **United Kingdom. Enterprise and Regulatory Reform Act 2013, c. 24 Notes: Division 5, Part 2, Chapter 7 (Whistleblowing related provisions).** Електронний ресурс. legislation.gov.uk: UK Statute Law Database. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2013/24/notes/division/5/2/7> (дата звернення: 07.01.2026).
164. **164. ADEYEMO, Folashade. Rebutting the presumption: are whistleblowers really protected under PIDA and in the case of the UK banking industry.** Електронний ресурс. // Journal of Business Law, Vol. 8, 2020, pp. 607-623. ISSN 0021-9460. URL: <https://centaur.reading.ac.uk/86815/3/Adeyemo%2C%20F%20-%20Are%20Whistleblowers%20Really%20Protected%20-%20JBL.pdf> (дата звернення: 07.01.2026).
165. **BRIONE, Patrick; GARRATT, Katherine. Whistleblowing and gagging clauses** [Електронний ресурс] // House of Commons Library Research Briefing, CBP-7442. 13 Nov. 2023. URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-7442/> (дата звернення: 07.01.2026)

166. **Speak Up Direct. Settlement Agreements and Gagging Clauses** [Электронный ресурс] // Speak Up Direct.
URL: <https://speakup.direct/wp-content/uploads/2024/06/Document-8.pdf>
(дата звернення: 07.01.2026)
167. **NHS ‘gagging clauses’ must end, says health secretary** [Электронный ресурс] // BBC News. 14 Mar. 2013. URL: <https://www.bbc.com/news/health-21780425>
(дата звернення: 07.01.2026)
168. **Department for Business, Energy & Industrial Strategy; The Rt Hon Theresa May; The Rt Hon Kelly Tolhurst. New legal measures to protect workers from misuse of non-disclosure agreements.** Электронный ресурс. // GOV.UK Government News. 4 Mar. 2019.
URL: <https://www.gov.uk/government/news/new-legal-measures-to-protect-workers-from-misuse-of-non-disclosure-agreements>
(дата звернення: 07.01.2026)
169. **Blueprint for Free Speech. UK proposes an end to NDAs that conceal wrongdoing** [Электронный ресурс] 15 Mar. 2019
URL: <https://www.blueprintforfreespeech.net/en/news/uk-proposes-an-end-to-ndas-that-conceal-wrongdoing> (дата звернення: 07.01.2026)
170. **Protect. Settlement agreements and whistleblowing.** Электронный ресурс. // Protect - Speak Up Stop Harm.
URL: <https://protect-advice.org.uk/settlement-agreements/>
(дата звернення: 07.01.2026)
171. **Protect. Protect campaign calls on civil society to help fix the UK’s whistleblowing law.** Электронный ресурс. // Protect. Speak up stop harm. 04 Jul. 2019. URL: <https://protect-advice.org.uk/protect-campaign-help-fix-uk-whistleblowing-law/> (дата звернення: 07.01.2026)
172. **Protect. Environmental Whistleblowing Toolkit: FINAL October 2023.** Электронный ресурс. // Protect. Speak Up Stop Harm. October 2023.

URL: <https://protect-advice.org.uk/wp-content/uploads/2023/11/Environmental-Whistleblowing-Toolkit-FINAL-October-2023.pdf>

(дата звернення: 07.01.2026)

- 173. GREEN-LOWE, Jason; FEHRENBACH, Fynn; REDDISH, Mark. Silicon Sentinels: Using Whistleblower Protections to Manage Information Asymmetry and AI Risk** [Електронний ресурс] // Liberty University Law Review. Vol. 19: Iss. 4, 2025.

URL: https://digitalcommons.liberty.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1104&context=lu_law_review (дата звернення: 07.01.2026)

- 174. Compilation of Federal Whistleblower Protection Statutes: CRS Report R46979** . Електронний ресурс. // Congressional Research Service. - Washington, D.C.: Congress.gov, 24 Nov. 2021 (оновл. 13 Jan. 2025).

URL: <https://www.congress.gov/crs-product/R46979>

(дата звернення: 07.01.2026)

- 175. 42 U.S.C. § 7622 - Employee protection provisions of the Energy Reorganization Act of 1974.** Електронний ресурс. // United States Code, Title 42 - The Public Health and Welfare.

URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/42/7622>

(дата звернення: 07.01.2026)

- 176. 33 U.S.C. § 1367 - Jurisdiction of courts; rights and remedies.** Електронний ресурс. // United States Code, Title 33 Navigation and Navigable Waters. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/33/1367>

(дата звернення: 07.01.2026)

- 177. 42 U.S.C. § 300j-9 - Citizen suits.** Електронний ресурс. // United States Code, Title 42 The Public Health and Welfare.

URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/42/300j-9>

(дата звернення: 07.01.2026)

- 178. 42 U.S.C. § 6971 - Employee protection (Solid Waste Disposal Act)** [Електронний ресурс] // United States Code, Title 42 - The Public Health and Welfare. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/42/6971>

(дата звернення: 07.01.2026)

- 179. 15 U.S.C. § 2622 - Employee protection (Energy Policy and Conservation Act).** Електронний ресурс. // United States Code, Title 15 - Commerce and Trade. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/15/2622>

(дата звернення: 07.01.2026)

- 180. 42 U.S.C. § 9610 - Employee protection (Comprehensive Environmental Response, Compensation, and Liability Act - CERCLA).** Електронний ресурс. // United States Code, Title 42 - The Public Health and Welfare.

URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/42/9610>

(дата звернення: 07.01.2026)

- 181. Code of Federal Regulations, Title 29, Part 24. Procedures for the Handling of Retaliation Complaints under the Employee Protection Provisions of Six Environmental Statutes and Section 211 of the Energy Reorganization Act of 1974, as Amended.** Електронний ресурс. // Electronic Code of Federal Regulations. U.S. Government.

URL: <https://www.law.cornell.edu/cfr/text/29/part-24>

(дата звернення: 07.01.2026)

- 182. Condit, Richard E. Providing Environmental Whistleblowers with Twenty-First Century Protections .** Електронний ресурс. // Labor & Employment Law Forum. Vol. 2, Iss. 1, 2012. P. 31-56. Digital Commons & American University Washington College of Law.

URL: <https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1033&context=lelb> (дата звернення: 07.01.2026)

- 183. Investigator's Desk Aid to the Whistleblower Protection Provisions of Six Environmental Statutes.** Електронний ресурс. / U.S. Department of Labor, Occupational Safety and Health Administration (OSHA). - Last revised: 29 Sept. 2021.

URL: https://www.whistleblowers.gov/sites/default/files/EPA_Desk_Aid.pdf

(дата звернення: 07.01.2026)

- 184. Sovereign Immunity.** Электронный ресурс. // *Wex* - Legal Information Institute, Cornell Law School.
URL: https://www.law.cornell.edu/wex/sovereign_immunity
(дата звернення: 07.01.2026)
- 185. BRADBURY, Steven G. Waiver of Sovereign Immunity With Respect to Whistleblower Provisions of Environmental Statutes: Letter Opinion for the Solicitor.** Электронный ресурс. // U.S. Department of Justice, Office of Legal Counsel. 23 Sept. 2005.
URL: <https://www.justice.gov/file/494446/dl?inline>
(дата звернення: 07.01.2026)
- 186. Occupational Safety and Health Administration (OSHA). OSHA's Whistleblower Protection Program.** Электронный ресурс. U.S. Department of Labor, Directorate of Whistleblower Protection Programs (DWPP), 2022.
URL: <https://www.osha.gov/sites/default/files/publications/OSHA3638.pdf>
(дата звернення: 07.01.2026)
- 187. SPITZZERI, Joseph F. DOL-OSHA Whistleblower Investigations: A Look into OSHA's Investigative Procedures Directive and the Individual Statutory Procedures** [Электронный ресурс] / Johnson & Bell, Ltd. - 25 Jul. 2014.
URL: http://johnsonandbell.com/wp-content/uploads/2014/07/DOCS-3802179-v1-2014_JFS_Employment_WhistleblowerInvestigations.pdf
(дата звернення: 07.01.2026)
- 188. 5 U.S.C. § 2302 - Definitions; prohibited personnel practices.** Электронный ресурс. // United States Code, Title 5. Government Organization and Employees.
URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/5/2302>
(дата звернення: 07.01.2026)
- 189. U.S. Office of Special Counsel. About OSC** [Электронный ресурс] // OSC.gov. URL: <https://www.osc.gov/Agency> (дата звернення: 07.01.2026)

190. **U.S. Merit Systems Protection Board. About MSPB.** Електронний ресурс. // MSPB.gov.
URL: <https://www.mspb.gov/about/about.htm> (дата звернення: 07.01.2026)
191. **Bracker & Marcus LLP. The False Claims Act - Also Known as «Lincoln's Law».** Електронний ресурс. // Berg & Androphy (The Qui Tam Blog). 1 Mar. 2019.
URL: <https://www.bafirm.com/2019/03/false-claims-act-also-known-lincolns-law-progress/> (дата звернення: 07.01.2026)
192. **USA Whistleblowers. Environmental Whistleblowers: False Claims Act.** Електронний ресурс. // USA Whistleblowers
URL: <https://usawhistleblowers.com/practice-areas/false-claims-act/environmental-whistleblowers/> (дата звернення: 07.01.2026).
193. **Miller Shah LLP. Environmental Fraud Whistleblowers .**
Електронний ресурс. // Miller Shah LLP - False Claims Act & Whistleblower Lawyers.
URL: <https://millershah.com/practice-areas/false-claims-act-whistleblower-lawyers/environmental-fraud-whistleblowers/>. (дата звернення: 07.01.2026).
194. **ZINCHENKO-TULUB, Yaroslav S.; OSTROVSKA, Bohdana V. Трансатлантичний вплив: роль США та Великої Британії у створенні загальноєвропейської системи захисту викривачів.**
Електронний ресурс. // Аналітично-порівняльне правознавство 2025.
URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/342881/330826>
(дата звернення: 07.01.2026)
195. **Dodd-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act.**
Електронний ресурс. // Commodity Futures Trading Commission (CFTC). Enrolled Bill (111th Congress, 2009-2010), 2010.
URL: https://www.cftc.gov/sites/default/files/idc/groups/public/@swaps/documents/file/hr4173_enrolledbill.pdf
(дата звернення: 07.01.2026)

196. **15 U.S.C. § 78u-6 - Securities whistleblower incentives and protection.**
Электронный ресурс. // United States Code, Title 15. Commerce and Trade.
URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/15/78u-6>
(дата звернення: 07.01.2026)
197. **Securities and Exchange Commission (SEC). SEC Division of Examinations Announces 2021 Examination Priorities.** Электронный ресурс. // SEC.gov Press Release No. 2021-39, 3 Mar. 2021.
URL: <https://www.sec.gov/newsroom/press-releases/2021-39>
(дата звернення: 07.01.2026)
198. **Securities and Exchange Commission (SEC). Commission Guidance Regarding Disclosure Related to Climate Change.** Электронный ресурс.
Release Nos. 33-9106; 34-61469; FR-82, 8 Feb. 2010.
URL: <https://www.sec.gov/files/rules/interp/2010/33-9106.pdf>
(дата звернення: 07.01.2026)
199. **Statute of the International Court of Justice / United Nations.** -
Электронный ресурс.
URL: <https://www.icj-cij.org/statute>
(дата звернення: 14.02.2026).
200. **Roberts, A. (2011). Comparative International Law? The Role of National Courts in Creating and Enforcing International Law** // International and Comparative Law Quarterly. Vol. 60, No. 1. P. 57-92. DOI: 10.1017/S0020589310000679.
URL: https://documents.law.yale.edu/sites/default/files/Roberts%20-%20Comp_Intl_Law.pdf
(дата звернення: 14.02.2026)
201. **Peterson, F. J. C., & Farrell, D. (1986). Whistleblowing: Ethical and Legal Issues in Expressing Dissent / Module Series in Applied Ethics.** Dubuque, IA: Kendall/Hunt Publishing Company.

URL: https://repository.iit.edu/islandora/object/islandora%3A10228/datastream/OBJ/download/Whistleblowing__Ethical_and_Legal_Issues_in_Expressing_Dissent.pdf

(дата звернення: 14.02.2026)

202. **Shaw, W. H. Business Ethics (7th ed.).** Boston, MA: Cengage Learning, 2014. URL: <http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/44353/1/221.pdf>

(дата звернення: 14.02.2026)

203. **AAAS Award for Scientific Freedom and Responsibility** / American Association for the Advancement of Science. - Електронний ресурс.

URL: <https://www.aaas.org/programs/aaas-scientific-freedom-and-responsibility-award>

(дата звернення: 14.02.2026)

204. **Marcus v. United States Environmental Protection Agency, 92-TSC-5** : Administrative Law Judge Decision, 3 December 1992. Електронний ресурс.

URL: <https://kkc.com/wp-content/uploads/2020/06/92-TSC-5-ALJ-Dec.-3-1992.pdf>

(дата звернення: 14.02.2026)

205. **Marcus v. United States Environmental Protection Agency, 92-TSC-5 (Sec'y Feb. 7, 1994)** : Decision of the Secretary of Labor, 7 February 1994. Електронний ресурс.

URL: <https://kkc.com/wp-content/uploads/2020/06/92-TSC-5-Secy-Feb.-7-1994.pdf> (дата звернення: 14.02.2026)

206. **Passaic Valley Sewerage Commissioners v. United States Department of Labor and Robert Reich, Secretary of Labor, 992 F.2d 474 (3d Cir. 1993):** Judgment of the United States Court of Appeals for the Third Circuit, 1993. Електронний ресурс.

URL: <https://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/F2/992/474/45135/>

(дата звернення: 14.02.2026)

- 207. Kasten v. Saint-Gobain Performance Plastics Corp., 563 U.S. 1 (2011):**
Judgment of the Supreme Court of the United States, 8 February 2011.
Электронный ресурс.
URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/563/1/>
(дата звернення: 14.02.2026)
- 208. 29 U.S.C. § 215 - Prohibited Acts / United States Code.** Электронный ресурс. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/29/215>
(дата звернення: 14.02.2026)
- 209. Supreme Court broadens FLSA whistleblower protection to include oral complaints** // Employment Law Worldview. Электронный ресурс.
URL: <https://www.employmentlawworldview.com/supreme-court-broadens-flsa-whistleblower-protection-to-include-oral-complaints/>
(дата звернення: 14.02.2026)
- 210. U.S. Department of Labor, Office of Administrative Law Judges. USDOL/OALJ Law Library: Nuclear and Environmental Whistleblower Digest. Division XIV Employer/Employee.** Last updated: 19 November 2014.
Электронный ресурс.
URL: https://www.dol.gov/agencies/oalj/PUBLIC/WHISTLEBLOWER/REFERENCES/REFERENCE_WORKS/EDIG14
(дата звернення: 14.02.2026)
- 211. William Marcus - Whistleblower** / National Whistleblower Center.
URL: <https://www.whistleblowers.org/whistleblowers/william-marcus/>
(дата звернення: 14.02.2026)
- 212. EPA Told to Reinstate Whistle-Blower** // The Washington Post, 9 December 1992. Электронный ресурс.
URL: <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1992/12/09/epa-told-to-reinstate-whistle-blower/b85bc259-331f-4ee9-91e9-34f6a7593c7d/>
(дата звернення: 14.02.2026)

213. **Lewis v. U.S. Environmental Protection Agency, ARB No. 04-117, ALJ Nos. 2003-CAA-5 and 2003-CAA-6** : Decision of the Administrative Review Board, 30 March 2007. Електронний ресурс.
URL: https://peer.org/wp-content/uploads/attachments/07_1_5_decision.pdf
(дата звернення: 14.02.2026)
214. **Lewis, D. Sludge Magic at the EPA** // The Journal of Commerce, 27 January 1999. Електронний ресурс.
URL: https://kkc.com/wp-content/uploads/2020/06/Lewis_by-Lewis_The-Journal-of-Commerce_Sludge-Magic-at-the-EPA-jan-27-1999.pdf
(дата звернення: 14.02.2026)
215. **Flynn v. Securities and Exchange Commission, 877 F.3d 200 (4th Cir. 2017)**. - Judgment of the United States Court of Appeals for the Fourth Circuit, 2017. Електронний ресурс.
URL: <https://www.ca4.uscourts.gov/opinions/162122.P.pdf> (дата звернення: 08.09.2025)
216. **Зінченко-Тулуб Я., Островська Б. Тягар доказування у справах про захист викривачів: англосаксонський та європейський підходи** // Матеріали конференцій МЦНД (19.09.2025; м. Тернопіль, Україна). 2025. С. 79-81. DOI: <https://doi.org/10.62731/mcnd-19.09.2025.003>
217. **Modesitt, N. M. Causation in Whistleblowing Claims.** // University of Richmond Law Review. Vol. 50. P. 1193-1232. 2016. University of Baltimore School of Law Legal Studies Research Paper No. 2017-05. Електронний ресурс.
URL: <https://ssrn.com/abstract=2858275> (дата звернення: 14.02.2026)
218. **Dr. David Lewis - Whistleblower** / National Whistleblower Center. Електронний ресурс.
URL: <https://www.whistleblowers.org/whistleblowers/dr-david-lewis/>
(дата звернення: 14.02.2026)
219. **Vermont Agency of Natural Resources v. United States ex rel. Stevens, 529 U.S. 765 (2000)** : Judgment of the Supreme Court of the United States, 22

May 2000 (Argued: 29 November 1999). October Term, 1999. Электронный ресурс.

URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/529/765/>

(дата звернення: 14.02.2026)

220. Constitutional Amendments - Amendment 11 / Ronald Reagan Presidential Library & Museum, Education. Электронный ресурс.

URL: <https://www.reaganlibrary.gov/education/lesson-plans/high-school/constitutional-amendments/constitutional-amendments-amendment-11>

(дата звернення: 14.02.2026)

221. Jenkins v. United States Environmental Protection Agency, 92-CAA-6 : Administrative Law Judge Decision, U.S. Department of Labor, Office of Administrative Law Judges. Электронный ресурс.

URL: <https://kkc.com/wp-content/uploads/2020/04/Jenkins-v.-United-States-Environmental-Protection-Agency-92-CAA-6.pdf>

(дата звернення: 14.02.2026)

222. U.S. Department of Labor, Office of Administrative Law Judges. USDOL/OALJ Law Library: Nuclear and Environmental Whistleblower Digest. Division XVI - False Claims Act (FCA) / Whistleblower Provisions. Электронный ресурс.

URL: https://www.dol.gov/agencies/oalj/PUBLIC/WHISTLEBLOWER/REFERENCES/REFERENCE_WORKS/EDIG16F (дата звернення: 14.02.2026)

223. Jenkins, Cate v. United States Environmental Protection Agency, ARB Case No. 98-146, ALJ Case No. 88-SWD-2: Decision of the Administrative Review Board, 28 February 2003 / U.S. Department of Labor. - Washington, D.C., 2003. Электронный ресурс.

URL: https://www.oalj.dol.gov/PUBLIC/WHISTLEBLOWER/DECISIONS/ARB_DECISIONS/SWD/88SWD02E.HTM (дата звернення: 14.02.2026)

224. Jenkins v. United States Environmental Protection Agency - Board Decision, MSPB: Decision of the U.S. Merit Systems Protection Board. Электронный ресурс.

- URL: https://peer.org/wp-content/uploads/attachments/5_7_12_MSPB-BoardDecision_Jenkins-v-EPA.pdf (дата звернення: 14.02.2026)
- 225. Crusading EPA Scientist Returned to Work / Public Employees for Environmental Responsibility (PEER).** Електронний ресурс.
URL: <https://peer.org/crusading-epa-scientist-returned-to-work/>
(дата звернення: 14.02.2026)
- 226. Wharton v Ward Recycling Ltd (Sheffield Employment Tribunal), ET/2800817/2008 (also 2801242/2008) :** Judgment/Decision, May 2008.
Електронний ресурс.
URL: <https://content.next.westlaw.com/Link/Document/Blob/I42aaa6e20c5511e498db8b09b4f043e0.pdf> (дата звернення: 14.02.2026)
- 227. Mr M Wakefield v. Adomast Manufacturing Limited (Case No. 1801196/2020) :** Reserved Judgment (Employment Tribunal, heard at Sheffield, 23-27 November 2020; Employment Judge Brain). United Kingdom, 2020.
Електронний ресурс.
URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/6019616fe90e07128b2cdc50/Mr_M_Wakefield_v_Adomast_manufacturing_Ltd_1801196.2020_Reserved.pdf (дата звернення: 14.02.2026)
- 228. Mr M Wakefield v. Adomast Manufacturing Ltd (England and Wales: Health & Safety) :** Judgment, 27 January 2021 / United Kingdom Employment Tribunal // CaseMine. Електронний ресурс.
URL: <https://www.casemine.com/judgement/uk/603c9f982c94e050ead8df80>
(дата звернення: 14.02.2026)
- 229. Serco Ltd v. Dahou, UKEAT/0027/14/JOJ:** Judgment of the Employment Appeal Tribunal, 14 August 2014. Електронний ресурс.
URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5923147140f0b63e0b0000a2/Serco_Ltd_v_Mr_Z_Dahou_UKEAT_0027_14_JOJ.pdf
(дата звернення: 07.03.2026)

- 230. Mr B Griffiths v. Joseph Gallagher Limited (Case No. 1801671/2017):** Judgment and Reasons (Employment Tribunal, held at Sheffield, 16-20 April 2018; Employment Judge Little). United Kingdom, 2018. Електронний ресурс. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5b12423ae5274a18f738df75/Mr_B_Griffiths_v_Joseph_Gallagher_Ltd_1801671.2017_-_Final.pdf (дата звернення: 14.02.2026)
- 231. Mr M Parkins v. Sodexho Ltd:** Judgment of the Employment Appeal Tribunal (EAT), 2002. Електронний ресурс. URL: <https://employmentappeals.decisions.tribunals.gov.uk/Public/Upload/EAT1239002262001.doc> (дата звернення: 14.02.2026)
- 232. Cavendish Munro Professional Risks Management Ltd v Geduld [2010] IRLR 38 (EAT), UKEAT/0195/09/0608 (6 August 2009).** Judgment of the Employment Appeal Tribunal. Електронний ресурс. URL: https://www.bailii.org/uk/cases/UKEAT/2009/0195_09_0608.html (дата звернення: 14.02.2026)
- 233. Kilraine v. London Borough of Wandsworth [2018] EWCA Civ 1436:** Judgment of the Court of Appeal (Civil Division), 21 June 2018 (Hearing: 13 June 2018; Case No. A2/2016/0718; on appeal from EAT, UKEAT/0260/15/JOJ) / Whistleblowing International Network (WIN) (републікація PDF). Електронний ресурс. URL: https://whistleblowingnetwork.org/WIN/media/pdfs/Cases-judgements-opinions-EUR-KilrainevLB-Wandsworth_Judgement.pdf (дата звернення: 14.02.2026)
- 234. Disclosure of information requires specific and sufficient factual content to render it a ‘protected disclosure’ (Kilraine v London Borough of Wandsworth) / Redmans Solicitors.** Електронний ресурс. URL: <https://redmans.co.uk/insights/disclosure-of-information-requires-specific-and-sufficient-factual-content-to-render-it-a-protected-disclosure-kilraine-v-london-borough-of-wandsworth/> (дата звернення: 14.02.2026)

- 235. Kilraine v London Borough of Wandsworth** // Thomas Mansfield Employment Law Blog. -Електронний ресурс.
URL: <https://www.tmemploymentlaw.co.uk/blog/kilraine-v-london-borough-of-wandsworth/> (дата звернення: 14.02.2026)
- 236. Kong v. Gulf International Bank (UK) Ltd [2022] EWCA Civ 941:** Judgment of the Court of Appeal (Civil Division), 08 July 2022. Електронний ресурс.
URL: <https://littletonchambers.com/wp-content/uploads/2022/07/Kong-v-Gulf-International-Bank-UK-Limited-2022-EWCA-Civ-941.pdf>
(дата звернення: 14.02.2026)
- 237. NHS Manchester v. Fecitt & Ors [2011] EWCA Civ 1190:** Judgment of the Court of Appeal (Civil Division), 25 October 2011. Електронний ресурс.
URL: <https://employmentcasesupdate.co.uk/content/nhs-manchester-v-fecitt-ors-2011-ewca-civ-1190.1eacd8037b7a4cb7b194cb3e892333e1.htm>
(дата звернення: 07.03.2026)
- 238. Protect. Statement on the Court of Appeal judgment on Kong v Gulf International Bank (UK) Ltd, 08 July 2022.** Електронний ресурс.
URL: <https://protect-advice.org.uk/protect-statement-on-the-court-of-appeal-judgment-on-kong-vs-gulf-international-bank-out-today-8-july-2022/>
(дата звернення: 07.03.2026)
- 239. Фалалєєва Л. Г. Особливості застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у правовому порядку Європейського Союзу.** // Право України. 2017. № 4. С. 108-116.
URL: http://jnas.nbu.gov.ua/j-pdf/prukr_2017_4_11.pdf
(дата звернення: 08.03.2026).
- 240. Guja v. Moldova : Judgment of 12 February 2008 (Application No. 14277/04)** / European Court of Human Rights. Strasbourg, 2008. Електронний ресурс.
URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-85016>(дата звернення: 14.02.2026)

241. **Зінченко-Тулуб Я. С. Ключові критерії судового захисту викривачів: суспільний інтерес, пропорційність та добросовісність** // Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2026.
URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2026/02/APP_01_2026_part-3.pdf (дата звернення: 14.02.2026)
242. **Scheu H. C. Pitfalls in Implementing the EU Whistleblower Directive** // Wroclaw Review of Law, Administration & Economics. 2024. Vol. 14, No. 1. С. 52-68. - Електронний ресурс. DOI: <https://doi.org/10.2478/wrlae-2024-0002>. URL: <https://www.sciendo.com/article/10.2478/wrlae-2024-0002> (дата звернення: 02.02.2026)
243. **Heinisch v. Germany : Judgment of 21 July 2011 (Application No. 28274/08)** / European Court of Human Rights. -Електронний ресурс.
URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105777> (дата звернення: 02.02.2026)
244. **Інформаційна нота про практику Суду № 143 (липень 2011 р.) : справа Heinisch v. Germany (заява № 28274/08, рішення від 21.07.2011, Секція V)** / European Court of Human Rights. Strasbourg, 2011. Електронний ресурс. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=003-3756699-4335516> (дата звернення: 14.02.2026)
245. **Matúz v. Hungary : Judgment of 3 February 2016 (Application No. 44546/13)** / European Court of Human Rights. Електронний ресурс.
URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-147276> (дата звернення: 02.02.2026)
246. **Bucur and Toma v. Romania : Judgment of 8 January 2013 (Application No. 40238/02 and others)** / European Court of Human Rights. Електронний ресурс. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115844> (дата звернення: 14.02.2026).
247. **Інформаційна нота про практику Суду № 159 (січень 2013 р.) : справа Bucur and Toma v. Romania (заяви № 40238/02, рішення від**

- 08.01.2013, Секція III) / European Court of Human Rights. Strasbourg, 2013. Електронний ресурс.
URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-7395> (дата звернення: 14.02.2026)
- 248. Gawlik v. Liechtenstein : Judgment of 16 February 2021 (Application No. 23922/19)** / European Court of Human Rights. Strasbourg, 2021. Електронний ресурс. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-208280> (дата звернення: 14.02.2026)
- 249. Halet v. Luxembourg : Grand Chamber Judgment of 14 February 2023 (Application No. 21884/18)** / European Court of Human Rights. Strasbourg, 2023. Електронний ресурс. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-223259> (дата звернення: 14.02.2026)
- 250. Інформаційна нота про практику Суду № 251 (травень 2021 р.): справа Halet v. Luxembourg** (заява № 21884/18, рішення від 11.05.2021, Секція III) / European Court of Human Rights. Strasbourg, 2021. Електронний ресурс. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-13266> (дата звернення: 14.02.2026)
- 251. #Luxleaks appeal: a victory for whistleblower Antoine Deltour:** 13 August 2018 / Global Tax Justice. Електронний ресурс.
URL: <https://globaltaxjustice.org/news/luxleaks-appeal-a-victory-for-whistleblower-antoine-deltour/> (дата звернення: 14.02.2026)
- 252. Committee on Legal Affairs and Human Rights. Ensuring better protection of whistleblowers in Europe :** Introductory Memorandum (AS/Jur (2024) 22, 30 August 2024) / Parliamentary Assembly, Council of Europe. - Strasbourg, 2024.
URL: <https://rm.coe.int/committee-on-legal-affairs-and-human-rights-ensuring-better-protection/1680b4b696> (дата звернення: 14.02.2026)
- 253. Failure to fulfil obligations: Five Member States are ordered to pay financial penalties for failing to transpose the Whistleblowers Directive :** Press Release No 29/25, 6 March 2025 / Court of Justice of the European Union. Luxembourg, 2025. Електронний ресурс.

URL: <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2025-03/cp250029en.pdf> (дата звернення: 14.02.2026)

254. Commission v. Republic of Poland (Case C-147/23) : Judgment of 25 April 2024 / Court of Justice of the European Union. Luxembourg, 2024. Електронний ресурс.

URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=283843&mode=req&pageIndex=1&dir=&occ=first&part=1&text=&doclang=EN>

(дата звернення: 14.02.2026)

255. Commission of the European Communities v. Republic of Austria (Case C-473/99) : Judgment of 14 June 2001 / Court of Justice of the European Union (Third Chamber). Luxembourg, 2001. Електронний ресурс.

URL: <https://infocuria.curia.europa.eu/tabs/document?source=document&docid=46442&doclang=EN> (дата звернення: 14.02.2026)

256. European Commission v. Czech Republic (Case C-152/23) : Judgment of 6 March 2025 / Court of Justice of the European Union (Sixth Chamber). Luxembourg, 2025. Електронний ресурс.

URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=296197&mode=req&pageIndex=1&dir=&occ=first&part=1&text=&doclang=EN>

(дата звернення: 14.02.2026)

257. European Commission v. Grand Duchy of Luxembourg (Case C-150/23) : Judgment of 6 March 2025 / Court of Justice of the European Union (Sixth Chamber). Luxembourg, 2025.

URL: [https://dpo-india.com/Resources/CJEU_Judgements/Case-C-150-23\(Commission-v.Luxembourg\).pdf](https://dpo-india.com/Resources/CJEU_Judgements/Case-C-150-23(Commission-v.Luxembourg).pdf) (дата звернення: 14.02.2026)

258. European Commission v. Hungary (Case C-155/23) : Judgment of 6 March 2025 / Court of Justice of the European Union (Sixth Chamber). Luxembourg, 2025.

URL: [https://dpo-india.com/Resources/CJEU_Judgements/Case-C-155-23\(Commission-v.Hungary\).pdf](https://dpo-india.com/Resources/CJEU_Judgements/Case-C-155-23(Commission-v.Hungary).pdf) (дата звернення: 14.02.2026)

- 259. European Commission v. Estonia (Case C-154/23) :** Judgment of 6 March 2025 / Court of Justice of the European Union (Sixth Chamber). Luxembourg, 2025.
URL: [https://dpo-india.com/Resources/CJEU_Judgements/Case-C-154-23\(Commission-v.Estonia\).pdf](https://dpo-india.com/Resources/CJEU_Judgements/Case-C-154-23(Commission-v.Estonia).pdf) (дата звернення: 14.02.2026)
- 260. TU v. European Parliament (Case T-793/22) :** Judgment of 11 September 2024/ General Court of the European Union (Fourth Chamber, Extended Composition). Luxembourg, 2024. Електронний ресурс.
URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=289971&doclang=EN> (дата звернення: 14.02.2026)
- 261. Press Release No 139/24: Judgment of the General Court in Case T-793/22 | TU v. European Parliament /** Court of Justice of the European Union - Communications Directorate, Press and Information Unit. Luxembourg, 11 September 2024.
URL: <https://transparency.eu/wp-content/uploads/2024/09/CP240139EN.pdf> (дата звернення: 14.02.2026)
- 262. Regulation No 31 (EEC), 11 (EAEC) laying down the Staff Regulations of Officials and the Conditions of Employment of Other Servants of the European Economic Community and the European Atomic Energy Community:** consolidated as of 1 May 2014 / European Union. Електронний ресурс. URL: [https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/1962/31\(1\)/2014-05-01/eng](https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/1962/31(1)/2014-05-01/eng) (дата звернення: 14.02.2026)
- 263. Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII** // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 20.12.2025).
- 264. Про внесення змін до Закону України “Про запобігання корупції” щодо викривачів корупції** // Закон України від 17.10.2019 № 198-IX // База даних “Законодавство України” / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/198-20> (дата звернення: 22.01.2026)

- 265. Правовий захист викривачів: міжнародний досвід та актуальність для України / за заг. ред. О. В. Нестеренко, О. Ю. Шостко. // Харків : ТОВ «Видавництво “Права людини”», 2016. 94 с. : ISBN 978-617-7266-85-2.**
URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/875f9e32-a27b-4099-b3ba-11b9dd065bc8/content> (дата звернення: 22.01.2026)
- 266. Баранова Є. Міжнародний досвід захисту викривачів корупції та його імплементація в Україні: наукова стаття / Є. Баранова. // Підприємництво, господарство і право. 2020. № 4. С. 37-44. УДК 342.7:343.3. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.4.37> (дата звернення: 22.01.2026).**
- 267. Проект Закону України «Про захист викривачів і розкриття інформації про шкоду або загрозу суспільним інтересам»: внесено народними депутатами Заліщук С.П., Лещенко С.А., Найєм М., Сотник О.С., Добродомов Д.Є., Береза Б.Ю., Чумак В.В., Ємець Л.О., Юринець Л.О., Деревянко Ю.Б., Луценко І.В., Маркевич Я.В., Гопко Г.М., Крулько І.І., Кіраль С.І. // Офіц. портал Верховної Ради України.**
URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=59836&pf35401=396637> (дата звернення: 22.01.2026)
- 268. Шостко О. Ю. Правовий захист викривачів корупційних правопорушень // наукова стаття О. Ю. Шостко, д.ю.н., професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. - Юридичний науковий електронний журнал. 2017. С. 146-150.**
URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12958/1/Shostko_146-150.pdf (дата звернення: 22.01.2026)
- 269. Мосюк І. Правовий статус викривачів корупції в Україні: гарантії та захист // магістерська робота / І. Мосюк ; Національний університет “Києво-Могилянська академія”, Факультет соціальних наук та соціальних технологій, Кафедра політології. Київ, 2024. 102 с.**

- URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6cc15664-9cab-4f2e-ba51-9c02dc7304b5/content> (дата звернення: 22.01.2026)
- 270. Відомості щодо стану розгляду законопроекту № 59836 “Про захист викривачів і розкриття інформації про шкоду або загрозу суспільним інтересам”** // електронна сторінка / Офіц. портал Верховної Ради України.
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59836
(дата звернення: 22.01.2026)
- 271. Національне агентство з питань запобігання корупції. 6 вересня НАЗК запускає Єдиний портал повідомлень викривачів** [Електронний ресурс] // Офіц. сайт НАЗК.
URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/6-veresnya-nazk-zapuskaye-yedynyj-portal-povidomlen-vykryvachiv/> (дата звернення: 22.01.2026)
- 272. Про затвердження Порядку ведення Єдиного порталу повідомлень викривачів** [Електронний ресурс] // Офіц. портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0022-23#n17>
(дата звернення: 22.01.2026)
- 273. Єдиний портал повідомлень викривачів** [Електронний ресурс] // Національне агентство з питань запобігання корупції.
URL: <https://whistleblowers.nazk.gov.ua/#/> (дата звернення: 22.01.2026)
- 274. Shadow Report on Chapter 23 “Justice and Fundamental Rights” of the European Commission’s Report on Ukraine in 2023** [Електронний ресурс] // ZMINA Human Rights Centre та коаліція громадських організацій.
URL: <https://drive.google.com/file/d/1dmm0ykjtTVz3ZFzaSkv62E1dIoRg5SO3/view> (дата звернення: 22.01.2026)
- 275. Портал повідомлень викривачів та інші канали повідомлень про факти корупції: які інструменти найефективніші?** [Електронний ресурс] // Національне агентство з питань запобігання корупції.
URL: <https://nazk.gov.ua/uk/portal-povidomlen-vykryvachiv-ta-inshi-kanaly-povidomlen-pro-fakty-koruptsii-yaki-instrumenty-nayefektyvnishi/>

(дата звернення: 22.01.2026)

- 276. Зінченко-Тулуб Я.С., Островська Б.В. Реформи для захисту викривачів в Україні: міжнародний досвід та перспективи впровадження** [Електронний ресурс] // Науковий вісник публічного та приватного права. 2025. Вип. 1.

URL: <http://nvppp.in.ua/vip/2025/1/39.pdf> (дата звернення: 22.01.2026)

- 277. Білецький А. Бізнес та викривачі: дослідження поточного стану впровадження системи повідомлення в приватних компаніях України** [Електронний ресурс]. Київ: ТОВ «Ред Зет», 2022. С.24.

URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/218f88a0-05a8-4d84-bca3-062e57e062bd/content> (дата звернення: 22.01.2026)

- 278. Цифрові платформи у боротьбі з корупцією: інноваційні механізми захисту викривачів та перспективи їх удосконалення** [Електронний ресурс] / М.О. Думчиков // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. 2025. Вип. 44.

URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/download/1529/1345> (дата звернення: 22.01.2026)

- 279. Моніторинговий звіт з виконання Міністерствами положень законодавства України щодо захисту викривачів / А. Білецький, О. Нестеренко** [Електронний ресурс]. Київ : Міждисциплінарний науково-освітній центр протидії корупції в Україні (ACREC), 2025. С.16.

URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6859e476-2682-4ddb-ab6e-26c72e02f6fb/content> (дата звернення: 22.01.2026)

- 280. Татаренко Г.В., Мезеря О.А., Татаренко І.В. Реформа інституту викривачів корупції в Україні: довгоочікувані зміни чи імітація прогресу** [Електронний ресурс] // Актуальні проблеми права: теорія і практика. - 2020. - № 39 (1).

URL: <https://journals.snu.edu.ua/index.php/app/article/view/310/293-> (дата звернення: 22.01.2026)

281. **Косиця О. О. Адміністративно-правовий механізм забезпечення прав викривачів в Україні** : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право Електронний ресурс. Суми, 2019. Державний реєстраційний номер 0519U001728.URL: <https://uacademic.info/ua/document/0519U001728> (дата звернення: 22.01.2026)
282. **Нестеренко О. В. Рекомендації щодо вдосконалення законодавства про канали повідомлення викривачами у сфері національної безпеки та оборони України** . Електронний ресурс. Київ: ТОВ «Ред Зет», 2024. С.12.
URL: <https://acrec.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/v-policy-brief-2.pdf> (дата звернення: 22.01.2026)
283. **Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-ХІІ** Електронний ресурс. // Офіц. портал Верховної Ради України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 22.01.2026)
284. **Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 № 2939-VI**. Електронний ресурс. // Офіц. портал Верховної Ради України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 22.01.2026)
285. **Закон України «Про медіа» від 13.12.2022 № 2849-ІХ** .Електронний ресурс. // Офіц. портал Верховної Ради України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20/ed20230322/conv#n2142> (дата звернення: 22.01.2026)
286. **Ленго Ю. Комерційна таємниця і захист викривачів за законодавством ЄС та України**. Електронний ресурс. / Ю. Ленго // Теорія і практика інтелектуальної власності. 2024. № 4.
URL: <http://uran.inprojournal.org/article/download/317234/307778> (дата звернення: 22.01.2026)

287. **Задорожній О. В., Медведєва М. О. Міжнародне право навколишнього середовища: підручник.** Київ: Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2010. 462 с. ISBN:978-966-8935-10-7
288. Pretelli I., Ostrovska B. The role of independent legal research in the service of sustainability: from Swiss expertise to strategic guidelines for Ukrainian lawmaking // *Нове українське право*. 2026. №2 С. 243-254 DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2026.2.29>
289. **Перейма Х. О. Недоліки системи захисту прав викривачів в Україні крізь призму стандартів ЄС.** Електронний ресурс. // Юридична осінь 2024 : зб. тез доповідей та наукових повідомлень учасників міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів (Харків, 19 листоп. 2024) / за заг. ред. Д. В. Лученка ; Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2024. С. 594.
URL:<https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/wp-content/uploads/2024/12/zbirnyk-yurydychna-osin-2024.pdf> (дата звернення: 22.01.2026)
290. **Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» від 02.06.2011 № 3460-VI .** Електронний ресурс. // Офіц. портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 12.07.2026).
291. **Sviatun O., Škurek M. The legal framework of whistleblowers' protection in Ukraine and in the Czech Republic.** Електронний ресурс. // European Studies. The Review of European Law, Economics and Politics. 2023. Vol. 10, Issue 1, pp. 157-182.
URL: https://www.researchgate.net/publication/378303339_The_Legal_Framework_of_Whistleblowers'_Protection_in_Ukraine_and_in_the_Czech_Republic (дата звернення: 22.01.2026)
292. **Harper E., McKinney D., Parthi A., Hossain M. A., Zubair A. Transforming Whistleblower Assurance: Confidential AI-Mediated**

Reporting Systems/E. Harper, D. McKinney, A. Parthi, M. A. Hossain, A. Zubair. 2019. Електронний ресурс.

URL: https://www.researchgate.net/publication/399867996_Transforming_Whistleblower_Assurance_Confidential_AI-Mediated_Reporting_Systems

(дата звернення: 01.02.2026)

- 293. Zouvia K. Artificial Intelligence and Whistleblowing: Can A.I. be Useful for Whistleblowing Processes?** (short paper) // CEUR Workshop Proceedings. 2020. Vol. 2844. Електронний ресурс.

URL: <https://ceur-ws.org/Vol-2844/ethics9.pdf> (дата звернення: 01.02.2026)

- 294. Невара Л.М., Зверева К.С. Правове регулювання цифрової трансформації національної фінансової системи в контексті євроінтеграційних процесів.** Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Право» № 89.ч.4. 2025. с.173-178. <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/07/28-2.pdf> (дата звернення: 07.08.2026)

- 295. Зінченко-Тулуб Я., Островська Б. Роль викривачів у добу штучного інтелекту: баланс між захистом і ризиками** // Матеріали IV Міжнародної наукової конференції «Розвиток наук в умовах нової реальності: проблеми та перспективи», Умань, 28.03.2025. С. 87-89. Електронний ресурс. DOI: <https://doi.org/10.62731/mcnd-28.03.2025.001>.

URL: <https://archives.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/664/666> (дата звернення: 01.02.2026)

- 296. Wu H. AI Whistleblowers** / H. Wu. 2024. Електронний ресурс.

DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4790511> або

URL: <https://ssrn.com/abstract=4790511> (дата звернення: 01.02.2026)

- 297. Deputy Attorney General Lisa O. Monaco delivers keynote remarks at the American Bar Association's 39th National Institute on White Collar Crime** / Office of Public Affairs, U.S. Department of Justice. 07.03.2024. Електронний ресурс.

URL: <https://www.justice.gov/archives/opa/speech/deputy-attorney-general-lisa-monaco-delivers-keynote-remarks-american-bar-associations>

(дата звернення: 01.02.2026)

- 298.** Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act) // Official Journal of the European Union, L 1689, 12.7.2024. - Електронний ресурс. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng>

(дата звернення: 01.02.2026)

- 299.** Hyde R., Savage A. Cross-Border Concerns: Perils and Possibilities / R. Hyde, A. Savage // E-Journal of International and Comparative Labour Studies. 2013. Vol. 2, No. 3. Електронний ресурс.
URL: https://ejcls.adapt.it/index.php/ejcls_adapt/article/view/132/195

(дата звернення: 01.02.2026)

- 300.** **2014 Annual Report to Congress on the Dodd-Frank Whistleblower Program** / Office of the Whistleblower, U.S. Securities and Exchange Commission. 17.11.2014. Електронний ресурс.
URL: <https://www.sec.gov/files/owb-annual-report-2014.pdf>

(дата звернення: 01.02.2026)

- 301.** **2022 Annual Report to Congress on the Dodd-Frank Whistleblower Program** / Office of the Whistleblower, U.S. Securities and Exchange Commission. 15.11.2022. Електронний ресурс.
URL: https://www.sec.gov/files/2022_ow_ar.pdf (дата звернення: 01.02.2026)

- 302.** Фалалєєва Л. Г. Права людини та екстратериторіальна дія права ЄС: еволюція практики застосування юрисдикційних моделей // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини. 2017. № 46. С. 91-97.
URL: <http://www.iir.univ.kiev.ua/index.php/knu/article/view/3271>

(дата звернення: 08.03.2026)

- 303. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 № 5076-VI** // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. Електронний ресурс.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/5076-17> (дата звернення: 02.02.2026)
- 304. 17 C.F.R. § 240.21F-9 - Claims for awards incurred by whistleblowers** / Electronic Code of Federal Regulations (e-CFR). U.S. Securities and Exchange Commission. Електронний ресурс.
URL: <https://www.law.cornell.edu/cfr/text/17/240.21F-9>
(дата звернення: 02.02.2026)
- 305. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Кодекс України; Закон, Кодекс від 07.12.1984 № 8073-X .** Електронний ресурс].// Офіц. портал Верховної Ради України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text>
(дата звернення: 01.02.2026)
- 306. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України ; Закон від 13.04.2012 № 4651-VI** // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17> (дата звернення: 01.02.2026)
- 307. Викривач у кримінальному провадженні: НАЗК об'єднало зусилля антикорупційної спільноти для розв'язання дискусійних питань** // Національне агентство з питань запобігання корупції. 02.12.2024.
URL: <https://nazk.gov.ua/uk/vykryvach-u-kryminalnomu-provadzheni-nazk-ob-ednalo-zusylyya-antykoruptsiynoi-spilnoty-dlya-rozv-yazannya-dyskusiynyh-pytan/> (дата звернення: 01.02.2026)
- 308. Фодчук Анатолій Богданович. Адміністративно-правові засади захисту осіб, які надають допомогу в протидії корупції : дис. ... д-ра філос. наук : 081 «Право» / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2020. 276 с.** Електронний ресурс.
URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cbdc7904-b826-4f91-9da0-97d02091f755/content> (дата звернення: 01.02.2026)

- 309. Шалабай А. В. Проблемні питання правового регулювання захисту викривачів у сфері запобігання і протидії корупції / А. В. Шалабай // Університетські кримінально-правові та кримінологічні читання : зб. наук. пр. (Харків, 2017). - Харків : [б. в.], 2017. С. 166-172. Електронний ресурс.
URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/16_06_2017/pdf/43.pdf
(дата звернення: 01.02.2026)**
- 310. Розгон О. В. Поняття «родич», «член сім'ї» та суміжні з ними категорії / О. В. Розгон // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». 2014. Вип. 17. С. 14-117. Електронний ресурс.
URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/1203/979>
(дата звернення: 01.02.2026)**
- 311. Закон України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» від 05.07.1994 № 80/94-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. Електронний ресурс.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/80/94-%D0%B2%D1%80>
(дата звернення: 01.02.2026)**
- 312. Про затвердження Мінімальних вимог до захисту інформаційних, електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних та технологічних систем : Постанова Кабінету Міністрів України; Вимоги від 29.03.2006 № 373-р // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. Електронний ресурс.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2006-п>
(дата звернення: 01.02.2026)**
- 313. Отримали інформацію про всіх українців? До чого призвела кібератака росіян / Діана Куришко // BBC News Україна. 20.12.2024. Електронний ресурс.
URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cx26dypg4kgo>
(дата звернення: 01.02.2026)**

- 314. Whistle-Blower tool / Anti-Fraud Knowledge Centre. European Commission.** Електронний ресурс.
URL: https://antifraud-knowledge-centre.ec.europa.eu/library-good-practices-and-case-studies/good-practices/whistle-blower-tool_en (дата звернення: 01.02.2026)
- 315. United Nations Office on Drugs and Crime. Austria SACL dated 22 11 2019: Report under the United Nations Convention against Corruption (UNCAC).** Vienna : UNODC, 2019. Електронний ресурс.
URL: https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/SA-Report/2022_01_26_Austria_SACL_dated_22_11_2019.pdf
(дата звернення: 01.02.2026)
- 316. Розміри прожиткового мінімуму та інша інформація / База знань з питань декларування та заповнення декларацій // Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК).** Електронний ресурс.
URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/deklaruvannya/preambula/>
(дата звернення: 01.02.2026)
- 317. Кравченко С. О., Комашко В. В. Розвиток інституту викривачів корупції в контексті європейської інтеграції України // Публічне управління та митне адміністрування. 2022. № 4. С. 50-58.** Електронний ресурс. DOI: <https://doi.org/10.32782/2310-9653-2022-4.8>.
URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2022/4/8.pdf>
(дата звернення: 01.02.2026)
- 318. 17 C.F.R. § 240.21F-6 - Criteria for determining amount of award /** Electronic Code of Federal Regulations (e-CFR). U.S. Securities and Exchange Commission. Електронний ресурс.
URL: <https://www.law.cornell.edu/cfr/text/17/240.21F-6>
(дата звернення: 01.02.2026)
- 319. SEC Issues \$24 Million Awards to Two Whistleblowers / U.S. Securities and Exchange Commission. Washington, D.C., 26.08.2024.** Електронний ресурс.
URL: <https://www.sec.gov/newsroom/press-releases/2024-104>

(дата звернення: 01.02.2026)

- 320. Ковальчук О. Б., Лебідь К. О. Правовий статус викривачів корупції як учасників кримінального провадження: окремі законодавчі прогалини та перспективи їх подолання // Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 6. С. 136-142. Електронний ресурс.**
DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.136>.

URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/317543/308056>

(дата звернення: 01.02.2026)

- 321. Ensuring the Integrity of the Investor Protection Fund While Timely and Properly Paying Whistleblower Claims: Memorandum for the Commission Whistleblower Program Rule Amendments / National Whistleblower Center. Електронний ресурс.**

URL: <https://www.whistleblowers.org/memorandum-ensuring-the-integrity-of-the-investor-protection-fund-while-timely-and-properly-paying-whistleblower-claims/> (дата звернення: 01.02.2026)

- 322. Хамходера О. П., Снісарчук Т. М. Право викривача на винагороду: зміст, критерії, порядок реалізації // Law School Journal. - 2020. № 1. С. 46-57. Електронний ресурс.**

URL: http://lsej.org.ua/1_2020/46.pdf (дата звернення: 01.02.2026)

- 323. 17 C.F.R. § 240.21F-8 - Payment of awards / Electronic Code of Federal Regulations (e-CFR). U.S. Securities and Exchange Commission. Електронний ресурс.**

URL: <https://www.law.cornell.edu/cfr/text/17/240.21F-8>

(дата звернення: 01.02.2026)